

Anna Lamppu

VIESTEJÄ SAAPUU

Tämän otsikon alla olevat runot ja muistelot äitini Anna Lamppu on tallentanut kauniilla käsialallaan viiteen pieniruutuiseen vihkoon, ensimmäisiin lyijykynällä, viimeisiin mustekynällä kirjoittaen. Kerronta on yhtäjaksoista. Vain muutamassa kohtaa on aloitettu uusi kappale. Korjailuja on vähän. Neljännen vihkon eräällä lehdellä, paikassa, jossa hän kuvaa vanhalla kotiseudulla odottavia koivua ja tähteä, näkee ikävän jäljet: teksti harvenee joka toiselle riville; muste on levinnyt kyynelten kastelemalla paperilla.

Nämä tuskan, epätoivon, toivonkipinöiden ja asettumisen vuosia 1939 1949 koskevat muistelunsa äitini on kirjoittanut vuosina 1954-1956. Nyt, 94 1/2-vuotiaana, hän ei enää jaksa muistaa tuota kirjoitusajankohtaa, mutta runot ja tarinat hän on vieläkin toistanut sanatarkasti, kun olen kertonut, mitä milloinkin olen vihkojen sisällöstä siirtänyt tietokoneelle. Äidin nähtäväksemme sanoin maalaama, pienpiirteitä myöten tarkka ajankuva on syöplynyt lähtemättömästi hänen tajuntaansa. Äidin kirjoitusten julkaisemisen myötä tunnen itseni ankarat ajat kokeneiden sukumme jäsenten viestien sanansaattajaksi jälkipolvillemme.

Viidennen vihkon lopussa on päivämäärä 27.12.1956 ja runo:

Riennä runoni

Riennä runoni, riennä sinne missä kuolemakäynyt on.
Laske lempeä kätesi käteen surevan ja sano hänelle:
Tunnen syvän tuskasi, jota sanat eivät auttaa voi
eikä käsi voi tarttua kuormaasi keventämään.
Riennä runoni, kerro hänelle, kerro ihmeestä elämän,
joka kerran uutena, puhtaana herää, vain tämän kuoleman kautta
ylös nouseva on kuin kylvetty siemen mullasta maan.
Itke runoni itkevän kanssa, itke ihminen tuskasi syvyys.
Sinun luonasi auttaja Jeesus on, eron hetken hän ymmärtää,
näin lastaan vain kotihin kantaa.

Tallensin ja otsikoin mustasta jätessä löytämäni aineiston tammikuussa 2004. Äidin kirjoituspöydän laatikostojen sisältö oli sellaisenaan kerätty muuton yhteydessä siihen, runot alkuperäisinä erilaisille paperinpalasille kirjoitettuna. Maire Saarinen o.s. Lamppu

Kannaksen soturille

Käyt taistoissa taattojen teitä,
Sinä, urhea Kannaksen mies.
On rautainen tahtosi voima,
Vaikk' tummui jo kotilies.

On jäljellä isien usko
ja rakkaus syntymämaan,
jonka eestä et väistyt tahdo,
vaikk' kulkisit kuolemaan.

Tämä maa on pyhä ja kallis,
sen vapaus vaihtamaton.
Kansa kärsi ei vierahan iestä

on linjamme murtumaton.

Me taistoissa luota emme
kuin mahtavat tavaraan,
mutt' pienikin olla voi suuri
kun turvaapi Jumalaan.

Sai jättää Kannaksen kansa
kotikontunsa aarteineen,
sai tarttua kulkijan sauvaan
moni vaimo lapsineen.

Sai vaihtaa kotinsa onnen

ja turvata vieraaseen,
sai kyynelin leipänsä kastaa
sydän murheesta murtuneen.

Jäi rajoille rakkaimpamme
he maatumme puolustamaan,
me kauas jouduimme tänne
kotikontuja kaipaamaan.

Monen kohdalla kaipaus tyhjä,
se koskaan ei täyttyä voi,
kun valkoisen vartijan Suomen
puku punaisna purppuroi.

On kuvana miestemme eessä
rajapyykki jo paikoillaan,
he ennen ei hellitä peistä
kunnes Kannas on ennallaan.

Sinivalkoinen lippumme siellä
vapautta jo hulmuu,
oma kultansa kotitiellä
kera lastensa askartaa.

Näissä aatteissa taistelette,
unikuvat ne olla ei voi,
vaikk' julman vainoojan valta

sotauhreja maallemme toi.

Se murhaa vaimot ja lapset
ja kaupungit kadottaa,
mutt' rauhan aamua kerran
vielä Suomemme odottaa.

Kirje oli rahaa arvokkaampi

Talvisodan päättymisestä maaliskuussa 1940 oli kulunut toista viikkoa, enkä vieläkään ollut saanut mieheltäni Viljolta rintamalta kirjettä, jota niin kovasti odotin. Viikkoa ennen sodan päättymistä hänet oli siirretty Taipaleen lohkolta Siintolaan, lähelle Viipuria, jossa taistelut olivat ankarimmat sodan lopussa. Siksi elonmerkkiä isästä odotettiin tuskaisin hetkin.

Rauhan ehdot olivat tiedossa. Karjala, kotiseutu, oli menetetty mutta raskaimmin painoi mieltä, jos ei tulisi lasteni isä enää luoksemme. Se lisäsi siirtolaisuudessa turvattomuuden turnetta aina raskaammaksi. Kenttäpostia kaivattiin joka kotiin, kuulumisia rintamalta.

Kirje oli silloin rahaa arvokkaampi, sillä lukematonta kirjettä ei olisi mihinkään hintaan vaihtanut.

Postinkantajan asunto oli puolen kilometrin päässä omastamme. Aina niillä tunneilla, kun postin piti saapua, pidimme ikkunasta vartiota vuoronperään, sillä pommitusten takia junien kulku oli epäsäännöllistä. Joskus ei saatu postia ollenkaan. Nyt odotus täyttyi. Kaivattu kirje saapui. Olin sinä hetkenä kuin olisin kuunnellut valtimon lyöntejä kuolevalta. Millaisia ovat kuulumiset kirjeen sisällä?

Tunsin käsialan. Tiesin siitä, että vaikka Viljo olisi haavoittunutkin, niin hän on silti itse pystynyt kirjoittamaan. Varovasti avasin kirjeen, ettei vain arkki menisi rikki. Sydän takoi koko ajan rinnassani kuin jotakin kauheaa olisi odotettavissa, vaikka tiesin, että ilokin voi olla tämän jännityksen palkka. Vedin kirjeen kuoresta. Näin päiväyksen ja sanan Rakkain! Jotain nousi kurkkuuni. Suutelin kirjettä, jota ilonkyyneleet kastelivat. Kuivasin silmäni ja aloin lukea.

Anniseni!

Terveisiä täältä, täällä sitä ollaan ja ihan täysin terveenä, ei minkäänlaista naarmua sattunut. Nyt sota on ollut sitten lopussa muutamia päiviä, mutta ei ole ollut tilaisuutta kirjoittaa, sillä evakoiminen uuden rajan taakse on antanut kiirettä armeijalle.

Kaikki on hyvin kun vaan pääsen täältä siviiliin. Luulen, että kyllä työtä ja leipää perheeni elatukseksi taas löytyy, vaikka koti on mennyt. Toivon pian pääseväni lomalle. Kerromme sitten suullisesti kuulumiset toisillemme. Sano pikku perheelleni rakkaat terveiset isiltä ja tietysti sinulle oma osasi.

Iloisiin näkemiin.
Viljosi

Taitoin kirjeen kokoon ja panin sen kuoreen. Aion säilyttää kaikki kirjeet lasteni luettavaksi, että he saavat kirjeiden kertomana tutustua siihen historiaan, jota isä on ollut henkilökohtaisesti luomassa. Lapset Martti ja Maire kyselivät, mitä isä kirjoitti, mutta Aarno oli vuoden vanha, eikä hän kaivannut sodasta mitään tietoa. Velliä vaan pyysi, kun nälkä tuli.

Kerroin isän terveiset helle jokaiselle, myös sen, että isä on terveenä ja tulee pian meitä katsomaan. Viljon isä ja äiti sekä sisar lapsensa kanssa asuivat kanssamme samassa huoneessa. Heillekin Viljo pyysi sanomaan terveiset. Olimmek kaikki iloisia saadessamme hyviä kuulumisia rintamalta. Se lievensi kodin menetyksen tuomaa surua.

Sitten odotin kirjeitä omaisiltani, tietoja miten sota on heidän kohdallaan päättynyt. Kun olin saanut yhteyden omaisiini, niin mikä ihaninta, kaikki miehet olivat palanneet sodasta terveenä perheittensä pariin.

Vähitellen alkoi kevät tehdä tuloaan ja lämmittää väsynttä hermostoa ja raskasta mieltä.

Koposella, talossa, joka oli Urjalan Jokikylässä, perheeseen kuului isäntä, emäntä ja kaksi lasta. Rakennukset olivat vanhat ja kylmät. Asuinrakennuksessa oli kaksi huonetta, jotka eteinen erotti toisistaan. Pirtissä oli niin kylmä, että siinä ei voinut nukkua ollenkaan. Jouduimme näin ollen kaikki kaksitoista henkeä nukkumaan samassa huoneessa. Sänkyjä ei meille ollut. Nukuimmekin aluksi lattialla. Siinäkin huoneessa oli niin kylmä, että aamulla seinänvierustat olivat valkoisessa hyyteessä.

Vaatteita olimme saaneet mukaan sen verran, että voimme valmistaa pedit omistamme. Sitten alkoi käydä tarkastajia katsomassa millaisissa oloissa tulokkaat ovat. Valitimme, että sänkyjä tai sängyn korvikkeita puuttuu, eikä lattialla voi nukkua vedon takia kunrollisesti. Meille järjestettiin lautoja, joista mieheni isä laittoi lavitsat ympäri huonetta. Niin korjaantui se juttu.

Lämmin vastaanotto

Vastaanotto tähän taloon oli sydämellinen. Kun Urjalan asemalla odotimme sijoitusmääräystä, emme osanneet aavistaa, että meitä odotetaan kuin vieraita taloon. Kyytimies, joka selosti matkan varrella maisemia, ilmoitti, että tästä Heliniltä seuraava talo on määrätty teille majoituspaikaksi. Teimme yleissilmäyksen kohta, kun seuraavat rakennukset tulivat näkyviin ja aloimme pelätä, että jos ei sittenkään sinne otettaisi.

valokuva

Anna Lahtinen eli Riisnieme Anni ja Viljo Martti Lamppu kihlakuvassaan vuonna 1934.

Ajaja pysäytti hevosen pihaan. Meitä muita oli reessä seitsemän, minä kolmen lapseni kanssa, anoppini ja mieheni sisar lapsensa kanssa. Emäntä oli huomannut tulomme ja oli pihalla vastassa. Toivotti kädestä pitäen tervetulleiksi ja kyyneleet vierivät virtana pitkin poskia. Hän sanoi: "Missä te näin kauan viivytte? Olen odottanut teitä." Sitten hän lisäsi: "Poikanikin on siellä, mistä te tullette." Emäntä johdatti meidät sisälle, jossa kahvi ja ruoka valmiina odottivat.

Kuinka mieli olikaan keveä, kun koditon sai kodin, ja matkasta väsynyt lepoa ja ruokaa, vaikka pelko Viljon puolesta ei antanut hetkenkään rauhaa. Meidät riisuttiin kilpaa. Emäntä ja tytär koittivat ottaa lasten päältä ja ohjailivat vaatepaikkoja meille. Sitten saimme neljäntoista vuorokauden jälkeen istua syömään ruokapöytään. Ei huolinut odottaa määräystä lähteä jatkamaan matkaa. En ole mielestäni eläissäni syönyt niin maukasta ruokaa, kuin silloin maistuivat peruna ja sianlihakastike. Se oli niin virkistävää kuin sade kuivalle maalle. Jos hyvät teot palkitaan, niin tämä teko ei jää palkkaansa vaille, ajattelin sydämessäni.

Talossa oli karjaa kuusi hyvää lypsävää ja kaksi hevosta. Kun emäntä lähti lypsylle, esitimme apuamme mieheni sisaren kanssa. Emäntä oli kiitollinen avusta ja niin kävimme vuorotellen lypsillä koko ajan, kun siinä asuimme.

Aluksi olimme kaikki talon ruuassa, sillä meillä ei ollut lähtiessämme kuin kolmen päivän muona, joka oli kahden viikon aikana loppuun syöty. Rahavarat olivat myös olemattomat. Sitten aloimme saada viisi markkaa henkeä kohden päivässä ruokarahaa siirtoväen huollosta ja kävimme omiin ruokiin. Taloon maksettiin markka vuorokaudessa vuokraa. Se oli yleinen määräys. Meillä oli kyllä odotettavissa jauhoja ja lihaa, jos vaan junat olivat ottaneet ne vastaan. Appeni oli nimittäin jäänyt

meistä Parikkalan asemallehevosen kanssa. Naiset ja lapset otettiin siitä junaan ja meidät tuotiin Urjalaan. Noin viikon jälkeen tulostamme tulikin appeni hevosella ajaen majapaikkaamme. Kaikki, mitä olimme rekeen laittaneet, tuli perille.

Eniten mieltä painoi, kun ei saanut yhteyttä rintamalla oleviin. Matka kesti kaksi viikkoa. Sinä aikana ei tiennyt missä mikin yö viivytään. Rintamalle kyllä kirjoitin sillä osoitteella, jonka Viljo antoi YH:n aikana. En tietänyt, saako hän kirjeitäni, koska rintama perääntyi. Omaa osoitettani en tietänyt lähettää ennen kuin olimme majoitetut. Kirjoitin joka päivä, vaikka en saanut vastausta. Joulukuun lopussa 1939 sain Viljolta ensimmäisen tervehdyksen rintamalta. Pelkoa pahimmalta ei kirje poistanut, ainoastaan sen tiesin, että hän silloin vielä eli, kun tämän kirjoitti.

Kului päivä pilvessäkin

Kuluu päivä pilvessäkin olotilassa. Teimme jokapäiväiset askareet navetassa. Se oli lääke menetykseen. Saimme tarttua kiinni työhön, joka kuului ammattiimme. Anoppini sanoi, että nyt leivon leivän, kun jauhot tulivat kuormassa. Appeni oli juuri lähdön edellisenä päivänä käynyt myllyttämässä viljoja, vehnää ja ruista, joita säkin kumppakin otti rekeen. Avattuaan säkkien suut huomasi anoppini, että ruisjauhot olivatkin kuorineen jauhettua ohraa ja vehnäjauhot kauraa. Nuo säkit oli tarkoitettu elukoille ruuaksi. Leivän paistamisesta ei tullut mitään. Naapurin isäntä kuitenkin vaihtoi jauhomme ruisjauhoon ja niin saimme vahingon jotenkin korvatuksi.

Toinen erehdys, jonka appeni oli tenyt, oli hauska mutta harmittava. Kun aamulla sota alkoi, hän touhusi kaikkea siltä varaa, että jää kotiin. Päivällä hän haki suutarista kengät, jotka Nikolai Pekkanen, mieheni eno oli tehnyt. Nikolai ja Anni asuivat Riiskassa Tuokonmäellä. Hänen piti laittaa ne tuliterät jalkaan, kun lähtee viemään meitä asemalle. Mutta, kun illalla tulikin määräys lähteä heti ja hän vaihtoi kengät, olikin toinen saapas uutuuttaan hohtavan nahan värinen ja toinen musta. Vanha kumiteräsaapas oli joutunut jalkaan kiireen keskellä. Vasta toisena päivänä, Pannusaarella, hänen veljensä huomasi tapahtuman ja sanoi: "Katsoha, Alekka, jalkojais." Vaikka hetki olikin vakava, niin hymyn se sai katsojan kasvoille. Ei Alekka siihen vastannut mitään, katsoi vain saappaitaan ja näytti miettivän jotain.

Näistä vahingoista tarinoitaessa tuli evakkokotiin entinen naapuri, Kytän Saima. Tervehdittyään ja kuultuaan appeni kummellukset hän lohdutti ja sanoi, kyllä vieläkin hassumpia sattui. Kiiskin Mari oli tullut Kopperoisten mäelle asti kantaen kädessään matkalaukkua, jossa oli alusvaatteita ja leninki. Siinä yhdeksän maissahiljeni ammunta ja hän ajatteli, että minä haen kotonta lehmät ja lähden kuitenkin ajamaan niitä. Hän jätti matkalaukkunsa Paussun tupaan, josta sen ottikin sitten, kun tuli kuuden lehmänsä kanssa.

Illalla Kivimäen kankaalla Mari oli kovin väsyneenä lehmien kuljetuksesta ja oli matkatoverien kanssa istunut lepäämään. Ottaakseen voileipää hän aukaisi matkalaukun. Siinä olikin Paussun gramofoni. Paussun Aukusti oli äitinsä kanssa lähtenyt sillä aikaa, kun Mari haki lehmäänsä ja ottanut vahingossa Marin laukun luullen sitä omaksi gramofonikseen. Marilla oli siinä edessään gramofoni, jota pettyneenä katseli. Sanoi sitten: "Ilmankos tämä laukku oli niin painava, kun juoksin lehmien kanssa pitkin metsiä." Saima lohdutti Maria: "Älä nyt sure. Aukusti on poikamies ja sinä tyttö. Jospa tässä leikissä on kohtalon johdatus." Annoimme tietysti Marille eväitämme ja siinä syödessämme panimme levyn pyörimään. Kohta alkoivat kuulua sanat: "Ennen minä maantiellä tanssin, kun metsien huminase soi ...". Paljon siinä oli Saimalla kertomista: mihin entisiä naapureita oli majoitettu ja muutakin ajankohtaista asiaa.

Karjalassa me olimme kaikki sinuja keskenämme. Ei ollut isäntiä ja emäntiä. Nyt me kaikki saimme saman arvonimen: evakko. Onko se tämäkin presidentin määräyksestä annettu, tämä arvonimi. "Kalliita kuulemma ovat ne ylennykset, taitavat maksaa miljoonan", puheli Saima, "mutta kyllä tämä evakko nimi sentään kaikkein raskain on lunastaa, kun pitää antaa kaikki mitä omistaa." Yksinkertaisesti sanottuna, lähde maastasi ja isäsi huoneesta.

Kuunnellessaan tarinoita, joita Saima juttunsa huumorilla höystäen meille kertoili, kysyi talon emäntä: "Oliko se lähtö sitten niin kiireellinen, että ei edes kahvipannua kerinnyt ottaa mukaansa? Kyllä minä en vaan ilman kahvipannua kotonta lähtisi, ei niin kiirettä tulisi varmaan olemaan."

"Ilmahyökkäys Urjalaan"

Pommitukset olivat ankarat sisämaassakin, kaupungeissa ja asutuskeskuksissa. Kerran sattui ilmataistelu aivan siinä alueella, jossa asuimme. Vihollisen rikkiammuttu kone teki pakkolaskua aivan lähelle asuntoamme, peltoaukeamalle. Luulimme sen tulevan maahan ihan sadan metrin päähän.

Vännin emäntä naapurista juoksi asuintaloomme hätäisenä ja selitti: "Tuo vihollisen kone olisi muuten kyllä tullut tässä alas, mutta kun minä juoksin ulos aivan siihen koneen kohdalle ja huiskutin oikein kovasti käsilläni ja huusin, että meidän pellolle ei saa laskea, niin menivät vähän kauemmaksi." Meitä nauratti väkisin, kun se Vännin emäntä oikein näytti käsillään ja ilmeillään kaiken tapahtuneen.

Kone teki pakkolaskun kilometrin etäisyydelle asumuksestamme. Koneen kohtaloa oli seurattu ilmailuvallontapaikalta ja hälytetty suojeluskuntalaisia ottamaan asiasta selvää. Asuntomme ohi ajoi hevosella miehiä paikan päälle ja pian sytyi kolme tulipaloa. Asuntomme ikkunasta katsottuna näytti aivan kuin kylä olisi sytytetty tuleen. Viholliset, joita oli ollut koneessa kolme miestä, tekivät vastarintaa ja sytyttivät kolme heinälatoa tuleen päästäkseen karkuun yleisessä hämmingissä. Onnistuivatkin hetkeksi. Illalla heidät pidätettiin erästä asunnosta, jossa juuri olivat vaatineet kahvit pöytään.

"Nyt olemme kaikki mennyttä", sanoi talon emäntä kohta, kun huomasi tulipalon. "Vihollinen tuo joukkonsa sisämaahan. Voi kun ei isäntä ole kotona. Hevoset ovat metsässä niiden mukana. Nyt täytyy lähteä." Hän puki kiireesti takin ylleen, otti piirongista rahakukkaron japanin sukkia. Pojalle antoi kaksi reikäleipää vartaasta reppuun ja jostain löysi alushousut lisää. Ja niin lähtivät äiti ja poika painumaan juoksujalkaa metsätietä pitkin. Me jäimme mieheni sisaren ja lastemme kanssa sisälle.

Luulimme, että nuo ammuksat voivat tulla tännekin ja sytyttää rakennuksen tuleen. Silloin meidänkin on mentävä ainakin ulos. Näkyi selvästi, kun punaiset ja vihreät valoammuksat menivät ohi talon. Ampuivat vissii lentokoneen aseilla. Vaatetimme lapset ja itsemme, mutta ulos emme lähteneet, sillä pakeneminen lumessa olisi ollut minulle kolmen lapsen kanssa mahdotonta. Odotimme vaan, että joku tulisi kotiin. Erikoisesti odotimme appeani ja isäntää metsästä, jossa he olivat työssä. Tulivatkin kohta.

He olivat huomanneet tapahtumat ja lähtivät kotiin. "Missä on emäntä ja Paavo", kysyi isäntä. Vastasimme: "He lähtivät sotaa pakoon. Emme tiedä mihin. Vain me kaksi äitiä olemme lasten kanssa sisällä." Lehmät jäivät ruokkimatta. Aikanaan muistimme kyllä korjata unohduksen, mutta sota aiheutti poikkeuksen päiväjärjestykseen.

Kun ilta pimeni, tuli emäntä poikineen sotapakolaisena kotiin. Kysyimme häneltä, miksi et ottanut kahvipannua mukaasi? Häneltä pääsi nauru vakavantilanteen jälkeen. "Kyllä minä nyt ymmärrän, että ei siinä oteta mukaan mitään, kun henki on kysymyksessä", sanoi emäntä. "Nyt sitten lähdemme taas navetta-askareille, kun sota lakkasi ja pakomatka päättyi kotiin paluuseen", puheli emäntä.

Kirje Maria-siskolta

Seuraavana päivänä sain postissa kirjeen vanhimmalta sisareltani Marialta. Hän kertoi anoppinsa kadonneen pakomatalla. Tämä oli lähtenyt naapurin emännän kanssa hakemaan lehtiä, eikä häneen oltu sen koommin saatu yhteyttä. Vihdoin nyt oli rintamalta tullut tuttujen sotilaiden välityksellä sellaisia uutisia, että vihollisen koneesta oli pudotettu lentolehtisiä, joissa oli näiden emäntien kuvat ja oikeat nimet ja viesti, että he ovat kotona sekä odottavat poikiaan kotiin. En ole kyllä itse nähnyt tällaisia lehtisiä, mutta sittenkin jutussa tuntuu olevan todellista nimien ja paikkojen kertoman mukaan. Voi miten minä sydämeistäni toivon, että anoppini vielä saisi palata luoksemme, jos vain Jumala suo.

Eila Marian vanhin tytär oli silloin sodan syttyessä puolen kilometrin päässä tädillään Laurilan Olgan ja Paavon luona ja hän jäi sinne. Emme päässeet hakemaan, mutta nyt saimme jo yhteyden heihin, kun on ensin tämä kolme kuukautta koitettu löytää. Oli järkyttävää, kun lapsi jäi tietämättömiin ja anoppini vangiksi. Muuten voin lasteni kanssa hyvin. Ruokaa ja vaatetta on kylliksi.

Monin terveisin Maria Painokangas

Toivonkipinöitä ja karua totuutta

Sotatapahtumien kulkua seurattiin tarkkaan lehdistä ja etenkin radiosta. Pelko häviöstä pakeni mielestä, kun radiossa kerrottiin, kuinka paljon apujoukkoja saapuu maahamme Englannista ja Ruotsista ja kuinka naapuri ja länsimaiden suosio oli meidän puolellamme. Sitten kerrottiin, että kyllä sota pian loppuu, sillä venäläiseltä loppuu leipä.

Liisan Jussi oli tuntevinaan rajanaapurina venäläisen viisauden ja sanoi: "Kuulkaas pojat, se on sillä lailla, että se on ottant suomalaisista oppia. Leipä kun loppuu, se alottaa toisen." Taitaa olla niin, myönsivät miehet, jotka siinä iltaa istuskelivat. Naurun tapainen röhähdys pääsi ilmoille.

Sitten ilmoitettiin radiossa venäläisten läpimurrosta Summassa sekä joukkojemme suunnitelmallisesta perääntymisestä. Se teki kipeää. Sydämen syvyydestä nousi yötä päivää rukous maani ja kansani puolesta. Herra kuulikin silloin kansansa huudon. Johdatti asiat niin käsittämättömällä tavalla rauhaan, että poliitikotkaan eivät osanneet ymmärtää, miksi saimme jäädä vapaaksi maaksi, vaikka raskainkin ehdoin, monien toisten valtioiden nimien hävitessä historiasta.

Odotin kirjettä, kuin vartija aamua, milloin Viljo ilmoittaisi lomalle tulostaan. Tulihan hänenkin vuoronsa pian päästä, sillä perheelliset pääsivät ensin lomalle.

Niinpä tulikin kirje, jossa Viljo ilmoitti kolmen päivän päästä tulevansa etsimään perhettään Tynkä-Suomesta, kuten ensin tavattiin pirstottua Suomi-aitia nimittää. Iloni oli sanoin kuvaamaton. Syleilin lapsiani, kertoilin heille kuulumisia, että isä tulee pian. Lapset eivät osanneet paljon iloita, enempää kuin surrakaan ajan tapahtumia.

Se olikin mielestäni ihana osa, vailla huolia olevaa lapsuuden kulta-aikaa. Tulin niin monesti lohduttaneeksi juuri tällä ajatuksella itseäni, kun katselin sairaita vanhuksia evakkokulkueessa, ja ajatelleeksi, kuinka ihana osa on minulla, kun hoivattavani eivät ymmärrä surra mitään. Mutta mitä mahtaa liikkua noiden vanhusten mielessä, jotka olivat odottaneet rauhaa elämäniltaa sen kodin suojissa, jonka hyväksi voimat oli uhrattu.

Ajatellessani kaikkea tätä ja muistellessa monen vanhuksen kaunista ja vaurasta kotia, tunsin sydänvereni hytyvän. Olisin tahtonut silloin olla sijaiskärsijänä kaikkien heidän puolesta ja kulkea yksin tämän mykistävän näyn.

Edellisenä päivänä ennen Viljon tuloa leivoin pullaa ja karjalanpiirakoita. Talosta sain maitoa leivonnaisiani varten. Sokeri ja rasvapuoli puuttuivat kokonaan, mutta hyvä näinkin, ajattelin. Kyllä Viljo ymmärtää tilanteen. Jälleennäkemisen ilo on pääasia, suurin ja odotetuin.

Viljon tulon päivänä puin lapset parhaisiin, samoin itseni, sillä kohdalleni nousi juhlapäivä keskellä viikkoa. Saunaa en myöskään unohtanut jättää lämmittämättä. Kello lähenei puoltapäivää, jolloin soturini piti saapua. Jokaisen talossa asuvan silmät tähyilivät tielle, mistä hänen piti ilmestyä näkyviin. Hartain odottaja olin varmasti minä. Talon väki oli tietysti utelias näkemään mieheni ja muutenkin he iloitsivat iloitsevien kanssa.

"Nyt Viljo tulee", huusi hänen äitinsä, joka ensimmäiseksi huomasi tutun tulijan. Mene nyt, Anna, vastaanottamaan.

En etsinyt päällysvaatteita. Pelkkä leninki ylläni lähdin ylkääni vastaan. Näin kaukaa, miten Viljo astui

rauhallisesti koettaen näyttää sotilaalta, jonka ei sovi menetyksistä ryhtiä laskea, vaikka asetakki ja sydän olisivat kuinka harmaat. Tiellä kohtasin mieheni, tervehdimme, mutta sanoja ei kuulunut vähään aikaan. Minusta tuntui, että sain hänet palaamaan tuonelan joelta rukouksen voimalla, enkä olisi pyhää rauhaa uskaltanut sanoa rikkoa. Siinä vieritysten kuljimme tietä pitkin kohti asuntoamme, jossa Viljo tulisi vieraissa oloissa kohtaamaan kodin tuntua. Odottivathan siellä lapset, isä, äiti ja sisar lapsensa kanssa. Tämä oli näkymä, joka lämmitti mieltä ja antoi kiitoksen aiheen elämän pettymyksiin. Ei sentään kaikki vielä mennyt, kallein on pelastettu, saattoi sanoa. Ovi avattiin ja Viljo sai astua sisään ensin. Alko iloinen tervehdysten sarja. Pöydän antimet odottivat kunniavieraakseen sotilasta.

Lapset katsoivat vähän oudoksuen sotilaspukuista isää. Martti, vanhin lapsista, joka oli neljän ikäinen, meni ensin tervehtimään. Maire epäröi hetken asiaa mielessään ennen kuin sai varmuuden, että se on isä ja tervehti häntä. Aarno ei ymmärtänyt mitään. Hänet isänsä kiepautti korkealle ilmaan ja ihmetteli, kuinka vauva oli kasvanut suureksi. Kehoitin Viljoa siirtymään pöytään ruualle ja kahville, ennen kuin ne jäähtyisivät kylmiksi.

Siinä juodessaan hän joutui vastailemaan kysymyksiin, joita tuli monelta taholta. Sisarelleen Sylville hän kertoi tämän miehen Viljamin terveiset: hän pääsee pian pois, ensimmäisten joukossa, kun alkavat vapauttaa, koska on vanhempaa ikäluokkaa. Sitten Viljo kertoi Riiskan pojista, joita oli samassa poppoossa. Kaikki jäivät terveiksi, mutta muutamilla on niin pitkä parta, että heitä ette varmaan tuntisi, jos tähän tulisivat.

Vaitelias soturi

Talon väkeä kiinnosti kuulla sotatapahtumia, mutta niitä Viljo ei syventynyt kertomaan. Jotain lyhyesti kylläkin koetti sanoa.

"No, sitten sotilaani voipi kylpeä ja muuttaa puhtaat vaatteet siltä varalta, että jos sattuu vaatteissa olemaan niitä armeijan lisävoimia. Nehän eivät kuulemma kestä kuumuutta, taitavat saada väärän käsityksen suomalaisesta saunasta", arvelin leikilläni. Pesin lapset saunassa ja syötettyäni heidät laitoin vuoteeseen, jossa he yhdessä kanssani lukivat iltarukouksen. Pian nukkumatti kiidatti heidät unten maille. Katselimme onnellisina terveitä, kultakutrisia pienokaisiamme. Posket punaisina hehkuen he olivat kuvankauniita isän ja äidin mielestä.

"Nyt, Annani, istumme kahden kertomaan tapahtumia, joista ei voinut kirjoittaa. Pyydän, älä sinä kysele mitään rintamaoloista. Niistä en halua puhua, mutta kerro sinä kaikki miten pakenitte kodista. Kiitän ensin siitä runosta, jonka pyynnöstäni kirjoitit ja omistit Kannaksen satureille." "Mitäpä en tekisi niiden satureiden iloksi, jos niin voin sanoa, jotka panevat henkensä alttiiksi meidän edestämme", virkoin ja hyväilin miestäni.

"Se minun mieltäni kaikkein raskaimmin painoi, että jos jätite vangiksi. Kyllä minä silloin yöllä aavistin, kun lähdin lomalta, että viimeisen kerran painan kodin oven kiinni. Hyvästelin ajatuksissani teidät kaikki siinä mielessä, vaikka en puhunut. Ja kun menin Leinikkylän kasarmille kolmen aikaan, niin neljältä tuli hälytys olla valmiina sodan syttymisen varalta. Ja tässä olen nyt jälleen terveenä luonasi."

Evakkomatka

"Kerron sinulle, Viljo, nyt kaiken tapahtuneen jälestä päin. Se onkin hyvä, että tätä ihmiselämää ei näe edeltä. Olimme sisaresi Sylvin kanssa menossa navettaan. Rappusilla Sylvi huomasi taivaalla suuren punaisen pallon syysaamun pimeässä ja sanoi: 'Katso, Anna, taivaalle tuonne rajalle. Niin, siellä se pallo oli kuin oikea kuu. Sitten nousi toinen ja vähän ajan perästä kolmas. En palellut oikeasta kylmyydestä, vaan näky pelotti. Kolmannen pallon jälkeen alkoi ampuminen välittömästi."

"Ne olivat merkkiammukset, ne pallot.", täsmensi Viljo. "Menimme Sylvin kanssa sisälle ja sanoimme,

sota on syttynyt. Isäsi ja äitisi tulivat ulos meidän kanssamme ja jokaiselta kuuluivat sanat, nyt se alkoi. Taivas oli punaisena tulimerenä. Martti sai siitä sellaisen kauhun, että täälläkin, kun taivas ruskotti, hän juoksi hädissään sisälle sanomaan, nyt on sota, taivas punottaa."

"En tiedä, mikä minut teki sellaiseksi, etten pelännyt ollenkaan, vaikka aina luulin, että jos sota syttyy, niin minun hermoni pettävät. Ruokimme elukat ja aloimme pakata lähtöä varten. Tykin ammuksiset tulivat siihen lähelle, mutta minä uskoin vaan, että ei ne satu. Jumala varjelee tulemismme ja menemismme."

"Illalla tuli määräys poistua Kiviniemen asemalle. Annettiin komennus, että ennen aamua täytyy ylittää silta, ilmoitti viestin tuoja. Siihen oli tullut serkkuni Laurilan Jussi ja Terolan räätäli. He sanoivat jäävänsä lepäämään. Kehoitimme heitä syömään ja ottamaan mitä löytävät. Ruoka pantiin pöytään."

"Isäsi laittoi kuormat niin, että me olimme sisaresi kanssa samassa reessä. Meillä oli kumpaisellakin seitsemän kuukauden ikäiset lapset sylissämme ja hän ajoi sitä hevosta. Toista hevosta ajoi äitisi. Martti ja Maire olivat siinä reessä. Isäsi laittoi rekeen ensin paljon heiniä, sitten teki syvennyksen sinne heinien sisälle. Syvennykseen isäsi sovitti Martin ja Mairen. Heidät oli puettu hyvin. Pani suuret turkit päällimmäiseksi, ettei vaan kylmä tulisi. Köytti sitten kuorman kiinni siten, että lapset oli sidottu köydellä putoamisen varalta. Tiet olivat jäätikköä. Reki luisti aina poikittain, kun vain vieru tuli."

"En minä uskonut, että meidän pitäisi kauan olla kotonta pois. Luulin, kun oli sellaiset piikkilanka- ja tankkiesteet, niin ei niistä vihollinen pääse. Tämä lapsellinen käsitys sodasta teki lähdön helpoksi. Lieneekö kaikki meinanneet samaa Aikuisten itkua en nähnyt kuin yhdeltä ihmiseltä. Hän oli odottava äiti. Tein päätelmän, että hänen sydämensä tuskaa lisäsi sekin asia, missä tilassa hän oli. Kyllähän itkun syytä olisi ollut jokaisella, mutta kaikki näyttivät siltä kuin ajatukset olisivat lakanneet toimimasta kokonaan. Niin alistuvasti jokainen uskoi Jumalan tahtoon."

"Setäsi ajoi meidän edellä ja heidän pikkuvauvansa itki kovasti. Sotaväkeä oli joka tien risteyksessä eivätkä antaneet poketa sisälle vaihtamaan kuiviin ja syöttämään lasta. Niinpä täytyi seisauttaa hevonen ja muuttaa kuivat rievut lapselle siinä pakkasessa. Sen arvaa, mitä se teki. Lapsi sairastui ja kuoli."

"Meidän naisten ja lasten oli määrä päästä Kiviniemen asemalta junaan, mutta kenellä olivat hyvät hevoset, käännytettiin takaisin maantietä pitkin menemään. Huolto oli hyvä, kun pääsimme pois rintaman läheisyydestä. Koululla oli ruokaa ja vaatteita jaettiin. Heiniä oli kaadettu vähän matkan päähän tien varteen, mistä niitä sai syöttää ja ottaa. Sotapoliisit valvoivat järjestystä ja antoivat ohjeita. Taloissa, joissa matkan varrella yövyimme, oli oikeus pyytää ruokaa ja kirjoittaa kuitti vastineeksi. Sillä, jos Suomi jää Suomeksi, kaikki korvataan. Muussa tapauksessa ei maksuja tarvita, ilmoittivat sotapoliisit."

"Joulukuun viidentenä, illalla, saavuimme Kaukolan koululle. Siellä oli entinen opettajani Kaarlo Sihvo ja hän tunsikin vielä minut. Joku arveli, että siinä yöpyi tuhannen henkeä silloin. Paukun Loviisa oli meidän reessä kulkenut viime päivinä, siinä kuormassa, missä äitisi oli ohjaksissa. Maire oli aina varoittanut Lovisaa, kun käivät rekeen, että 'älä sie Lovissa istu sunkaa miu laloillein'."

Siinä Sihvon koululla sattui hauska tapaus. Luokkaan oli varattu kaikenlaisia istuimia levähdystä varten. Kohdallani sattui olemaan sellainen pyöreä tuoli, jossa sen ajan mukaan olivat reijät koristeena. Minulla oli Aarno sylissäni ja laskeudun istumaan tuolille, mutta tuo pyöreä pohja painui sisälle ja minä putosin kuin käymälän reikään. Painuin hauskaan asentoon. Kohta oli apuväkeä ympärillä ja minut pelastettiin renkaasta. Pientä hilpeyttä näytti tapaus herättäneen. Minä vain totesin, että meillä näyttää olevan pohjattomat tuolit ja määrättömät matkat. Mitään tietoa ei oltu annettu kenellekään matkan päämäärästä. Se tuntui kovin kummalliselta. Aamulla annettiin määräys, että kaikkien piti lähteä jo pimeällä. 'Nyt voi tulla pommituksia, kun on itsenäisyyspäivä', arveli Sihvo. Silloin satoi koko päivän lunta eikä ollut ilmavaaraa ollenkaan."

"Matkalla lapset alkoivat väsyä ja pienimmät tarvitsivat ruokaa ja kuivia ympärilleen. Isäsi piti

sääntönä, että niin kauan aina ajetaan yhteen menoon, kun lapset sallivat. Nyt ne olivat itkeneet parin kilometrin matkan täyttä kurkkua, mutta olimme metsäisellä taipaleella emmekä voineet tehdä mitään asian hyväksi. Sitten tuli talo, joka näytti olevan sotilasmajoituksena. Isäsi kysyi, että voisiko tässä asunnossa olla sisällä sen aikaa, että saisi lapset ruokkia, kun ne ovat niin pahalla päällä.

Tuskin oli kysymys lopussa, kun joukko miehiä tuli hakemaan lapsia sisälle. Siinä marssi Suomen sotilaita, 'elävät pyssyt' olallaan. Sisällä olevat miehet tulivat katsomaan kuin sotasaalista, kun kantajat laskivat lapset pöydille, kuka mihinkin.

Miesten joukosta kuului sanoja, joita pienten lasten katseleminen aiheutti. Tuollainen minultakin jäi kotiin, tuollainen minultakin jäi kuului kuin kaiku vastauksena ja ajatukset liitelivät siinä hetkessä sinne, mistä olivat poissa.

Kun olimme tehneet toimituksemme ja olimme lähdössä, meni yksi sotilas isäsi ja setäsi luo ja sanoi: 'Kuulkaahan, menkää meille, kyntäkää meidän pellot ja maatakaa mejän akkojen vieressä. Me emme tule kotiin ennen kuin uudet tönöt on palaneiden tilalle pystytetty.' Hyvä on, sanoi isäsi, ja toiset sotilaat nauroivat makeasti. Lähdimme ja toivotimme pojille kaikkea hyvää. Taaskin lapset otettiin kilpaa miesten kesken ja kannettiin rekeen."

"Eräänä päivänä oli kerääntynyt lähellä Parikkalaa luvattoman suuri tungos ihmisiä, vaikka sotapoliisit aina varoittivat, että ei saisi syntyä ruuhkaa. Pienissä ryhmissä pitäisi koettaa olla ilmavaaran takia. Annettiin hädänselitys, kaikki koittivat rakennuksiin sisälle, mutta mihin sellainen kansanpaljous mahtui. Olin lasten ja koko meidän porukan kanssa sisällä. Odotimme milloin pauke alkaa. Eräs mummo nousi sänkyyn seisomaan ja piti paistinpannua varresta päänsä päällä. Se oli hassun näköinen ja Paukun Lovisa alkoi nauraa. Häntä ei näyttänyt pelottavan. Koneet lensivät yli eivätkä kajonneet koko porukkaan.

Parikkalan asemalta annettiin määräys nousta kaikkien junaan, jossa ilmoitettiin: Sakkola on määrätty Kylmäkoskelle. Et voi uskoa sitä yötä, mikä silloin oli siinä asemahuoneessa. Niin täynnä se oli naisia ja lapsia, että mihin asentoon littyi, niin siinä pysyi. Kaikki lapset itkivät täyttä kurkkua, eikä niiden hyväksi voinut tehdä mitään. Martti ja Maire seisoivat vieressäni, Aarno oli sylissä. Muuttui painavaksi, kun neljä tuntia sai varrota junaa."

"Sitten tuli komennus, nyt vaunuihin, mutta muistakaa, että perheet pysyvät koossa. Valoa ei saanut olla missään näkyvissä, kaiken piti olla pimennetty. Jono purkautui asemahuoneesta vaunuihin toisilleen huudellen ja pitäen kiinni omistaan. Eräs rouva, jolla oli kolme pientä lasta, oli keksinyt valjastaa ohjokset itseensä. Isommat lapset olivat ohjaksissa kiinni, pienin oli sylissä ja matkalaukku toisessa kädessä. Myös vaunuissa oli ahdasta. Lapset laitoimme penkille, itse paneuduimme lattialle. Matka oli rauhallinen. Ei yhtään pommitusta sattunut kohdallamme. Lapsetkin nukkuivat suurimman osan matkaa. Asemilla oli sairaanhoitajia kyselemässä terveystilastoa. Kahvia myös annettiin."

Kello oli jo paljon. Emme huomanneet ajan vierähtämistä. Minä toivon, että Viljoni käy nukkumaan. "Käymme sitten huomenna katsomassa tuttaviamme uusissa oloissa."

Uusille sijoille härkävaunussa, matkustajavaunut oli varattu ihmisille

Viikko kului pian ja Viljon loma päättyi. Hänen täytyi palata armeijaan odottamaan kotiuttamista. Mihin hommiin sitten joutuu ja mistä leipä perheelle lohkeaa oli arvoitus, joka ratkeaa, kun pääsee vapaaksi.

Toukokuussa tuli eräänä iltana huoltomies taloon ja ilmoitti, että aamulla täytyy olla kuuden aikana Urjalan asemalla. Teidät siirretään Viialaan. Se oli äkkilähtö. Ihmettelimme ja olimme niin pahoillamme, että tuntui kuin olisi kotonta pitänyt lähteä. Viljo oli jo pois armeijasta, mutta oli työtä etsimässä ja minä jouduin Sylvin ja hänen miehensä kanssa matkustamaan uutta asuntoa kohti. Appeni ja anoppini jäivät siihen taloon sekä lapsista Martti. Aarno ja Maire olivat enää minulla, äidilläään.

Aamulla appeni vei meidät asemalle. Yksissä kovapyöräisissä, kärrinlaitojen sisällä, oli kaksi perhettä ja heidän maallinen omaisuutensa.

Kun juna tuli, aioimme nousta vaunuun, mutta joku asemamies tarttui kiinni etumaisiin ja sanoi: "Ei henkilövaunuun saa mennä, niissä matkustaa ihmisiä, tuonne tavaravaunuun vaan." Ihmettelimme siellä tavaravaunussa kaikkea sitä kohteliaisuutta, jota meille osoitettiin. Me emme olleet siis enää ihmisiä. Mihin meidät sitten lasketaan kuuluviksi, kun itse mielestämme emme ole muuta menettäneet kuin omaisuutemme. Se näyttää täällä maailmassa olevan ihmisen mittapuu. Alistuimme kohtaloomme ja toivoimme itseksemme, että vielä kerran voisimme saavuttaa tässä maassa ihmisen arvon, jonka olemme menettäneet ilman omaa syytämme.

Junan pysähtyttyä Viialan asemalle tuli vaunun ovelle paljasjalkainen, kiersilmä mies esittäen itsensä huoltomieheksi. Ilmoitti, mihin on määrä majoittaa siirtolaisia: pääasiassa tampereelaisten kesähuviloihin, sillä talolliset eivät ota mielellään vastaan. No, mikäpä siinä, tyhjät evakot tyhjiissä huviloissa. Luulisi sopivan mainiosti, ettei olisi kumpaisillakaan alemmuuskompleksia, kuului joku myöntävän.

Ja niin alkoi jakelu käydä. Me jouduimme, Sylvi miehineen ja minä lasteni kanssa, Uotilan huvilaan. Siinä oli kaksi huonetta ja keittiö. Tarkastellessamme totesimme, että se oli vain kesäasunto, joten talveksi piti hakea uusi.

Viljo tuli muutaman päivän perästä luoksemme. Ei ollut saanut työtä. Uuden kerran haettuaan pääsi muuraustöihin, minkä alan työntekijä hän olikin. Elämä oli todella korttien varassa rahan kuten tavaran puolesta, mutta markkaa venyttäen se riitti joten kuten.

Mäen toisella puolella oli huvila, johon majoitettiin Huuskat. Heillä oli lehmä ja me saimme ostaa heiltä tarvitsemamme maidon. Huuskan perheeseen kuului äiti, kaksi poikaa ja sisar. Aina kun pojat tulivat kylään, miehet pohtivat karjalaisten kohtaloa, sitä kuinka se pitäisi järjestää valtion taholta, kun ei ollut työtä eikä paljon syömistä. Että korvataanko menetykset vai jäädäänkö sattuman varaan? Ei, sitä ei tule tapahtumaan. Jos jäämme tähän asemaan, niin karjalaisten taholta tulee uusi Mainilan laukaus ja sitten katsotaan kuka mitä omistaa, tuumi Armas. Kertoi eilen vapaahuollosta saaneensa siviilivaatteet. "Sain tyynynkin, kun selitin, että kun on maannut kypärä päänalusena, niin niskat jäykistyy väkisin. Silloin neiti ojensi höyhentyynyn minulle, kun osasin esittää asiani konkreettisesti."

Liisan Jussi kävi myös kylässä. Kertoi, kuinka häntä kehoitettiin perheellisenä rintamamiehenä hakemaan punaisenristin tavaroita papilta, joka oli niiden jakajana. Sanoi joutuneensa papin kanssa erimielisyyteen. Pappi oli silloin korottanut äänensä oktaavia ylemmäksi. Jussi, joka ei pienestä pelästynyt, oli jatkanut rauhallisella äänellä papille: "Me olemme taitaneet joutua vikalaumaan, kun paimen näin pahalla äänellä huutaa." "Pappi rauhoittui, laski äänensä molliin ja alkoi kutsuvaan sävyyn puhutella lammastaan tai sanoisinko pässiään", lisäsi Jussi. Meistä tulikin ystävät ennen kuin erosimme. Jussin kertomatapa sai aina kuuntelijat hiljentymään ja vetämään suun hymyyn jutun loppua odotellessa. Tavallisesti se päättyi hänen hyväkseen.

Nyt täytyy odottaa, jos sattuisi pääsemään tehtaalle. Kuuleman mukaan viilatehtaalla pitäisi järjestyä työtä. On täällä kyllä tehtaita, mutta ne entiset miehet saivat työpaikkansa takaisin, tiesi Armas kertoa. Niin kävikin, mutta viilatehdas otti myös uusia miehiä ja Viljokin pääsi sinne työhön.

Syksyllä muutimme asumaan Vesilahden puolelle. Pääsimme erään yksinäisen vanhuksen huoneisiin. Hänellä oli kyllä lapsia, mutta ne asuivat Tampereella, joskus vain kävivät kotona.

Saimme kamarin nimiimme. Keittiö jäi emännän kanssa yhteiseksi. Emäntä oli kovin sairaaloinen ja tahtoi sen vuoksi ottaa vuokralaiset, vaikka joutuikin luopumaan toisesta kamaristaan. Hänellä oli lehmä ja muutama kana, joita hoiteli saaden niistä toimeentulonsa suurin piirtein. Peltoa oli toista hehtaaria, mutta metsää kaksikymmentäseitsemän. Viljo sai tuoda isänsä varsan talveksi hoidettavakseen sinne. Siellä missä appeni asui, ei ollut tallia. Omat lehmämme jäivätkin navettaan sikojen ja kanojen kanssa, eivät lähteneet evakkoon.

Lapset pitivät kovasti varsasta. Kun Viljo toi aina sunnuntaisin varsan ulos jalottelemaan, varasivat lapset itsensä ikkunan luo katselemaan, miten Vuokko oikein kirmasi isän pitaessa kiinni köydestä, joka oli sidottu suitsiin. Aarnon nostin tuolille, jonka asetin ikkunan eteen. Pidin kiinni, ettei pudonnut innoissaan. Voi miten raikuva nauru silloin kajahti, kun Vuokko heitti takapäätä ilmaan ja lähti kiertämään kehää. Isäkin meinasi silloin kaatua. "Vuotto juotsee toivasti", ihmetteli Aarno.

Meillä ei ollut taloustavaraa vielä paljon kertynyt. Kolme paria kuppeja, kaksi lautasta, veitset, haarukat ja lusikat sekä kahvipannu ja kasari. Emäntä ymmärsi hyvin meitä ja sanoi: "Käyttäkää kaikkia, mitä minulla on, niin kauan kun saatte hankituksi." Viljo koitti kaikessa huolehtia emännän raskaimmista töistä. Puita ja vettä hän ei antanut emännän hakea silloin kun oli kotona. Minä hoidin lehmää sekä muut tehtävät, kun hän oli huonovointinen. Hänellä oli ankara sydänvika. Saattoi kaatua joskus äkisti, kun kohtausta yllätti. Emäntä otti lapsemme suosionsa kuin omansa. Näin meille tuli läheiset välit, sanoisinko meistä tuli yksi perhe. Hänen sukulaisensa tulivat kuin meidän sukulaisiksemme. Kävimme toisissamme, jaoimme yhdessä ilot ja surut.

Viljo teki eräänä päivänä minulle esityksen, että matkustaisimme tervehtimään vanhempiani jouluna. Olin iloinen matkasuunnitelmista, mutta vastustelin menojen tähden. Elimme puutteellisissa oloissa. "Kuule, Viljo, ajattelet todella kauniisti, sillä ei ole parempaa joululahjaa kuin näkisin sodan kärsimysten jälkeen rakkaat vanhempiani, mutta pelkään, jos joudut työttömäksi, miten käy sitten toimeentulon kanssa." "Olen sitä mieltä, että jääköön viimeinen vero syömättä, mutta tahdon nähdä hauskan appeni. Hän kirjoitti minulle rintamalle kirjeen, vaikka ei sinullekaan kirjoittanut."

Isäni osasi kyllä vielä kirjoittaa, mutta huonosti. Siksi olikin Viljon mielestä erikoinen tapaus, kun tämä kyhäsi oikein runomittaan asiat. Viljo oli säilyttänyt kirjettä rintamalla koko ajan jatoi sen minunkin luettavakseni. Kirje kuuluu sanatakseni: Kirje kuuluu sanatakseni:

"Rantasalmella 12.2.1940

Hyvää päivää näkemättä terve kättä antamatta, tervehdin nyt sinua kynällä kun en yletä kätellä.

Pienellä paperi palalla ja huonolla käsi alalla. Kiitos kirjeestä jonka sain ja toivotan sitä Korkeimman varjelusta Viljolle ja Tuomaalle yhdessä ja Nikolaille. Terveenä olemme olleet ei meillä ole mitään hätää täällä on lämmintä ruokaa kyllä asti kun van te jaksatte ryssät aisoissa pitää. Meillä on tässä iso huone hotteissa. Meitä on tässä 15 henkeä. Suvimäen perhe. Koskisen Heikki perheineen Koskisen Jussin perhe. Kaikki olemme yhdessä kammarissa. Eilakin on täällä meidän kanssa Maria on lapsineen Jokioisissa Hänen osoite on Jokioinen Mingiä Raemäki. Se oli Marian osoite. Nyt kirjoitan teille pienen vitsin. Nyt kirjoitamme kovasta tästä Suomensovasta. Kun ryssät maahan hyökkäsi pois vanhat eestä työkkäsi. Kun jo tykit alkoi ryskiä niin vanhat pois eest pyrkivät. Ja ensi sota illalla painuimme kiviniemen sillalla. Ja kiviniemee ko kuljettii niin autuo meität suljettii. Ja sinä iltan siin ryssä koneet leijailiit ja heti alas ammuttii ja maahan heijät painettii. Ni aamul ko päästii Vuoksenan niin tulliit ilmakoneet Vuoksenan. Nyt lopetan tämän kirjoittamisen tähän. Terveisiä teille kaikille. Ja sitä sammaa Herran lahjaa toivotan teille."

En ollut koskaan nähnyt isäni kirjoitusta. Siksi ihmettelin, että melkein virheettömästi oli sanat paperilla. Runomitta oli hänelle tavallista leikintekoa.

Suostuin Viljon ehdotukseen. Olinhan luvanut mennä hänen kanssaan myötäjä vastamäkeä. Säästimme joka tilistä osan matkaa varten. Olimme päättäneet ottaa vain Mairin mukaan Viljon isä ja äiti tulivat asumaan meille siksi aikaa hoitamaan Aarnoa ja Marttia sekä varsaa.

Kirjoitin Rantasalmelle tulostamme. Toivottivat meidät tervetulleeksi ja sanoivat olevansa asemalla vastassa. Veljeni asui morsiamensakanssa isän ja äidin luona. Nuoripari oli vihitty sodan päätyttyä. He olivat menneet kihloihin viikkoa ennen reserviläisten kutsua sotaharjoituksiin. Lähellä heitä asui myös sisareni Maria Painokangas ja hänen anoppinsa. Tämä oli tullut viimeisessä vankien luovutuksessa Suomeen. Paljon siellä oli kuultavaa.

Oli jouluaatto, kun saavuimme Parkunmäelle. Veljeni oli talon hevosella asemalla meitä vastassa. Ei mitään jouluylellisyyttä kaivattu. Ilo oli sanoinkuvaamaton molemmin puolin. Siinä kerrottiin kuinka kukin selvisi matkaan. Isä ja äiti lähtivät kuten toisetkin. Isä otti Raamatun ja äiti veljeni vaatteet. Sitten rekeen ja matkaan.

Joulumatka vanhempieni ja sisareni luona

Äiti ihmetteli minulle: "Mikä siinä on, kun koti oli niin helppo jättää?" Äitiä ei surettanut yhtään, vaikka oli aina ahkerasti kodin hyväksi ahertanut. Vanhemmilleni oli hiljattain rakennettu kaikki uudet rakennukset. "Mutta niin meidän täytyisikin hallita aina omaisuuttamme, kuin emme saisi sitä pitää", virkkoi isäni. Ihmettelin isäni sisäistä rauhaa. Se asusti aina hänessä ja oli niin vahva, että kärsimyksetkään eivät sitä hävittäneet.

Paljon isällä ja Viljolla olikin kertomista. Viljo oli luonteeltaan tulisieluinen karjalainen mies, ilo ja suru vaihtelivat helposti hänessä.

Rakennus, jossa vanhempani asuivat, oli vanha kartano. Talonväen lisäksi siinä oli viisi perhettä siirtolaisia. Talon isäntä oli tuonut sotaretkeltään morsiamen Viipurista "sotasaaliina", joten ymmärrys talonväen puolelta oli erikoisen myönteinen siirtoväkeä kohtaan. Jouluaattona isäntä ilmoitti, että jos kuka vaan haluaa joulukirkkoon, niin hevoset on tallissa sitä varten. Kyllä lähtijöitä ilmaantui, kun kyyti oli luvassa, sillä lähes jokainen siirtolainen oli jalkaväkeen kuuluva. Hevoset olivat monille pelkkä muisto menneiltä ajoilta.

Päivällä oli emäntä kattanut salin pöytään kirkkokahvit. Kaikki talossa majoitetut siirtolaiset vieraineen käskettiin sinne ja pyydettiin olemaankin, jos kuka haluaisi jäädä radiota kuuntelemaan.

Tämä oli näissä oloissa ihana jouluku. Nyt ymmärsin, mitä merkitsevät sanat "ulkonaisesti joulurauhaa". Muistin edellisen joulun ja talvisodan, jolloin pakkanen pysytteli 40:ssä asteessa monta viikkoa perätysten. Tämä oli kodin joulu ilman kotia omaisten ja ystävien parissa. Tämä oli myös Viljon viimeinen tervehdyskäynti vanhempieni luona.

Tapanin jälkeen lähdimme sisareni Maria Painokankaan luo Pieksämäelle. Hyvästelimme vähän haikeina toisiamme ja suunnittelimme uutta tapaamista, kuka ties missä, sillä meitä heiteltiin kuin palloa. Pelaajat heittelivät, mutta pelivirheitä ei tainnut syntyä tuomarin mielestä. Illalla olimme Painokankaan kodissa. Heillä oli talon pirtti asuttavana yhdessä talonväen kanssa. Oli siinä eloa. Talonväkeä oli kuusi, sisareni perhettä kahdeksan viisi lasta, hänen miehensä ja anoppi. Keskellä pirttiä seisoivat suuri kuusi, jonka ympäri piirissä pyöri kahdeksan pienkaista. Sängyt olivat seinustalla ja iso pöytä peränurkassa, jossa kahvi odotti.

Sotavangin tarina

Taaskin alkoi kysely kuten tavallisesti, kun tutut sodan jälkeen ensi kerran toisensa tapasivat. "Kuinka pääsitte pakenemaan?" Tuoreimpia uutisia kuultiin sisareni anopilta, Kati Painokankaalta, joka oli palannut vankinta. Kati Painokangas on Vaskelassa syntynyt runonlaulaja Katariina Painokangas, joka avioitui Raudun Jousseelle. Viljo meni häntä haastattamaan ja minä kuuntelin jännittyneenä vanhuksen tarinaa:

"Olimme Raajun kylässä asti, toistakymmentä kilometriä kotoa. Sitten hiljeni ammunta siinä yhdeksän maissa. Jalometsän Kati alkoi tahtoa lähteä ottamaan lehmiä kotonta. Sai houkuteltua minut mukaansa. Kun pääsimme kotiin, emme lähteneetkään kohta matkaan. Jäimme odottamaan iltaa ja sitten lähdimme toista tietä. Se olikin venäläisten miehittämä. Jalometsän Kati haavoittui reiteen ja matkamme päättyi siihen. Venäläiset ottivat meidät vankiksi ja veivät erääseen heinälatoon, jossa olimme kolme vuorokautta. Haavoittuneen jalan he sitoivat Katilta. Meitä kuulusteltiin, ja kun venäläiset saivat heitä tyydyttävät tiedot, pääsimme kotiin. Sinne tuotiin Palkealasta kolme muutakin

siviilivankia, nainen ja kaksi poikaa, toinen viidentoista, toinen seitsemäntoista ikäinen.

Saimme ottaa yhden talon ja tehdä kolhoosin. Menimme Jalometsän Katin kotiin. Saimme hevosen, lehmiä oli yksitoista ja kanoja 50 kappaletta. Elukoiden ruokaa oli riittämiin, sillä olivathan ladot heiniä täynnä. Ei alussa muuta tehty kuin itkettiin. Mutta kun kyyneleet loppuivat, niin aloimme ajatella, että jos kävisimme tekemään käsitöitä. Olihan meillä tarpeita, kun kaikki omaisuus oli jäänyt kotiin.

Alussa emme osanneet nukkua, sillä siinä mäessä, missä kotimme sijaitsi, olivat venäläisten tykit. Ampuivat Taipaleehen. Kaikki huonekalut heiluivat ja seinät tärisivät. Kuukauteen emme nukkuneet, mutta sitten totuimme ja saimme unta. Suomalaisten ammuksiset eivät tulleet sinne. Niiltä olimme rauhassa.

Meille pidettiin tarkkaa vartiota. Joka soppi ja nurkka tarkastettiin kerran päivässä. Heinä- ja olkikasat pisteltiin miekoilla, jos sattuisi olemaan joku suomalainen piilossa. Alussa sotilaat olivat meitä kohtaan omavaltaisia, söivät meiltä kaiken mitä halusivat. Sitten kerran tuli taas sakki miehiä ja yksi niistä puhui selvää suomea. Valitimme hänelle asioistamme ja itkimme niin, niin se sotilaskin itki ja sanoi: 'Odottakaa mummit, minä koitan ajaa teidän asiaanne.' Sitten lähtivät. Hetken päästä palasi tuo suomea puhuva sotilas ja antoi meille sellaisen venäjänkielisen paperin ja käski näyttämään sitä, jos sotilaita tulee sisälle. 'Tässä lukee, että heillä ei ole oikeutta ottaa mitään teiltä maksutta, eikä tulla sisälle.' Hän sanoi vielä, että tuossa naapurissa on esikunta. 'Jos eivät tottele, niin käykää siellä puhumassa.'

Kyllä se niin pätevä paperi oli, että kun sotilaat tulivat sisälle ja me vedimme paperin nenän eteen, niin silloin lähtivät. Ja mitä pyysivät, niin rahan antoivat. Mutta me emme sillä rahalla mitään saaneet ja niin teimme vaihtokauppoja. Saimme sokeria, teetä, herssiä ja mitä vaan heillä oli. Sitten meillä olikin hyvä olla ja aloimme kehrätä ja kutoa kankaita.

Sitten sattui niin, että meille oli karstautettu villoja ja minä piilotin ne perunakuoppaan. Menin hakemaan, mutta ne oli viety. Silloin menin ensimmäisen kerran esikuntaan sanomaan, että minulta on varastettu villat. Siellä sanottiin, että te tullette saamaan ne takaisin, sillä armeijamme on rehellistä joukkoa. Sen ei ole lupa varastaa. Odotin viikon, toisenkin. Sitten tulikin sotilas kantaen säkkiä selässään ja toi villat minulle. Ihmettelin tosiaankin sitä tapausta suuresti ja olin mielissäni. Niitä karstattuja levyjä oli pidetty varmaan kengissä, sillä olivat kovin vanuneita. Minä karstasin ne uudelleen pienillä karstoilla ja kehräsin molemmille pojilleni villapaidan langat. Se oli mamman uhraavaa rakkautta poikiaan kohtaan." Tällaiset nämä ovat, sisareni näytti villapaitoja. Kudotimme ne jouluksi valmiiksi. Mamma katseli siinä meidän mukanaamme valmiita paitoja ja pyyhki silmiään.

"Kyllä me kerran olimme joutumassa vankilaan. Se Jalometsän Kati oli niin isäntä, että raivostui, kun taas tuli sotilaita ja ne eivät oikein meinanneet lähteä, vaikka hän näytti sitä paperia. Kati oli kooltaan suuri lihava emäntä ja olihan hän kotonaan, siis mielestään oikeassakin. Kati keikalti lattialla ja taputti rintaansa sanoen 'minäolen hosan' siis suomeksi isäntä. 'Ulos ja kerralla', kuului emännän nasakka komennus. Sotilaat katselivat aikansa, 'lomittivat' jotain vastaan ja lähtivät ulos.

Kati katseli ikkunasta ja huomasi, että ne menivät hänen riiheensä. Hän suuttui silmittömästi ja lähti ajamaan pois. Koitimme kieltää, vaan mikään ei auttanut. Sotilaat olivat panneet riihen lämpiämään niin, että sakea savu kieri nurkista ja oven täydeltä. Kun Kati pääsi riihen luo, uusiutui sama näytös kuin tuvassa, mutta sotilaat eivät lähteneet. Katipa haki lapion ja alkoi heittää lunta riihen uuniin ja huusi, että lähtekää pois minun suojistani. Ne meinasivat ampua Katin, mutta Palkealan nainen osasi muutaman sanan venäjää ja selosti, että tämä on hullu ämmä ja niin pelastimme tilanteen suomalaisten voittoon.

Esikunnasta oli luvattu meille ilmoittaa, milloin heille tulee suomalaisia vankeja ja me saamme käydä katsomassa, onko tuttuja. Näimme kerran vankeja, mutta emme tunteneet ketään. Suurta ihmettelyä herätti venäjän herroissa meikäläiset talot. He kysyivät, millaisia herroja täällä asui, kun on näin kauniit kodit. Ei täällä asunut herroja vaan köyhiä talonpoikia, vastasimme. Eläkö Suomessa

talonpoika tällaisessa asunnossa, kummastelivat venäjän upseerit."

"Sinne Jokivarrelle jäi ihan kaikki paikoilleen, sanoi sisareni. Eivät edes leipää ottaneet käteensä. Kyllä se talo olikin kaikin puolin laitettu, kaksi suurta ryijyäkin jäi seinille. Kyllä siellä kauniit kodit oli jokaisella, ei ne venäläiset turhia kehuneet." Toihan meidän mamma paljon tavaraa tullessaan, sanoi hänen toinen poikansa.

"Jospa olisin täksi tietänyt, että Suomessa pois ottavat, en olisi ruokatavaraa tuonut, vaatetta vaan. Meillä oli lupa tuoda 70 kiloa, mutta kyllä me kaksi kertaa niin paljon tuotiin. Täällä kun on tavara kortilla, niin kaikki ottivat. Vaatetavaran saimme itse pitää. Sitä tuli otettua mukaan vähän. Luulimme ruokapuolen olevan täällä itsellemme parempi 'tuliainen'. Kovasti meitä sinne pyysivät jäämään. Laitoimme viljaakin maahan siltä varalta, jos ei päästä Suomeen.

Kuukauden viirasi lähtö myöhempään kuin luvattiin tulla hakemaan. Olimme peltotöissä, kun näimme pikkuauton menevän tietä pitkin. Lähdimme juoksemaan ja huusimme ja vilkutimme. Auto pysähtyi. Siinä oli se suomea puhuva herra. Valitimme, miksi ei meitä viedä Suomeen, vaikka kuukausi on luvatusa ajasta ylitetty. Kun me siinä oikein itkimme, niin taas tuo herra kyyneleet silmissä taputteli meitä ja lupasi tehdä parhaansa, että pääsemme Suomeen. Viikko tämän jälkeen tuli pihaan kuorma-auto ja me pääsimme lähtemään. Jalometsän Kati ei olisi raaskinnut vielä lähteä. Hän painui siihen kotipihaansa pitkäkseen ja itki suureen ääneen. Me toiset emme itkeneet.

Olen onnellinen, että pääsin lasteni luo. Näistä poikani lapsista minulla oli kova suru, kun Maria yksin joutui heitä kuljettamaan, mutta Jumalan kiitos, että olen saanut voimaa häneltä tähän kaikkeen, mitä on eteeni määrätty."

Siinä mamman puhuessa kiipesi Juhani syliinsä kietoen kätersä hänen kaulaansa ja tahtoen manmaa laittamaan hänet kätkeyeen, joka oli mamman sängyn vieressä. "Kyllä mamma laittaa poikansa nukkumaan", puheli hän lapselle ja hyväili tätä. Kohta alkoi kätkyt liekkua ja niin monesti kuulemani kehtolaulut, joita hän lauloi aina lasta nukuttaessaan, alkoivat kertoa niistä toiveista tai elämän tulevista taisteluista, jotka lasta odottavat. Tällä kertaa hän kuvaili äidin uupumatonta rakkautta lasta kohtaan. Liekuttaessaan hän toisella kädellään peitti lapsen käsiä peiton alle. Silmille hän asetti liinasen, että lapsi nukkui pikemmin. Näin virisi laulu:

Niin tek ennen miun emoni
kun hän vuali vuasta lasta
piteli ol pientä lasta
yhtenä kesäsnä yönä
kolmasti joelle juoksi
kantoi vettä kapposella
kipposella kuljetteli
millä hiä pes pientä lasta
valeli ol vuasta lasta.

Kehto hiljeni ja lapsi nukkui.

Kauneinta mitä on maailmassa, on mielestäni pieni lapsi ja vanhus yhdessä. Olen etsinyt vastausta kauan siihen, mitä heissä on aivan samaa, mutta en ole löytänyt. Kehdon luona istuva vanhus sanoi siihen ajatuksen: "Minun mielestäni meissä on se samaa, että me olemme kumpikin elonvirran rannalla, lapsi alkamassa virtaa ja vanhus päättämässä vastakkaisella rannalla. Niin se siinä on samaa, että kummallakaan rannalla ei kaivata arvoasteta. Pieni lapsi sopii leikkimään yhdessä kuninkaan sekä kerjäläisen kanssa, jos sallitaan. Ylpeyden synty on poissa. Vanhusta taas riisutaan astumaan sen rajan yli, missä ei arvoja tunneta, missä on samassa arvossa kuningas ja kerjäläinen, rikas ja köyhä kuten sanoo pyhä kirja." Ne olivat vanhan viisaan sanat ja pitivät paikkansa.

Sisareni puuhasi Martan tavoin vieraittensa ravitsemiseksi. Eila auttoi häntä pikkupalveluksillaan. Kysyin, milloinkas Eilan saitte luoksenne? Hän jäi toisista eroon sodan syttyessä. Sisareni mies kertoi

Eilan rengasmatkan kohtaloita. "Vasta keväällä sodan päättymisen jälkeen löysimme hänet mummon ja äijän luota, mihin hänet oli tuotu Rantasalmelle. Kyllä minä niin paljon olin murheissani silloin alussa, kun Eila ja mamma katosivat, että psalmiston sanoin voimani riutuivat tuskasta."

"Mutta nyt on ilo ja kiitos mieli korkealla näissäkin oloissa", kertoi sisareni. Saman näin hänen kasvoistaan.

Oltuamme kaksi vuorokautta Painokankailla ohjasimme matkamme kotiin Viialaan. Hyvin oli kotiväki jaksanut. Kovasti Aarno odotti äitiä ja isää. Toimme karamelliä. Niitä oli silloin vielä saatavana. Ja niin alkoivat arkiset työt. Viljo kävi tehtaalla töissä. Mutta sieltä vähennettiin kevättälvella miehiä ja vanhat miehet vain saivat jäädä. Viljokin joutui työttömäksi. Sitten alkoivat linnoitustyöt rajalla. Viljon isä sai määräyksen Tammisaareen ja Viljo lähti Karjalaan uudelle rajalle. Poliittinen taivas, joka ei ollut vielä kirkastunut, alkoi nostaa uusia pilviä. Huhut uudesta sodasta kiersivät kaikkialla. Nyt tulisi Suomen vuoro ottaa Karjala takaisin saksalaisten turvin.

Olin lasteni Mairen ja Aarnon kanssa kahden. Tunsin elämäni turvattomuuden syvimmin näinä aikoina, sillä odotin lasta. Takalan emäntä oli vuodepotilaana, toisinaan keinutuolissa, toisinaan istui. Lääkäri oli sanonut hänelle, että kaikki on valmista hänen kohdaltaan, ei muuta kuin vartoa kuolemaa. Hoidin hänen huushollinsa ja itsensä ja pelkäsin kovasti, että jos hän sattuu kaatumaan niin minä en jaksaa auttaa. Oli iso ihminen. Mutta kuukauden päästä alkoi turvotus sulaa jaloistaan ja hän alkoi parantua niin, että oli kesällä hyvissä voimissa. Eli monta vuotta sen jälkeen.

Takalassa ei ollut omaa sauna, mutta naapurissa Niemellä saimme käydä saunomassa. Muistan kuinka kevättälvella paluu saunamatkalta oli raskasta lumista polkua pitkin. Aarno oli kaksivuotias tukeva miehenalku. Paluumatkalla en olisi jaksanut enää häntä kantaa, mutta Aarno sanoi, "tannat, en tävele". Ja niin minä sitten kannoin kahta lasta.

Jatkosota alkaa

Kesäkuun alussa 1941 Viljo tuli eräänä yönä kotiin linnoitustöistä rajalta. Heräsin, kun ikkunaan kolkutettiin. Nousin katsomaan kuka kolkutti, näin kaipaamani kasvot ja riensin avaamaan oven. Tiesin kyllä kysymättäkin hänen tubonsa syyn. Oli vaara, että sota syttyy millä hetkellä hyvänsä. "Tahdon nähdä vielä teidät. Pääsin juuri lähtemään, kun tuotiin kieltoa poistua töistä."

Sanoin, että keittäisin kahvia, mutta jos emäntä häiriintyy näin aikaisin. "Älä keitä. Jos sinulla on maitoa ja voileipää syön, ja sitten aamulla juodaan kahvit yhdessä, kun lapsetkin herää." Täytin hänen pyyntönsä ja jätin kahvinkeiton aamuksi.

Viljo oli saanut karamelliä oikein hienot pussit lapsille. Hän katseli nukkuvia lapsiaan ja laski pussit heidän viereensä. Aarno heräsi aamulla ensimmäiseksi ja huomasi karamellit. Seurasimme salaa mitä tapahtuu. Hän otti pussin käteensä, nosti ilmaan ja huusi: "Taramelliä!" Sitten hän katsoi sänkyymme ja tuli uusi huudahdus: "Isä!" Siihen riemuun heräsi Maire ja löysi hankin namusensa. Martti oli mummon luona ja sai karamettipussinsa vasta päivällä. Lapset kipittivät isän sänkyyn, toinen toiselle, toinen toiselle puolelle. Kyllä oli hauskaa meille kaikille.

Olin keittänyt kahvit ja keittiössä joimme sitä koko perhe. Emäntä oli tuliais kahvilla myös ja moitiskeli minua, kun en yöllä keittänyt Viljolle kahvia. Koitin selittää, etten tahtonut häiritä. Hän sanoi: "Jos minun kohdallani olisi niin sattunut, että mies tulee kotiin, olisin kyllä kahvit keittänyt." Viljo naureskeli vaan japuolusti minua: "Minä kielsin yöllä keittäämästä." Aamulla hän lähti äitiään ja Marttia tervehtimään. Ei hän siellä kauan viipynyt, kun taas palasi kotiin.

"Kyllä se niin on, Anna, että sinä jätät todella sellaiseen tilaan, että minun mieltäni painaa kovasti. Lähtö voi tulla minä päivänä hyvänsä. Olen äidilleni puhunut, että hän tulee sinua hoitamaan silloin ja Rantalan isäntää pyysin, että hän hakisi kätilön, kun täältä pyydetään. Lupasi hevosen, jos joku hakee, mutta ei lähde itse." Miehiä ei ollut hakijoiksi sen tiesi jokainen kun lähtökäsky tulee. Mutta turhaa

on lähtöä surra. Ei sillä voi päivääkään elämässä jatkaa. Niin käy, kun Luoja on hyväksi nähnyt. Viljo kertoi huolensa emännälle. Tämä lohdutti: "Jos vaan Eero tulee silloin Tampereelta, niin kaikki järjestyy."

Viljo pinosi meille puita, jotta meillä ei sitä hujua olisi. Poltimme emännän kanssa samasta pinosta. Hän antoi puut, kun tein pientä palvelusta. Viljo pohdiskeli: "Jos vaikka sota syttyisi, niin onhan nyt paljon parempi minunkin lähteä. Perhe on turvassa ja Karjala varmaan saadaan takaisin. Meillä on sellainen akselivaltio, jossa pyörät ryllää."

Viljo tuli kaupalta kotiin ja sanoi, että nyt on ilmoitukset pylväissä. "Huomenna täytyy olla Valkeakoskella Viialan miesten." En herpaantunut sanomasta, sillä tiesin, että kohtalon käden alla on helpompi taipua valittamatta, ettei raskautu toisten mieltä. Laitoimme määrättyt tavarat matkaa varten pakkaukseen. "Otanko sormuksen mukaan vai jätänkö sinulle", kysyi Viljo. "Anna olla liiton merkinä, kulki tiesi vaikka maailman ääriin." "Tai jos kohtaan matkan pään, niin tulkoon tämä kertomaan terveiseni teille", sanoi Viljo.

Voi kuinka Viljo oli iloinen. Oli aivan kuin olisi lähtenyt kotiin, jonne on vapaa pääsy, ilman taistelua. "Kuule, Anna, minä en ymmärrä itsekään, miksi minun on näin helppoa lähteä. Usko siitä, että pääsen kotiin, saa tämän aikaan. Jalkani tuntuu niin keveältä aivan kuin kulkisin Riiskasta sinne Vaskelaan silloin nuorena, jolloin uskoimme vaan kaunista elämästä. Niin, Anna, älä ole huolissasi. Minä joudun nyt linjan taakse viestiin enkä kuten talvisodassa etulinjaan viestimieheksi. Takana ei ole suurta vaaraa vaikka kyllä vaarastakin varjeltuu, jos niin on Jumalan tahto. Sen sain talvisodassa kokea."

Lapset leikkivät omissa leikeissään eikä heidän iloaan tahdottu häiritä ajan tapahtumilla. Kolmena iltana kävi Viialan miehiä Valkeakoskelta puntiksella kotonaan ja Viljo oli yhtenä heistä. Kun viimeisenä yönä Viljo oli lähdössä, heräsivät Maire ja Aarno kuin käskystä. Kiipesivät kumpikin isän syliin, toinen toiselle, toinen toiselle polvelle, kun hän istui sängyn laidalla harmaassa sotilaspuvussaan. Maire kietoi kätensä isän kaulaan ja nosti huolensa aivan isän korvaan sanoen: "Älä, isä, sitten ole kauan. Minulla on ikävä." "Kyllä isälläkin on teitä ikävä. Kun painan oven kiinni, niin mieli palaa takaisin, mutta kyllä täytyy lähteä."

Sitten hän nosti lapset sylistään sänkyyn ja peitteli kuin olisi tahtonut suojata läpi elämän heidän kulkuaan. Varmaan hän ajatuksissaan pyysi heille Jumalan varjelusta, sillä sodasta hän kerran kirjeessään lähetti minulle tällaisen pyynnön: "Anna, minä tiedän, että sinä rukoilet puolestani. Opetä lapsemmekin rukoilemaan, ettei heidän tarvitsisi nähdä sodan kauhuja." Seisoin siinä sängyn vieressä ja kuuntelin isän viimeisiä sanoja, joita hän puheli pienokaisilleen kovin rauhallisesti.

Sitten hän hyvästeli minua ja puhui: "Sinä jätät taloudellisesti huonoon asemaan, koska vähän toista tuhatta vaan jää rahaa sinulle. Mutta minä lähetän päivärahani heti kun saan ja tietysti valtio alkaa maksaa kuten talvisodassa jotain kuukausirahaa perheille. Mutta sinun tilasi huolettaa raskaimmin mieltäni. Uskomme ja luotamme kaikki Jumalan tahtoon. Sitten hän tarttui käteeni, jossa sormukset oli sormessani, painoi suudelman sormuksiin ja sanoi, nämä sormukset kertokoot minusta vielä silloinkin, jos en palaa. Ota niistä suudelmani."

Laskeuduin pöydän viereen tuolille ja pääni painui pöytää vasten. Kuului vain askeleita, jotka johtivat ovelle. Ovi aukesi ja painui kiinni. Kohotin pääni pöydästä ja vielä kerran aukeni ovi. Viljo oli oven välissä katse minuun luotuna. Kuuluvat sanat: "Anna, älä itke." Ja ovi sulkeutui hänen kohdaltaan ainiaaksi.

Menin lasteni viereen sänkyyn, aamua odottamaan, jolloin saisin alkaa päivän työt.

Uusi perheenjäsen

Kaksi päivää oli kulunut Viljon lähdöstä. Tuli lauantai. Kävimme naapurin saunassa kylpemässä ja odotimme kesäkuun sunnuntaipäivää, joka oli kahdeskymmenestoinen vuonna 1941. Heräsinyöllä

kahden aikaan ja tunsin oloni sellaiseksi, että synnytyksen aika lähenee. Neljän aikaan herätin emännän ja sanoin: "Mihin nyt turvaudun. Apua tarvittaisiin." "Kuule, Anna, älä murehdi. Kävi kuten toivoin. Eero tuli yöllä Tampereelta minua tervehtimään. Hän on valmis lähtemään, kun pyydän. Mene vaan sinä sänkyyn." Sanoin: "Jos Eero kävisi Sarkkilassa ensin ja käskisi anoppini tänne, sitten hakisi kätilön. Kyllä kaikki tapahtuu toivomusten mukaan."

Muutaman tunnin kuluttua olivat anoppini ja kätilö luonani. Emännällä oli kideradio, joka oli seinän takana toisessa kamarissa. Kuulin siinä yhdeksän aikoihin, kun emäntä lakkasi uutisia kuuntelemasta, hänen sanovan Eerolle: "Nyt on sitten sota alkanut. Saksa on hyökännyt Venäjälle." Voi kuinka se teki pahaa. Kun kätilö ja anoppini tulivat keittiöstä kamariin, kysyin kärsimysteni uuvuttamana: "Onko sota nyt alkanut?" "Mistä te sellaisia kuvittelette", sanoi kätilö. "Kuulin seinän takaa puhuttavan." "Ei mitään sellaista ole. Olette kuulleet aivan väärin." Ei se vakuutus minuun täydesti tehonnut, epäily jäi mieleeni kuitenkin.

Kello kaksi oli terve poika maailmassa ja äiti voi hyvin. Kätilö puheli vauvalle laittaessaan tätä koppaan nukkumaan: "Kyllä Sinun kelpaa, kun on näin lämmintä ja kaunista yllesi. Moni lapsi täytyy tänä aikana laittaa paperin sisään." Olin Vapaahuollosta saanut uusia kudottuja kolttuja ja kudotun peitteen, joka lämmitti jo silmääkin sitä katseltaessa.

Maire ja Aarno olivat leikkineet pihalla. Mummo haki heidät sisälle vauvaa katsomaan. Talutti Aarnoa kädestä. "Katsos nyt, kun Sinulla on pikkuinen veli. Ja tämä pitää sitten olla nenästään kuin äijä", jolla mummo tarkoitti Viljon isää.

Aarno ei hyväksynyt uutta tulokasta ollenkaan. Sitten kun tämä nostettiin äidin viereen syömään, päästi Aarno suuren itkun: "Vietää pois se poita, pantaa litaämpälii", huusi hän komentavasti.

Anoppini jäi minua hoitamaan kunnes toipuisin itseni terveeksi. Kätilö kävi pesemässä vauvan muutamana päivänä jälkeen päin. Kolmantena päivänä panin kirjeen isille rintamalle, jotta hänen huolensa loppuisivat tämän asian kohdalta.

Uni

Eräänä aamuna heräsin kello seitsemän ihmeelliseen uneen, jonka heti kerroin anopilleni. Vauva oli silloin muutaman päivän vanha. Huoneessa, jossa asuimme, oli kalustona pöytä ja sängyt molemmin puolin seinusta.

Unessa ovesta oli astuvinaan sisälle neljä sotilasta. Yksi heistä oli upseeri. Tekivät asennon ja upseeri astui pöydän luo toisten jäädessä seisomaanpaikoilleen. Hänellä oli käsissään sellainen suuri, toista metriä pitkä puinen hautaristi, josta oli puunkuori veistetty pois. Se oli katajasta tehty. Hän laski ristin pöydälle, teki kunniaa ja katsoi sääliittävästi minua siihen sänkyyn. Sitten tuo upseeri sanoi: "Tämä on teille Mannerheimin lähettämä, sieltä jostain, tarkoittaen rintamalta. Teille tuotiin puuristi sen tähden, että se mätänee sukkelammin, mutta kenelle tuodaan rautaristi, niin se ei mätäne koskaan.

Unen selvitys oli sillä hetkellä valmis, kun silmäni avasin. Sanoin anopilleni: "Viljolle jos mitä sattuu, hän menee kerrassa, koska sain puuristin. Rautaristi tarkoittaa vaikeasti haavoittunutta, sillä se ei todella mätäne. Aina invalidien ruumiilliset ja sielulliset tuskat kertovat siitä."

Kerroin uneni myösemännälle, sillä hän oli ihminen, joka osasi joka tilassa ymmärtää ja auttaa minua. Ensimmäisen viikon uneni jälkeen aina odoín, milloin pappi saapuu tuomaan viestiä rintamalta, mutta vähitellen uskoin, ettei sen unen huolinut totta merkitä, ja lakkasin odottamasta.

Viljo Antero

Ajattelin, että vauvalle täytyisi saada nimi, kun on jo toinen viikko elämäntaivalta menossa. Pyysin

talon tytärtä kummiksi ja Viljon sisaren miestä. Eeva lupautui ja meni puhumaan papille, milloin hän tulisi toimittamaan kasteen. "Olin siellä Heinäsuolla juuri hiljattain hartaushetkeä pitämässä. Miksi ette tuoneet sinne", kysyi pappi. "Ei sitä vielä silloin ollut syntynyt", virkkoi Eeva. "Minä tulen huomenna kello yksi."

Leivoin pullaa, kun minulla oli säästettynä vähän jauhoja. Kahvia olin myös säästänyt. Käskin anoppini ja Viljon sisaren sekä talon väen ristiäisiin. Levitin valkoisen liinan pöydälle. Karisalon Leena oli lähettänyt Eevan mukana suuren kimpun valkoisia ruusuja. Mitä kipeimmin kaipasin juhlaan oli isä, joka ei päässyt.

Viljo ei ollut määrännyt nimeä pojan tai tytön varalta vaan jätti asian minun tehtäväkseni. Siinä pappia odotellessa kysyin kummin nimitoivomusta. He eivät tehneet aloitetta. Tämä lapsi on syntynyt historiallisena merkkipäivänä. Tuleekohan tästä jotain erikoista? Silloin Hitleri hyökkäsi Venäjälle. Tälle pitäisi tapauksen johdosta antaa nimi Aadolf. Mutta sitä en tee, jos hänestä tulee kansan johtaja ja yhtä sotainen, niin se tietäisi uusia sotia. Ei tehdä Aadofia. Antero on toinen nimi. Anoppini sanoi: "Pane toiseksi nimeksi Viljo." Ymmärsin hänen toivomuksensa ajatuksen ja se teki kipeää, sillä olin itse ajatellut samaa. Ja niin tuli vauvasta Viljo Antero.

Pappi saapuikin pyörällä ajaen yhdeksi. Kaikki oli valmiina toimitusta varten ja niin vietettiin pieni, mutta mieliin painuva juhlahetki kodissa.

Olin täysin terve ja anoppini meni Martin kanssa asuntoonsa. Rupesin itse laittamaan ruokaa ja pesemään vauvanpyykkiä. Kerran, kun olin keittiössä ruokaa laittamassa, tuli Aarno sinne ja pyysi minua: "Tule nyt äiti tatsomaan. Se vauva niin naulaa, niin naulaa". Olin petannut päästä vedettävän sängyn siten, että se täyttyi petivaatteista päiden tasalle. Nostin vauvan sinne kuin piiloon sekä otin aina tuolit pois lähettyviltä, ettei Aarno yletä lasta koskea.

Kun avasin kamarinoven, oli lapsi pöydän alla. Kauhistuini näkyä ja riensin ottamaan vauvan syliini. Pieni punainen naarmuoli lapsella kulmassa. Aarno oli satuttanut varmaan otsankulman pöydän jalkaan lasta riepotellessaan. Muistin, kuinka Aarno oli pyytänyt viemään poikaa likaämpäriin, joka oli eteisessä. Jos hän olisi painanut pikkuveljensä sillä kertaa laskivettä täynnä olevaan ämpäriin, niin olisi tämä tukehtunut. Olin niin onnellinen, kun ei mitään sattunut lapselle. Pidin toisten varani.

Naapurissa oli evakkona Paukun Lovissa. Hän kävi usein meitä katsomassa. Pyysin Lovissaa viemään Viljon saappaat suutariin pohjattavaksi, kun nyt vielä oli suutarilla pohjanahkaa, että saa sodasta tultuaan kengät. Kudotin hänelle villapaidan. Parsin ja neuloin sukkia Viljolle ja lapsille. Näin kului päivä toisensa jälkeen.

Perhekuva

Seurasimme jännittyneenä uutisia sodasta, jossa joukkomme eteni kohti vanhaa rajaa. Iloitsimme Karjalan vapauttamisesta todella. Kuva kodista ja kotiseudusta antoi lohtua suuriin menetyksiin. Tuntui uskottavalta alussa, että peli päättyy pian. Sain Viljolta kirjeen, jossa hän kertoi ilostaan, kun meille on kaikki hyvin, sekä toivoi saavansa meistä yhteisen kuvan rintamalle.

"Sitä pienokaista minulla olisi voittamaton halu nähdä. En ymmärrä, miksi minä kaipaen sitä lasta niin kovasti? Mutta ei täältä pääse tällä kertaa. Kyllä te siellä tiedätte radion välityksellä, missä me jo ollaan. En joutunut kulkemaan kotiseutuni kautta tänne, missä olen, mutta hyvin läheltä kotipaikkoja Laatokan yläpuolitse. Minä voin oikein hyvin. Älä ole minusta huolissasi. Korppupakeetin jos saat järjestymään, niin se olisi tervetullut. Älä laita mitään muuta. Rakkaat terveiset teille kaikille, äidille myös.

Viljosi."

Pyysin valokuvaajan tulemaan luoksemme. Hän tulikin 25. päivänä heinäkuuta. Kello seitsemäntoista napattiin kuva. Kuvaaja poseerautti meitä olemaan mielensä mukaan. Aarno ei ollut tyytyväinen, kun ei päässyt äidin syliin ja alkoi itkeä. Sitten laitettiin niin, että minä istuin leveässä korituolissa ja Aarno pääsi viereeni. Martti ja Maire seisoivat kahden puolen tuolia. Pikkuvauva oli vaikea saada niin, että kasvot olisivat suoraan edestä näkyneet, sillä hän oli neljän viikon vanha, eikä pää pysynyt vielä pystyssä. Sain sitten hetkeksi lapsen tuettua niin, että kuva voitiin ottaa. Pienet kädet sautuivat menemään rinnan päälle aivan kuin ristiin. Aarno nosti kätensä poskelle, kahdella sormella painoi nenänvierusta, toiset sormet kauniisti sisään käännettynä. Valmis, kuului kuvaajan ääni. "Jos saisin tilauksen pian valmiiksi. Näitä kuvia odotetaan rintamalla."

valokuva

Viialassa 25.7.1941 otettu valokuva. Perheen isä Viljo Lamppu kaatui samanapäivänä Vitelessä. Viljoa varten otettu kuva perheestään oli tarkoituksena lähettää hänelle samana päivänä, kun kuolonviesti tavoitti läheisimpänsä. Anna Lampun sylissä on kuukauden ja kolmen päivän ikäinen Viljo Antero. Muut lapset vasemmalta oikealle ovat Martti Aleksanteri, s. 1936, Aarno Olavi, s. 1939 ja Maire Sisko, s. 1937.

Tieto, jota kukaan ei halunnut kertoa

Emännän nuorin poika Tauno tuli kotiin. Hän joutuisi muutaman viikon päästä sotaväkeen. Tauno oli ollut Viialassa käymässä ja siellä oli kerrottu, että eräs Viialan mies oli vaunun ikkunasta pudottanut kirjeen, joka oli osoitettu hänen vaimolleen. Siinä oli kirjoitettu, että hän on matkalla Tampereen sairaalaan. Hän haavoittui lentopommituksessa, mutta Lamppu ja Lautarime kuolivat.

Tauno ei kertonut ensin asiaa edes äidilleen, kun tiesi hänen sairautensa. Mutta sitten ajatteli, että kyllä sen joku kuitenkin saattaa ilmoittaa ja vieläpä pahimmillaan sillä tavalla, että äiti saa kohtauksen. "Äiti, tiedätkö sinä, kuinka kaatumisesta omaisille tuodaan sana", kysyi Tauno äidiltään ollessaan kahden kesken. "Minun tietääkseni pappi tekee ilmoituksen", vastasi emäntä. "Kuulin sellaista eilen, että Lamppu on kaatunut" ja kertoi kirjeestä, jonka eräs rouva sai mieheltään. "Mutta Annalle ei puhuta mitään."

Menin keittiöön laittamaan ruokaa perheelleni. Tauno ja emäntä söivät parhaillaan. Aarno juoksi jäljestäni ja meni pöydän luo. Emäntä otti hänet syliinsä eikä puhunut mitään. Minä kysyin sitten jotain asiaa, johon emäntä vastasi kovin väsyneesti. "Taas on emäntä sairas", ajattelin, mutta ei se siltäkään oikein näyttänyt. Olen varmaan jollain lailla pahoittanut hänen mielensä, kun ei hän halua olla kanssani. Muistelin jokaista sanaani ja tekoani. En löytänyt mitään sellaista, jolla olisin tietääkseni tuottanut hyvälle ystävälleni surua. Sellaista ei ollut vielä kahteen vuoteen sattunut, mutta pitkö nyt sattua?

Tätä äänettömyyttä kesti kaksi päivää ennen kuin selvisi minulle, mikä oli syy. Emännän sisaren tytär tuli Viialasta sinne tädilleen ja hänen oli määrä kertoa Viljon kaatumisesta. Mutta, kun Maire näytti isältä juuri saamaansa nimipäiväkorttia, samana päivänä kirjoitettu, kun kaatuminen piti tapahtua, hän ei puhunut yhtään mitään. Se voi sittenkin olla huhua kuten niin monen kohdalla, hän ajatteli.

Pyydäs, Maire, Elvi-tätiä katsomaan pikku vauvaa. Tule tänne kamariin, täällä se on kopassa, Viljo Antero on sen nimi. "Sitten kun isä tulee, niin kerron, miten täti toi matkalaukussaan meille vauvan. Minä saan sitä hoitaakin, kun vauva kasvaa." Siinä puhuessaan oli Maire avannut keittiön oven auki ja hyppi oven vetimissä riemuissaan, kun sai esitellä uutta tulokasta. Elvi lähti minun kanssani kamariin, katsoi vauvaa, mutta sanoja ei löytynyt. Kun hän oli lähtenyt kotiin, ihmettelin tädille, että mikä sillä Elvillä oli, kun oli niin surullinen. "Onkohan hän saanut rintamalta huonoja uutisia? Jos sulhanen olisi haavoittunut?" "En minäkään tiedä, mikä hänen oli, kun oli niin vakava", sanoi emäntä.

Seuraavana päivänä sain vieraita. Tuli anoppini, hänen sisarensa Helsingistä ja Martti. Viljon täti tuli meitä tervehtimään ja toi tuliaisiksi monenlaista sen ajan hyvää. Hän eli elämänsä toisten hyväksi, itse

kieltäytyi paljosta, jopa kärsimyksiin asti uhrautuen, kun vain sai nauttia antamisen ilosta. Tuntui niin kotoiselta, kun sain läheisiä vieraita. Kertoilimme kuulumisia, joimme oikeata kahvia, jota korttiannoksistani säästin vieraita varten. Kerroin, että minun pitäisi tänään hakea kuvat, että saisin lähettää Viljolle. "Hän niin kovasti jokaisessa kirjeessään erikoisesti kaipaakin pikku Anteroa."

Tuli mieleeni tuosta Viljon sanomattomasta ikävästä nähdä lastaan, että kyllä sellaisten miesten omaatuntoa vamaan polttaa, jotka jättävät lapsensa, omistamatta tekoa.

"Onko vauva ollut kiltti", kysyi täti. "Kovin kiltti tämä on." "Tulehan sinäkin katsomaan". Mummo ihailee ja lausuu, että tämä on niin kaunis kuin hänen miehensä. "Kyllä siinä on todella Alekkaa, tuosta nenästä ja musta tukka", totesi täti. "Käännetään vähän toistakin kylkeä, kas noin." "Katsos, Antero, kun Helsingin täti tuli sinua katsomaan. Avaapas silmät ja nouse syömään oikein niin kuin mies." "Ei, vaan minä haluan nyt nukkua", sanoo Antero suutaan hauskaasti liikutellen.

"Minä käyn laittamaan ruokaa ja jätän teidät seurustelemaan Aarnon ja Mairen kanssa." Emäntä laitteli kukkapenkkiin jotain keppejä varsien tueksi. Täti, anoppini ja lapset olivat hänen luonaan ulkona. Keitin riisivelliä. Sain emännältä munia. Minulla oli voita sekä puhdasta rukiista leipää, perunaa ja silakkaa. Oikein juhlapäivällinen oli valmistumassa.

Kuolonviesti

Laitoin lautasia pöytään enkä kiinnittänyt mitään huomiota ympäristööni. Kun mummo oli lasten kanssa, niin sain vapaasti huokaista. Seisoin pöydän luona jotain tehdäkseeni, kun keittiön ovesta alkoi tulla sotilaita, yksi, kaksi, kolme ja neljä miestä. Yksi upseeri, komentoremmei olalla ja ase riippui vyössä. Mitä nyt? "Tesantteja", leikkasi ajatus. Tultuaan sisälle he tekivät asennon. Käteni putosivat sivulle ja jäin seisomaan kuin kivettynyt, silmät liikkumattomina päässäni. Kahu ja pelko kuolemasta ja lasteni kohtalosta saivat veren hyytymään suonissani.

Kun miehet näkivät, mihin kauhun tilaan jouduin, muuttuivat heidänkin katseensa tuijotuksiksi. Samassa tunsin voimakkaan viinan tuoksun, joka vahvasti olettamustani, että he ovat tesantteja. Seisoimme kaikki katsoen silmästä silmään, en tiedä kuinka kauan. Tuli mieleeni silloin talvisodan aikaiset alas ammutun koneen miehet, jotka olivat tahtoneet talosta ruokaa. Niin nämä eivät osaa suomea. Päätin, jos vaikka alkaisin viittoa käsilläni ja näytellä pöytään päin, että käykää syömään, mutta käteni eivät liikkuneet. Sitten ajattelin, että kysyn, osaatteko te suomea? Suuni ei puhunut. Sitten ajattelin, että lähdän juoksemaan karkuun ja hälytän suojeluskunnan. Jalkani olivat kuin lattiaan naulatut. Ajatus vain toimi.

Luulin, että Viljo on joutunut vangiksi Venäjälle ja häntä on pahoinpidelty ja kuulusteltu, siten saatu selvä asuinpaikastamme. Nyt viedään minut vankeuteen. Ajattelin lapsiani. Montako saan ottaa mukaan? Saisin edes pienimmän, jos mummo sitten voisi toiset hoitaa. Kuvittelin kaikkea mitä vankileirillä tapahtuu.

Upseeri otti horjuvia askeleita pöydän luo. Laski kädessään pitämänsä ruskean paperin käärittynä pöydälle. Kysyi virallisesti: "Oletteko te Anna Lamppu?" "Olen." Silloin olin varmaakin varmempi, että miehet ovat suomea puhuvia tesantteja ja odotin milloin he tarttuvat minuun, kiinni sitoakseen.

Teidän miehenne Viljo Martti Lamppu (ajatukseni luki edellä: on vankina venäjällä) on kaatunut ilmapommituksessa Vitelessä 25.7.1941. Upseerijätti jäämistön pöydälle ja meni miesten luo.

Kuolemanpelko omasta jalasteni puolesta oli ohi. Ymmärsin, mitä miehiä he olivat. Minussa leimahti viha, kuin salama. Olisin tahtonut puhua heille asiasta jotain, mutta en voinut. Sain liikuntakykyni takaisin, istuin tuolille, joka oli vieressäni. Päästin parkaisun kuin eläin. Itkua ei tullut.

Pihalla olleet anoppini ja täti sekä emäntä eivät tulleet sisälle ennen kuin miehet olivat poistuneet, mutta Aarno ja Maire juoksivat sisälle, kun kuulivat isän kuolemanilmoituksen. Molemmat lapset

tarttuivat minuun kinni kuin jokin koira olisi ajanut heitä takaa. Minulta turvaa etsien he pakenivat luokseni. Maire itki ja sanoi: "Äiti, eihän meidän pojat vaan mene rintamalle?" Sitten tuli emäntä ja sanoi: "Anna, sinulle tuotiin nyt puuristi."

Muistin uneni aivan selvästi. Ne olivat samat miehet kuin unessa. "Tässä on niin vaikea mitään sanoa sinulle. Turhia ovat sanat, eikä kuormaan voi käsin tarttua, jota kannat. Olen itse ollut kerran samassa tilassa. Jäin lasteni kanssa köyhyyteen, kun mieheni kapinassa hävisi, eikä voinut naapureilta saada kuin haukkumista osakseen. Enempää valtion kuin yhteiskunnankaan taholta apua ei annettu. Punikin leski, sanottiin vaan. Ainoa, jolta sain apua, oli Rooselin isäntä. Hän ei koskaan sanonut pahasti, eikä laittanut tyhjin käsin luotaan. Siinä on oikea ristillinen rakkaus, se ei tunne puoluerajoja. Siunattu olkoon hänen muistonsa. Onhan sinulla, Anna, jotain hyvää vielä jäljellä. Sinulla on neljä tervettä lasta, ja valtio varmaan tulee leskistä ja orvoista huolta pitämään, jos vaan Suomi jää itsenäiseksi. Tapaus koskee minuun kovasti. Pidin Lamppua kuin kolmantena poikanari. Valitan tapahtunutta."

Suru

Anoppini ja Viljon täti olivat vielä ulkona. Menin heidän luokseen. Kaikki olivat sanattomia. Sitten täti purki herroille vihansa: "Miksi lähtivät koko Karjalaa ottamaan takaisin. Mitä merkitystä maalla on, kun miehet tapetaan." En ymmärrä, miksi minulle ei noussut vihaa ja katkeruutta maanpuolustustahtoa vastaan. Uskoin, että tämä oli Jumalan tahdosta kansan vitsaus. Hän tahtoi toteuttaa ajatuksensa.

Syöminen jäi. Sydän oli täynnä syömättäkin, pää kipeä lyömättäkin, kuten sanoo sananlasku. Vieraani lähtivät. Jäin suruni kanssa yksin. Nyt se vasta kukkaan puhkesi, yön hiljaisuudessa. Seisoin nukkuvien lasteni luona. Olin vartiopaikalla, johon Jumala minut määräsi, hiipi sillä hetkellä mieleeni ajatus. Kasvoin sisäisesti. En rukoillut kuolemaa, vaan voimaa pyysin kestäämään kaikki, mihin minua tahdot kuljettaa.

Viljo on poissa. Lentopommituksessa äkisti. Kuten unessa sanottiin, puuristi tuotiin. Oliko hän otollinen astumaan iäisyys-? Mistä saan vastauksen? Isä Jumala, anna lohdutusta tuskaani öisessä näyssä tai ilmoita jollain tavalla, saiko hän ryövärin armon. Nyt purkautuivat kyynleet. Se helpotti, itkin aamuun asti. Koetin rauhoittua lasten takia, sillä olin ovelta näkevinäni Viljon viimeisen katseen ja kuulevinani viimeiset sanansa: "Älä itke."

Aamulla, kun lapset heräsivät, otti Maire sen upseerin jättämän paketin ja purki auki. "Äiti, täällä on isän kello ja mikä tämä on", hän kohotti asetta paperista. Menin kiireesti ottamaan aseensa lapselta, sillä sen näkeminen saa aina minussa kuoleman ja tuskan kauhua. Otin kellon, joka oli umpikuorinen, mutta nyt vain osat jäljellä. Katselin ihmeissäni taulua. Aivan kuin veitsellä oli toiset numerot raapittu pois, 10 ja 11 olivat jääneet tauluun jäljelle. Mitä tämä merkitsee? Aivan kuin raamattu olisi ollut edessäni avoinna kohdasta, jossa lukee: Hän ottaa vastaan yhtä hyvin yhdennellatoista hetkellä kuin ensimmäiselläkin hetkellä tulleen.

Sinä vastasit, Jumalani, rukoukseeni. Siksi nämä numerot ovat tässä jäljellä.

Siinä oli Viljon kukkaro ja päivärahat. Korjasin rahat talteen, kun Maire pyysi saada pitää kukkaroa. "Äiti, siellä kukkarossa oli isän sormus", huusi Maire ja juoksi keittiöön. Otin sormuksen ja kuuntelin sen tarinaa, joka oli liian lyhyt.

Paketissa oli kirje, jossa oli seuraava sisältö:

"Kunnioitettava rouva. Syvää surua tuntien on minun pakko ilmoittaa Teille, että miehenne Viljo Lamppu kaatui lentopommituksen uhrina t.k. 25 p. Suuressa surussanne olkoon lievityksenä se, että antamanne uhri on annettu isänmaalle.

Kompp. pääll.
Vänr. Kosola. "

Olin niin säikähtänyt niitä sotilaita, että monta aikaa kesti sellainen tunne, että kun huomasin ihmisen tulevan asuntoamme kohti, sain pidätellä, etten päästänyt suoraa huutoa. Kiersin oven lukkoon päivälläkin.

Sain sellaisen uskon, että ei Viljo kauan kuolleen ole. Jumala herättää hänet! Uskoni oli niin todellinen kuin lapsen usko joulupukkiin. Ja niin alkoi odotus, joka kesti niin kauan kunnes sain nähdä hänen hautansa ja kuulin sanat: "Herramme Jeesus Kristus on hänet herättävä viimeisenä päivänä."

Sitten sain joukko-osaston kirjeen, joka sisälsi seuraavaa:

2200:n pastori.

29/7 1941

Rouva Anna Lamppu

Joukko-osastoni puolesta esitän teille aseveljien kiitollisuuden ja kunnioituksen 25.7.1941 klo 17.30 kaatuneen miehenne alikers. Viljo Martti Lampun suorittamasta taistelusta isänmaamme ja heimomme vapauden puolesta. Hetkellä, jolloin kaipauksen tunteet raskaina täyttivät sydämenne, pyydän Teille Jumalalta armoa ja lohdutusta. Rakas miehenne kaatui suorittaessaan tärkeätä viestipalvelusta voitollisesti eteneville joukoillemme. Hänet on haudattu Salmiin. Ruumiinsiunaus toimitetaan rauhan palattua ja kutsutaan tähän tilaisuuteen omaiset. Talvella on myös tilaisuus siirtää arkku kotiseurakunnan multiin. Tästä antaa lähempiä tietoja rauhan palattua Kotijoukkojen rovasti os. Helsinki Sepänk. 17. Jumala olkoon kanssanne. Ylösnousemuksessa tapaatte toisenne. Kaikki kääntyy parhaaksi niille, jotka Jumalaa rakastavat.

Syd.tervehdyksin
Aimo Nikolainen
teol.tohtori.

Olin niin paljon sekainen, että uskoin saamani kirjeen olevan Toijalasta. En osannut käsittää selvää kirjeen sisältöä. Kiitin joukko-osaston kirjeestä Toijalassa olevaa Sakkolan pappia Leevi Virolaista. Kerroin kuinka syvästi olin pahoillani, että minulle juopunut upseeri toi mieheni jäämistön rintamalta. Sain seuraavan vastauksen:

Rouva Anna Lamppu
Viiala

Tänään saapuneen kirjeenne johdosta ilmoitan seuraavaa. Ensinnäkin pyydän, vastaanottakaa suuressa surussanne sydämellinen osanottoni ilmaus. Samalla ilmoitan, että tänne kirkkoherran virastoon ei ole vielä saapunut mitään ilmoitusta miehenne kaatumisesta. Onko olemassa henkilöitä, jotka voivat todistaa, että tuo ilmoituksen tuoja oli humalassa? Tämä tiedusteluni, johon odotan Teidän ystävällistä vastausta aivan ensi tilassa, aiheutuu siitä, että aion puuttua Sakkolan Seurakunnan hoitajana asiaan. Olen syvästi pahoillani, että moisella tavalla on häväisty Karjalaista soturia ja hänen kotiaan. Vielä sanon, otan osaa suruunne. Koettakaa uskoa niin, että kaikkea ohjaa Jumalan käsi. Mitään ei tapahdu hyvän Jumalan sallimatta.

Kunnioittavin terveisin
Leevi Virolainen
Sakkolan v.t. kirkkoherra

Kirkkoherra Virolainen painosti Viialan Suojeluskunnan niin ahtaalle, että tämän juopuneen upseerin piti tulla pyytämään itsensä anteeksi minulta. Mutta sitä hän ei tehnyt itse, vaan kaksi mukana olleista miehistä tuli hänen puolestaan. Toinen esitti asian. Hän kysyi, että käyttäytyikö meidän upseerimme sopimattomasti tuodessaan minulle mieheni kuolinilmoituksen? "Ette muuten sopimattomasti käyttäytyneet, mutta kun se upseeri oli niin humalassa, että kohta viina alkoi haista, kun sisälle tulitte,

niin luulin teitä desanteiksi. Näitte varmaan minun sieluni tuskan, kun katseellani teiltä armoa rukoilin." "Kyllä me näimme pelkonne. Upseeri käski pyytämään hänen puolestaan anteeksi ja lupasi hyvitystä. Minkä vaaditte?"

Hyvitystä? Minäkö myisin mieheni rahasta. Niin halpa hän ei ollut, vaikka taloudellinen tilani onkin heikko. Kuolemaa ei korvata rahalla. "Viekää sana sille herralle, se on ainoa vaatimukseni, että älköön muualle menkö humalassa viemäänkuoleman viestiä."

Saatuaan tietää, ettei asianomainen upseeri käynyt itse esittämässä anteeksipyyntöään, kirjoitti kirkkoherra Virolainen Toijalan Sanomissa asiasta. Tässä otteita kirjoituksesta:

Ajatelkaa! Siellä jossain uhraa mies kalleinpansa, henkensä ja täällä tuo hänen vaimolleen viimeisen tervehdyksen, mm. sormuksen, juovuksissa oleva mies. Suomalainen asetakki ei sovi juopuneen ylle, se tunnustetaan. Sopiiko sitten mainittu arkaluontoinen ja pyhä tehtävä sellaiselle? Totisesti ei! Kun k.o. jäämistön perille vieminen samalla muodostui kaatumisilmoitukseksi, olisi tahdittomuudella voinut olla vaikka miten järkyttävät seuraukset. Asiaa ei lievennä yhtään se, että asianomaiset jäämistön viejät ehkä luulivat, että varsinainen kaatumisilmoitus oli jo tehty. Ei meidän sovi olla juovuksissa silloinkaan, kun viemme vain (!) sankarivainajan jäämistöä. Täytyy meidän toki sen verran kunnioittaa sitä, joka meidän edestämme on uhrannut itsensä, ja niitä, jotka meidän hyväksemme ovat uhranneet rakkaimpansa. Eiköhän tätä ole pidettävä minimivaatimuksena. Olen tarttunut nyt kynään saadakseni ne, jotka tapahtumassa jotain korjattavaa näkevät, puuttumaan asiaan. Älkää salliko moista epäisänmaallista ja ihmisen pyhimpiä tunteita loukkaavaa menettelyä, menettelyä, joka on vahingoksi isänmaalle ja häpeäksi suojeluskunnalle.

Toijalassa 18.8.1941.
Leevi Virolainen
Sakkolan v.t. kirkkoherra

Kun menin tämän kirjoitusuutisen jälkeen kauppaan, oli kauppias lomalla rintamalta. Hän ilmaisi suruvalittelunsa minulle ja kertoi tuosta lehtikirjoituksesta tähän tapaan:

"Kun Toijalan sanomat tuli korsiimme ja luimme jokainen mies tuon teon, olimme kaikki syvästi suutuksissamme. Emme tietäneet, kenelle ilmoitus tehtiin, emmekä oikein ilmoituksen tekijää. Mutta sen me kyllä kaikki arvasimme, kuka mies saattoi olla. Oli hyvä, ettei ollut sillä kertaa tavattavissa. Sen olisi voinut käydä huonosti, niin kiihtyneitä miehet olivat."

Aika tuntui kuin pysähtyneen paikoilleen. Päivät ja yöt olivat samanlaisia, uni pakeni silmistäni. Pikkuvauva tuli levottomaksi. Ei nukkunut päivällä nimeksikään, aina vaan itki, vaikka mitä keinoja koetti. Söi hyvin ja kasvoi, ei sairaalta näyttänyt. "Onpa tässä se hyvä, että sinä, Antero, itket minun edestäni. Kun minä sinua koitan viihdyttää, en jouda muuta ajattelemaan."

Uusia surunviestejä

Kaipasin omaisiani, mutta kaikki he olivat kaukana minusta. Kirjoitin sisarelleni Helenalle Ruovedelle, että koita tulla vähäksi aikaa luokseni. Eräänä päivänä tuli Paukun Lovissa luokseni ja sanoi, lähde nyt sisartasi vastaan, hän on Koppasella, eikä osaa tänne, Koppasen Jalmari sanoi minulle: "Minä jään lastesi kanssa." Iloitsin etukäteen vieraastani. Olin juuri tieltä kääntymässä Koppasen phaaniin, kun näin, että Helena ja Koppasen Maria tulivat pihatietä. Maria Koppanen o.s. Koskinen on syntynyt Vaskelassa. Seisahduin maantielle. Arvasin, että he olivat lähdössä etsimään asuntoani.

Tervehdimme siinä. Helena ei jaksanut pidättää suruaan, vaan alkoi itkien kertoa: "Sinä kutsuit minua suruasi lohduttamaan, mutta lohduta sinä minua. Tuomas on kaatunut." Tuomas on Helenan mies Tuomas Tenkanen.

Suru, jonka luulin keventyvän, lisääntyi puolella. "En tule sinne perille asti, vaan lähdemme

Koppaseen sisälle. Minä matkustan seuraavassa junassa Ruovedelle. Olisin kyllä tahtonut nähdä vauvaasi ja toisiakin lapsia, mutta en voi tulla." Kun Helena oli lähtenyt kotontaan, oli muutaman tunnin perästä tuotu viesti Tuomaan kaatumisesta hänen isälleen ja äidilleen. Sisarellani oli kolmen vanha poika, jonka hän jätti heidän hoitoonsa siksi aikaa, kun hänen piti viipyä luonani. Helenan appi lähti samana iltana häntä hakemaan ja kertomaan Tuomaan kaatumisesta, joka tapahtui 1.8. Simpeleellä.

Kun siinä sisällä istuimme ja itkimme, koetti Helenan appi lohduttaa meitä. Hän sanoi: "Älkää siskorukat itkekö, kovemmin isku meitä vanhempia koskee. Olemme lastemme eteen uurastaneet ja tehneet jättääksemme heille perimän, mutta nyt on kaikki mennyt, koti ja pojat." Vanha pää painui pöytää vasten ja hartiat vavahtivat, kun hän vanhemman rakkauden tuskalla valitti lapsensa kuolemaa.

Minun täytyy lähteä vartiopaikalleni, ajattelin. Kotona kaivataan äitiä. Hyvästelimme toisiamme ilman sanoja. Tiesimme kumpikin kaipauksentunteet, jotka kuolema tuo tullessaan.

Saavuin kotiin, jossa Lovissa ja lapset odottivat Helenaa ja minua. "Miksi ei kummitäti tullut", kysyi Maire. "Sinne kuuluu samaa kun meillekin. Kummisetäsi on kaatunut ja Helena lähti kotiin." Kerroin Lovissalle tapahtumat. Näytti jäävän niitä miettimään.

Appeni tuli eräänä päivänä luokseni ja sanoi: "Minä tulin hakemaan sinua meille, ja lasten kanssa. Jospa aikasi menisi mukavammin, kun siellä on tuttuja." Otin kaikki korttini mukaan, että saan sitten ostaa ruokaa sieltä. Sama se on, missä tätä aikaa tappaa ajattelin ja olin iloinen, että hän tahtoi keventää suruani, joka oli meille yhteinen. Näin sen hänen kasvoiltaan. Olin kolme viikkoa luonaan, mutta sitten lähdin taas asuntooni, jonne minut rakkaat muistoni sitoivat. Olihan se huone, jossa asuin, sellainen paikka, missä viimeisen kerran näin Viljon katseen ja ensimmäisen kerran kohtasin pikku Anteron katseen. Ne ovat kaksi silmäparia, jotka kertovat minulle tarinoita menneisyydestä ja tulevaisuuden toiveista.

Kun tulin kotiin, vein lapset sisälle ja riisuin vaatteet. Ainoastaan housut jätin jalkaan, sillä ilma oli niin kuuma, että lapset olivat hiestä märkinä. Kaivolla oli vesiamme, jossa oli vettä lämpiämässä kukkien kastelua varten. Sinne lapset riensivät. Pidin huolen, ettei Aarno kaatunut suulleen ammeeseen.

Emäntä oli keittiössä ja sytytti tulta hellaan. Oli juuri kello neljän kahvin aika, kuten tavattiin sanoa. "Annalle on tuossa kaapin välissä kirje", sanoi emäntä. Kuka nyt kirjoittaa, tuli ajatus? Menin ottamaan kirjeen lukeakseni. Katsoin kuoreen. Päälle oli piirretty lyijykynällä musta risti ja merkintä: Kiireellinen.

Tiesin, että tämä on vanhemmiltani. Näin sen postileimasta, jossa luki Jurva. He aina jollakin kirjoituttivat kirjeensä. Käsiala oli siis vieras. Panin kirjeen takaisin kaapin välikköön ja lähdin ulos. En aukaise, enkä lue! Kuollut, isä tai äiti? Nyt vasta uskon, että ei ihmiselämää johdakaan rakastavan isän käsi. Sitä ei ole olemassa, vannoin sydämessäni. Katsoin ylös taivaalle ja puristin käteni nyrkkiin.

Tähän asti aina jaksoin uskoa, että Jumalan tahto on se, mitä elämässä kohtaa. Nyt tuli romahdus. Kielsin kuin Pietari Jeesuksen kiusausten tullen. "Varmaan nyt kuolevat lapseni, kuolkoot, kaikki menkööt, en rukoile, en pyydä armoa", vannoin ajatuksissani. Sitten heräsin kuin kosketuksesta. Mitä, mitä minä olen tehnyt! Kieltänyt rakkaan Vapahtajani. Anna anteeksi, rukoili sanaton huokaus.

Käännyin takaisin, otin kirjeen ja menin rappusille istumaan. Aukaisin. Isäsi on kuollut, tule hautajaisiin ensi viikolla 9. p:nä.

Muuta siinä ei ollutkaan. Nyt tuli kaipauksen ja katumuksen kyyneleet. Taas uskoin, että Jumala oli näin parhaaksi katsonut rakkaan isäni elämän kohdalle, olihan hän jo yli seitsemänkymmenen vuoden ikäinen. Siinä istuin ja mietin isän muistoa.

Isä

Hän oli isä, jolla oli aina aikaa lapsilleen. Silloin kun olimme lapsia, hän leikki aina kanssamme, kertoi sadut ja legendat. Vaikka kasvoimme suuriksi, ei isä vanhentunut. Hän oli kuin meidän ikäisemme, aina piti välit läheisenä. Nyt hän on poissa, rakas isä. Vaikka olen jo kasvattanut omia lapsiani ja ollut kauan pois isän luota, niin aina hän elää lähelläni ja kuulen hänen käskynsä. Erikoisesti hän jätti muistonsa elämään kummallisessa muodossa. Hän oli vanhan ajan ihminen, silloin ihmiset pelkäsivät Jumalaa ja häpesivät ihmisiä. Kaikki jokapäiväinen leipä oli opittava lastenkin nauttimaan Jumalan lahjana. "Jos näet leivän murun maassa, nosta pois, ei saa tallata, se on Jumalan antama", niin hän neuvoi.

Hän oli lapsuudessani kertonut tarinan tuli mieleeni kun Jeesus kerran eläissään laskeutui aasin selästä ottamaan nisun jyvän maasta. Tällä tavoin täytyy Jumalan lahjaa pitää meidänkin arvossa, opetti hän lapsilleen. Joka päivä, kun korjaan ruokaa ja näen leivän murun, muistan isääni. Tuo muru kertoo Jumalasta olemassaolnaan, eikä koskaan tämä tule unohtumaan. Olen saman omille lapsilleni opettanut. Sinä elät isä ja kerrot Jumalasta sellaisessa muodossa, josta et itse tietänyt aavistaakaan.

Tuli mieleen runo, jonka kerran isälle kirjoitin hänen merkkipäivänään, joilla en itse ollut läsnä. Muistelen sen sanoja:

Häl' kohta alkaa olla pää kaunis valkoinen,
mut sydän rinnassansa, ain sykkii lämpöinen.
Hän Antin päivää nähnyt on viisikymmentä,
ja lasten, lasten kanssa nyt saa hän juhlia.

Mut' yksi lapsistasi juhlista poissa on,
hän kyllä Sinnuu muistaa, käy runon tekohon.
Parhaimmat onnittelut, kuin ennen milloinkaan
nyt isä maailmalta, minulta kuulla saa.

Nyt sanon Siulle kaikki, min onnen Siulle suo
vanhoille kasvoillesi, ne ehkä hymyn tuo.
Onnea päivillesi, onnea parhainta
mi jälkeen kuolosikin, saa meidät muistamaan,
kun Antin päivä tulee, riennämme haudalle
ja siellä haudallasi, yhdessä laulamme.

Ei ihmiselämässä ain nuoruus kestää voi.
Se kerran, aikanansa, ruusuna purppuroi.
Niin Siunkin elämässä, on ruusu loistanut,
Mut' vuosi kerrallansa, sen kauas poistanut.

Mie kyllä senkin tiedän, mist' avun anoitte,
kenelle suurimmatkin surunne sanoitte.
Kun tuli tuska suuri sydämen sisimpään
Sie elon lähteen tiesit, mi tuskat keventää.
Sie sinne myöskin meidät opetit kulkemaan
ja elon ihanimman, sen luota löytämään.

Nyt värssyn viimeisimmän ja vielä onnea
mie oma isä Siulle, nyt tahdon sanoa.
Oikea juhламиeli ja pitkää ikää myös
Sie Herraltasi pyydä, eelleen Hän siunaa työs.

Anna tyttäresi

Lauantaina tuli Eeva kotiin käymään. Hän toi Anterolle tekemiään vaatteita. Aina kun oli joku lasten merkkipäivä, emäntä ja Eeva toivat lahjoja. Eivätkä nekään lahjat olleet vähäiset, joita heiltä itse sain vastaanottaa.

"Mitäs tänne nyt kuuluu", kysyi Eeva. "Hyvää muille paitsi Annalle. Häneltä kuoli isä", kertoi emäntä Eevalle. "Meneekö Anna hautajaisiin", kysyi Eeva. "En uskalla lähteä näin pienen lapsen kanssa, eikä tätä voi vieraan hoitoon jättää, kun tämä saa vain rintaa." "Kyllä se on niin, että Annan on lähdettävä vähän virkistäytymään. Näet siellä omaisiasi. Sinä tarvitset vaihtelua. Ja minä tulen silloin kotiin. Vien sinua Tampereelle asti ja kyllä sinä sitten yksin edelleen matkustat." Emäntä yhtyi Eevan ajatukseen ja minun täytyi myöntyä. Aarno ja Maire vietiin mummon ja Martin luo siksi aikaa, kun minä viivyin hautajaisissa.

Junat olivat niin täysiä, että ensin emme päässeet tungoksen vuoksi istumaan kolmannen luokan vaunuun ollenkaan. Eeva meni lapsi sylissään toisen luokan vaunuun, ja minä perässä. Siellä oli istumapaikka.

Jurvan asemalta ei ollut kulkuyhteyttä Niittykylään. Sattui niin, että eräs kotikylän mies kuljetti hevosella postia sinne, mihin minun piti päästä. Pääsin kolmekymmentä kilometriä postisäkkien päällä istuen, lapsi sylissä, kovapyöräisissä kärryissä. Huonoilla teillä matka kesti kauan ja aina välillä piti pysähtyä postia heittämään, jättämään. Mutta illalla olin äidin luona.

Äiti tuli pihalle vastaan, kun huomasi tuloni. Sinä tulit rakas lapsi. "Kuinka orpolapseni jaksaa", nosti hän takin kulmaa nähdäkseen Anteron. "Voi pikku raukkaa, nukkuu vain." "Kyllä se matkalla oli pahallakin päällä, mutta Läpikiven asunnossa sain muuttaa kuiviin." Mamma oli kovin uupunut, mutta hyvien naapurien auttamana hän jaksoi tehdä viimeistä palvelusta isälle ja puolisolle. Kyllä täällä on sitten hyviä ihmisiä, kuinka avuliaita ovat. Toivat tavaraa, että sain laittaa hautajaiset. Talon emäntä ja tyttäret ovat leiponeet. Ei ollut kaakkuja eikä pikkuleipää, mutta niitä ei kaivattu.

Seuraavana päivänä tulivat sisareni Helena ja veljeni Johanneksen nuori Saima-morsian. "Pääseeköhän Johannes rintamalta, saa nähdä. Odotin häntä, että olisimme tulleet yhdessä", sanoi Saima. "Maria ei varmaan tule, kun lapset jäisivät olemaan keskenään liian kauaksi aikaa."

"Sairastiko isä kauan", kysyin äidiltä. "Toista vuorokautta, mutta se olikin kovaa tuskaa. Mariaa hän kaipasi kovasti. Ei teistä toisista puhunut mitään, kun olitte juuri kirjoittaneet, mutta Maria ei ole kirjoittanut vähään aikaan."

Talon emäntä, jossa he olivat, kertoi minulle: "Kun pappi sai teidän valokuvan, jossa olitte lasten kanssa, katseli sitä kauan, vedet tippuivat pitkin poskia ja sanoi: 'Kyllä Helena paremmin tulee toimeen, vaikka jäi leskeksi, mutta miten käy Annan, kun jäi neljä pientä lasta. Olisinpa minä vähän nuorempi.'" "Voi kuin oli herttainen ja rauhallinen pappi", sanoi emäntä.

Äidin kipeimmin kaipaamaa hautajaisvierasta ei tullut, hänen ainoa poikaansa.

Isä sanoi eläessään meille, että kun kuolen, älkää minun arkkuaani koristelko. "Puhdas lauta on arvolleni paras, ei kukkia, ei seppeleitä. Jokainen esirukous puolestani olkoon tuomanne kukka siinä seppeleessä, joka minua armosta odottaa."

Ennen siunausta avattiin arkun kansi. Omaiset ja ystävät saivat heittää viimeisen tervehdyksen. Miten isä oli suloinen siinä matkan vaivoista levätessään, onnellinen hymy kuvastui kasvoista. Jätti niin suloisen rauhan jälkeensä poistuessaan.

Tahdoin äidin luokseni asumaan ja hän suostui lähtemään. Viivyimme kaksi viikkoa ennen kuin selvisimme matkaan. Sinä aikana meidän täytyi käydä joka talossa lähiympäristössä. Tunsin olevani kuin sukulaisissa siellä vieraillessani.

Veljeltäni tuli juuri lähtöämme edellisenä päivänä kirje. Kirje oli sairaanhoitajan kirjoittama. Luumätä kädessä, johtunut tärahdyksestä, kuumetta 40 astetta. Lohdutin äitiä, että kun hän vähän paranee, niin sitten pääsee sairaslomalle, älä ole huolissasi. Mutta sairaus kesti vuoden ja Johannes joutui rintamahommista pois kokonaan. Viialaan he tulivat Saiman kanssa meitä tervehtimään. Se oli äidille iloinen tapaus.

Sotakummit

Talvella 1942 tammikuussa sain kutsun mennä Viialaan rouva Perisalon luo. "Minulla on ilo teille ilmoittaa, että lapsenne ovat saaneet sotakummit. 'Konttoritarpeiden' henkilökunta on ottanut kummilapsikseen jokaisen lapsenne ja lähettää 1200 mk kuukaudessa yhteiselle tilille. Toinen puoli rahoista jää sääntöjen mukaan lasten tilille ja toisen puolen saa käyttää." Olin iloinen tällaisesta saamastamme huolenpidosta.

Eläke oli silloin riittämättömän pieni, mutta ymmärtäen maamme taloudellisen aseman sekin oli hyvä. Sotakuukausipalkka oli ollut minulle 1 500 markkaa kuussa. Kun mies kaatui, pieneni palkka 1 125 mk:aan kuussa. Silti monesti kuuli ja tulee kuulemaan, miten lesket ja orvot ja invalidit saavat ilmaista rahaa kyllä niiden kelpaa. Tällaisilta kysyn, mikä on se hinta tai eläkeen summa, minkä vaadit, jos annat repiä ruumiisi jäsenet tai annat tappaa rakkaimpasi?

Kun tulin kotiin, kerroin lapsille iloisesta uutisesta. Nyt teille on sotakummit. He lähettävät meille rahaa. Saamme ostaa ruokaa ja vaatteita. He pitävät teistä huolta kuin isä. Aarno kuunteli kertomistani silmät suurena. Uskoin kuitenkin, ettei hän mitään ymmärtäisi isän velvollisuuksista. Mutta ihmeekseni hän ymmärsi enemmän kuin minä. "Äiti, mutta ottaako sotakummi meitä syliin niin kuin isä ja pilkkooko hän puita?" Lapsi kaipasi siis rakkautta enemmän kuin ruumiin verhoa tai ruokaa. Otin hänet syliini ja sanoin, emme niitä setiä ja tätejä taida edes nähdäkään, he ovat kaukana, mutta äiti ottaa aina teidät syliin. Sitten kun kasvatte niin suureksi, ettette mahdu äidin syliin, niin te mahdutte kuitenkin äidin sydämeen. Niin suureksi ette koskaan tule, ettettekö sinne aina mahtuisi.

Uskoin, että nyt Viljo herätettiin kuolleista ja on matkalla luokseni kotiin. Kiersin oven lukkoon, ettei hän pääse sisälle yllättäen. Odotus alkoi. Sanoin äidille ja emännälle, että saatte nähdä, Viljo tulee pian kotiin. "Älä hyvä lapsi puhu sellaisia", sanoi äitini. Mutta miksi en saa puhua sellaista, sillä minä en teeskentele, vaan uskon ja odotan.

Valvoin sen yön: milloin Viljo kolkuttaa ikkunaan kuten aina muulloinkin kotiin tullessaan. Yöllä alkoikin kuulua kolinaa ikkunan alaruutuun. Tuskin sain hengitettyä. Pelkäsin sittenkin, vaikka odotin. Kuuntelin, alkaako uusi kolina ja taas alkoi. Sitten se rapina siirtyi pitkin seinää ja päättyi katolle. Nyt hoksasin, että se oli kissa. Ei hän taida sittenkään tulla, vaikka sanotaan, että usko siirtää vuoriakin. Odotus alkoi näyttää turhalta.

Uni valkeasta laivasta

Eräänä yönä näin kummallisen unen. Kerroin sen aamulla. Olin olevinani sodassa Laatokan rannalla. Sotaväki oli naisia. Yksi upseeri oli ja hän oli mies. Laatokan keskellä oli valkoinen laiva, joka kulki Venäjän puoleista rantaa kohden. Venäjän puoleisella rannalla näkyi sotaväkeä. Tuosta valkoisesta laivasta taisteltiin.

Sitten upseeri antoi minulle määräyksen lähteä ottamaan laiva Suomelle. Hän sanoi: "Tuo laiva merkitsee Suomelle häviötä tai voittoa. Jos saamme laivan, voittaa Suomi, jos taas menetämme, häviämme sodan." En epäillyt voimiani lähtiessäni yksin ottamaan laivaa. Menin vettä myöten kuin kuivalla maalla. Laiva oli melkein Venäjän rannassa. Venäjän armeija oli muuttunut leijonaksi ja karhuksi, ei yhtään ihmistä. Olivat muka Raamatun pedot ja ne puolustivat tuota valkeata laivaa, etten saisi sitä. Kun sain käteni kiinni laivan keulaan, silloin leijona yritti riistää sitä minulta. Sen hampaat viilsivät kaksi syvää haavaa käteeni, jolla olin kiinni laivassa.

En hellittänyt. Lähdin vetämään laivaa merelle. Se kulki niin kovin keveästi siinä vedessä eivätkä pedot astuneet veteen. Ne pelkäsivät hukkuvansa. Kun olin puolessa välissä Laatokkaa, muuttui laiva äkkiä Raamatuksi, joka oli sinetöity sotasalaisuutta varten. En saanut sitä avata. Kun tulin rannalle, oli upseeri muuttunut rintamapapiksi. Kauluslaatoissa olivat ristit. Ojensin Raamatun hänelle. Hän komensi meidät rukousasentoon ja avasi kirjan. Siinä oli merkiksi käännetty lehden kulma, mistä papin piti meille lukea. Hän alkoi: "Tämä on tarkoitettu Suomen kansalle. Sanat kuuluvat näin: Minä annan teidän voittaa, minä siunaan teidät suuresti." Siihen minä heräsin ja aloin etsiä uneeni selitystä, mutta en löytänyt muuta kuin sen, että jos kansa luopuu Jumalasta, niin se häviää sodan.

"Tuo on kumma uni", sanoi emäntä

Sankarivainajien siunaustilaisuus

Helmikuun kuudentena sain ilmoituksen Viialan Suojeluskunnan osastolta. Siinä sanottiin, että Sakkolan kunnan esikunta ilmoittaa, että miehenne siunataan Sakkolassa 15 p:nä helmikuuta 1942. Sankarihautajaisiin saa matkustaa viisi henkilöä. Silloin siunataan kolmekymmentäkaksi kaatunutta. Siitä ajatuksesta seipitin värssyn:

Kotirannat rakkahat sünsi,
oli edessä luvattu maa.
Sinun lapsilles' vapaus kallis
täytyi verelläs lunastaa.

Tuli lähtöpäivä. Pieni omaisten joukko matkasi siunaustilaisuuteen. Viljon isä, äiti, minä ja Nikolai-onon emäntä. Lasteni kanssa jääneen äitini avuksi sain Paukun Elviiran. Lähdin matkaan tietoisena siitä, että kyllä pikku Antero tulee hoidettua hyvin, toiset lapset myös.

Oli helmikuun neljännen toista päivän ilta, kun auto pysähtyi Sakkolan kirkkomäelle. Ilta oli pimeä ja taivas pilvinen. Tykkien suuliekit rajalta kumeine jyrähdyksineen kertoivat, missä olimme. Tunsin pelkoa, mutta ajattelin, jos täällä sattuisi matkan määrä päättymään, niin sittenkin oli velvollisuuteni tehdä näin ja jättää lapset. Vaikka olikin hämärää, paljastui, että kirkkoa ei ollut. Mutta siellä raunioiden lähellä odotti Viljo tuloani.

"Nyt emme voi lähteä haudoille, kun on näin pimeä", arveli Viljon äiti tullessamme autosta ulos. Harmaatakkisia miehiä näkyi kaikkialla liikkuvan. "Minun täytyy lähteä haudalle. Kuulen Viljon äänen korvissani. Hän kutsuu minua nimeltä." "Minä annan sähkölampun", sanoi Viljon isä, "menkää vaan." "Mutta ei siellä mitään näe. Minä haen Viljon haudan aamulla."

Otin lampun käteeni ja näyin valoa. Viljon äiti meni edellä, sillä paikka oli hänelle tuttu. Minä astuin ensimmäistä kertaa tähän kalmistoon. Oma kotikirkkoni oli toinen, vaskeloisten ortodoksikirkko Palkealassa. "Tässä on haudat", sanoi anoppini, "mutta löytäkö näin pimeässä Viljon hautaa?" Loin valokeilan ristiriveihin. Niitä oli paljon, monta riviä. Viljon äiti ja onon emäntä jäivät seisomaan ensimmäisen ristin luo. Minä aloin etsiä minulle rakasta nimeä. Olin rauhallinen. Etsin kuin torpan tyttö runossa:

Voi äiti yöhön pimeään,
mä etsin kaatuneista,
mut noita armaan kasvoja
ei ollut kukaan heistä.

Kuljettuani kaksi riviä aloin kolmannen. Siinä rivissä neljäs risti pysäytti minut. En ymmärtänyt, ettei Viljo vastaa. Tartuin tuohon ristiin kuin ojennettuun käteen. Tervehdykseksi huusin: "Viljo, Viljo", aivan kuin nukkuvalle. Ei ääntä, ei vastausta. Kaipauksen tuska oli suurimmillaan, mutta olin näkevinäni siinä kummun ja arkunkannen läpi onnelliset kasvot, jotka kertoivat: minun on hyvä olla. Ne kertoivat: minulla on osa ihanassa maassa, kulje sinäkin tätä kohden ne elämän vaiheet nöyränä,

mikä tehtäväksesi jäi. Se on Jumalan laki jokaisen kohdalle. Nisun jyvä mätänee noustakseen jälleen. Samoin käy meidän ihmisten. Kuoleman kautta nousemme kirkkauteen.

Viljon äiti ja enon emäntä lähtivät tulemaan luokseni. Ymmärsivät, että olin kaipaamani kummun äärellä. Vuolaina valuivat kyyneleet valkoiselle hangelle. Toivat mieleeni sanat: "Peseminua, että minä lunta valkeammaksi tulisin. Anna minun kuulla iloa ja riemua." Sanat hävisivät. Kysyin, miksi kävi näin juuri minun kahdallani? En ymmärtänyt silloin, että sain elää siunauksen hetkiä, jotka ovat keitaita kuivassa erämaassa, että tulisin jälkeensä muistoissa palaamaan kaipauksella nyt niin kipeätä tekevään kärsimykseen.

Tahtoisin olla lähellä taivasta. Niin kauan, kun omaisen muisto on kipeätä tekevä, näkyvät tuossa näkymättömässä hänen jalkansa jäljet. Aivan kuin kutsuvat: "Kulje ylös näitä jälkiä. Älä anna tien peittyä; älä jää koskaan niin kauaksi minusta, ettet löydä tietä ylös. Odotan Sinua."

"Lähdetään nyt majapaikalle. Aamulla saamme päivänvalossa nähdä nämä haudat selvemmin", sanoi Viljon äiti. Perätysten kuljimme kaitaa polkua hautausmaalta mäntielle, missä appeni odotti. "Korholan Tenkaselle käskettiin mennä majoittumaan." Tenkasen talo oli jäänyt sodalta pystyyn. Siellä oli tilaa kuin kasarmissa.

Tenkaset olivat palanneet siirtolaisuudesta kotiin. Riiskassa asuvat veljekset olivat myös perheineen täällä, kun Riiskan talo oli palanut.

Paljon sinne siunaustilaisuuteen kerääntyi vainajien lähiomaisia, joukkoa ympäri Suomen. Sisareni mies, Tenkasen Tuomas, siunattiin myös tässä tilaisuudessa sekä muista Tenkasen pojista Väinö. Huomasin sisään astuessani Tenkasen Lovissan, Tuomaan äidin, johon suru oli lyönyt leimansa. Viime näkemästä hän oli muuttunut. Hiukset olivat muutamassa kuukaudessa tulleet aivan valkeaksi. Mutta sama rauhallisuus huokui olemuksestaan. Se antoi monelle aiheenajatella, miksi minä en osaa kärsiä noin tyynesti ja valittamatta. Tervehdin Lovissaa, sisartani ja kaikkia huoneessa olijoita. Talon puolesta meidät ravittiin. He sanoivat, että te olette myös meidän hautajaisvieraita.

Aamulla klo 10 alkoi Jumalanpalvelus Nuorisoseuran talolla. Risti oli seinällä kertomassa: "Nosta katseesi minuun, opi kärsimysteni valossa." Voimakkaana kohosi virsi kotiinpalanneiden ja kotiin pääsyä odottavien matkamiesten sydämistä.

Kirkosta siirryttiin hautakumpujen ääreen. Jokaisen vainajan saattojoukko oli niin pieni, että se mahtui käytävälle ristin juurelle seisomaan. Viljo oli haudattu Lautarinteen Yrjön viereen. He olivat kuolleet vieretysten, samassa pommituksessa. Oliko se sattuma, että kun heidät Salmista siirrettiin Sakkolaan, he taas olivat vieretysten.

Siunauksen toimitti rovasti Laurila puhuen Joh. ilmestyskirjan sanoilla: "He ovat tulleet suuresta ahdistuksesta ja valkaisseet vaatteensa karitsan verellä." Papin lausumat sanat: "Herramme Jeesus Kristus on herättävä hänet viimeisenä päivänä", antoi vaipuneille omaisille toivoa toivottomuuteen. Kunta oli järjestänyt kahvitarjoilun Tenkasen taloon, mihin haudalta vainajien omaisia pyydettiin muistohetkeä viettämään. Puhein ja lauluin vietettiin yhteistä muistoa. Taustamusiikina kuului rintamalta kumeita laukauksia.

Asemasodan aika

Sota oli muuttunut asemasodaksi. Karjalaiset saivat luvan palata kotiseudulle, tosin kyllä rajoitetusti. Riiskalaisia oli monta perhettä jo palannut kotiin. Sinne oli pystytetty pahviparakkeja kesäasunnoiksi. Niihin voi majoittua. Keväällä 1942 moni hakeutu kylvötoihin tilalleen. Miehillä annettiin muuttolomaa perheiden siirtoa varten.

Niin kuin muuttolinnut palaavat Suomeen, eri lajit eri aikoihin, niin palasi siirtoväki kotiseudulleen. Ensin annettiin lupa miehille, sitten työkykyisille naisille. Nyt uskottiin tilanteen poliittisesti pysyvän.

Kesän saavuttua saivat palata naiset ja lapset, kuten pääskysset viimeksi. Mutta vielä tulikin ankara takatalvi kotiin palanneiden elämään

Ajattelin kotiinpaluuta. Mutta tietoisuus siitä, että ei ollut entistä kotia jäljellä, enkä uutta pystyisi saamaan, masensi mieltä.

Sitten tuli tieto, että monien muiden ohella meillekin rakennetaan asevelitalo. Toiveet alkoivat täyttyä. Anoimme kotiinpääsyä kevääksi 1943, jolloin talo valmistuu. Saimme palaamisluvan ja aloimme valmistella lähtöä. Kanssamme tulisivat asumaan appeni ja anoppini sekä Viljon sisar kaksine lapsineen.

Takalan emäntä ehdotti minulle, etten veisi kaikkia tavaroitani kannakselle. "Jos tulette takaisin, niin olisihan sinulle jotain alkua elämää varten täälläkin." Pohdin, jos jättäisin ompelukoneen. Sen historiallinen arvo on suurempi kuin rahallinen. Ostin ompelukoneen niillä rahoilla, jotka mieheni aseveljet joukko-osastostaan keräsivät ja lähettivät minulle postiosoituksena. Summa oli 4 000 markkaa. Samassa postissa sain seuraavan kirjeen:

"Toivomme tällä rahalahjalla voivamme edes osaksi lieventää niitä taloudellisia huolia, joita olette varmaan saaneet kokea paljon miehenne kaatumisen jakeen. Lähettämme Teille ja perheellenne parhaat terveisemme. Luottakaa siihen, ettei asevelihenki, joka sodassa on syntynyt sotilaiden kesken, jätä aseveljiemme parhaita unhoon vastaisuudessaan.

Miehenne aseveljien puolesta
Kapt. T. Ahervo vänr. V Suikko
ylikers. V. Kurikka"

Joka kerran, kun ompelen tällä koneella, muistan siunaten heitä, mieheni aseveljiä. Jokaisella on omat huolensa, sanotaan, mutta se ei riitä aseveljille. Kaatuneiden veljiensä omaiset saavat heiltä tukea ja lohdutusta. Muistan, miten iloni oli suuri, kun sain tuon rahalahetyksen. Se merkitsi minulle talon hintaa. Niin korkealle asetin sen arvon. Kiitin niin kauniisti kuin voin sanoilla ilmaista ja lähetin Viljon aseveljille sen valokuvan, joka piti lähettää Viljolle. Hän oli kaatunut puolta tuntia ennen kuvan ottamista ja sinä päivänä, kun kuvat piti hakea, tuotiin Viljon jäämistö ja kuolinilmoitus.

Olin ostanut pöydän, kaapin ja neljä tudia sotakummien lahjoittamilla rahoilla. Olin mielestäni rikas, kun omistin näin paljon tavaraa. Kun kiitin sotakummeja, kirjoitin: "Minun täytyy sanoa kuin Jaakob, joka pakeni kodistaan mukanaan vain matkasauvansa 'Lähtiessäni minulla oli vain sauvani, nyt olen kasvanut kahdeksi joukoksi.' Minulla oli paetessani vain lapseni, mutta nyt on jo kuorma tavaraa."

Tuskin ketkään muut osaavat ymmärtää sen vapaaehtoisen, jatkuvan sotakummiavustuksen suuruutta ja merkitystä samalla tavalla kuin todellisesti köyhien orpojen äidit. Onko palveleva rakkaus koskaan niin voimakkaasti taistellut väkivallan tuoman kärsimyksen rinnalla kuin tänä aikana. Sotakummit tekevät uhrauksensa vaatimatta mitalia itselleen, monet saamatta edes kiitosta palkakseen, vaikka Teille monelle kuuluisi hengenpelastusmitali. Nälkään ja kylmyyteen olisi monta orpoa nääntynyt ilman sotakummiaan. Aina tulen siunaten muistamaan lahjanne suuruuden. Jokainen esine, jonka omistan, jota katson, kertoo oman historiansa minulle.

Viljo oli kymmenentuhannen henkivakuutuksessa. Rahat olin saanut yhtiöltä ja niillä ostin lehmän, josta saisimme maitoa lasten kanssa. Olin Niemellä, siinä naapurissa, käynyt lypsämässä ostamaani Mansikkaa. Vanha pariskunta piti siinä pikku maapaikkaa, mutta kun eivät jaksaneet itse lypsää, myivät he Mansiken minulle. Mansike oli tavallista lehmää viisaampi. Osasi pitää hoitajaansa hyvänä, kun pyysi. Oli hauska katsoa tuo näytös, kun emäntä vei ensi kerran minut navettaan lypsylle. Hän selosti: "Et usko kuinka viisas tämä meidän Mansike on. Se ymmärtää puheen niin kuin ihminen."

"Katso, niin näet." Emäntä astui lehmän etujalkojen kohdalle seisomaan painaen itsensä lehmää vasten. "No, Mansike, pidäpäs minua vähän hyvänä, niin tuon heiniä." Lehmä ei tehnyt ensimmäisellä pyynnöllä näytöstä. Mutta emäntä taputti sitä kaulalle ja haasteli: "Katsotko sinä tätä meidän vierasta

vähän oudoksuen. Siihen sinun täytyy tottua. Hän tulee sinua lypsämään, minä en jaksa enään. No, Mansike, pidä nyt hyvänä."

Silloin Mansike kiersi päänsä niin, että emäntä jäi siihen lehmän kaulan muodostaman renkaan sisään. "Kas niin, Mansike pitää hyvänä hoitajaansa." Sitten emännän pyynnöstä temppu uusittiin. "No, kaapase nyt vähän jalalla ja anna kättä." Odotin huvittuneena, miten se tapahtuu. Emäntä sai pyytää useamman kerran ennen kuin Mansike toteutti toivomuksen. Se nosti toisen etujalkansa, otti ojennuksen eteen, veti sillä sitten voimakkaasti pitkin lattiaa ja kopsahdus kävi, kun sorkka nappasi mahan alustaa. Käden anto tapahtui niin, että Mansike ojensi jalkansa ja emäntä tarttui siihen sanoen päivää.

Emäntä katsoi minuun niin itseviisaasti, että sain alemmuudenturteen. En minä ollut nähnyt lehmän esittämää sirkusta ennen, vaan uskoin sanaan, että niin on tyhmä kuin lehmä.

Kun hain lehmän lähtöä varten, piti Mansike emäntäänsä hyvänä ja he kättelivät surullisina kumpikin. Mansiken matka Karjalaan alkoi oikein hienosti junakyydillä. Siihen opintomatkiaan valtio myönsi Mansikelle vapaalipun rautatiellä. Se oli rengasmatka, joka kesti runsaan vuoden.

Kotiin Karjalaan

Olimme pakanneet ne tavarat, jotka aioin ottaa mukaani. Hakisin sitten vasta, rauhan tultua, viimeiset tavarat. Appeni oli laittamassa minulle niin suuren kuljetuslaatikon, että saisin kaikki pikkupaketit yhdistää yhdeksi kolliksi. Olimme sopineet siten, että appeni matkustaa tavaravaunussa lehmien mukana. Hän oli ostanut lehmän itselleen ja tyttärelleen Sylville. Meidän kaikkien tavarat sopivat yhteen vaunuun.

Aamusella alkoi muutto. Hevosilla appeni kuljetti ensin meidän tavarat, sitten omansa ja tyttärensä tavarat. Puolenpäivän aikaan tuli appeni hakemaan minua ja lapsia.

Olin leiponut matkaa varten ja varannut lasten vaatteet niin, että vain kaksi matkalaukkua oli mukana kuljetettavana. Syötin vähän ennen lähtöä lapset. Sitten pesin ja puin heille parasta ylle. Touhu oli kova ja lapset olivat mielissään junamatkasta.

Nyt sitten päästään kotiin, riemuitsivat lapset. "Äiti, saako kotona sitten leikkiä vaikka kuinka paljon ja sinä et kiellä meitä. Et kiellä vaikka kaadamme tuolit ja pöydät", kysyi Aarno. Nauratti väkisin lasten mielikuva oikeasta kodista, jossa he kuvittelivat olevan itsellään rajattoman vallan. Minulla itselläni oli mieliala lähdön hakeuden lamaannuttama. Nämä kolme vuotta, jotka tässä kodissa vietin, olivat piirtäneet elämäni tauluun mielestäni lähtemättömiä lauseita.

Ne nousivat kuin pilvi silmieni eteen luettaviksi. Kun katsoin kaikkea tätä elämäni ohjattua filmiä, ajattelin luomistyön loppuarvostelun sanoja. Kaikki, mitä Jumala oli luonut, oli hyvää. Eikö ole näin jokaisen kohdalle? Kaikella on elämässä määrätarkoitus, ilolla ja surulla.

"Nyt lapset sanotte tädille näkemiin." Lapset, jokainen vuorollaan, kietoivat kätensä tädin kaulaan hyvästellen iloisina. Tädin kaipaus nosti kyyneleet silmiin, kun hän väräjäväällä äänellä toivotti onnea matkalle ja uuteen kotiin.

Minä puristin viimeksi emännän kättä kiitokseksi siitä hyvydestä ja ymmärtämyksestä, jota hän aina minulle osoitti. Muistelllessani hänen elämänsä kohtaloa minun oli paljon helpompi kestää omakin kohtaloni. Näin toisiltamme oppien löydämme menneiltä polvilta sen mitan, jolla kärsimyksiä voimme punnita ja verrata niihin, joita heillä on ollut.

"Poikia minulle tulee kova ikävä. Olen niin tottunut heihin", virkkoi emäntä hyvästellessään.

Nousimme kärryihin. Kotiinpaluu oli alkanut. Junamatka Valkjärven asemalle kesti toista vuorokautta. Appeni tuli vähän myöhemmin. Hyvin hän oli pärjännyt lehmien kanssa. "Lypsyn taidon sain samalla

opetella. Maidon myin asemilla mustaan pörssiin. Mihin sitä olisi muuallekaan pannut", kertoi hän meille.

Valkjärven asemalla saimme olla iltaan asti. Paljon oli kotiin palaavia. Huolto oli huonosti valvottu. Sotilaat ajelivat autoilla ja kulkivat jalkaisin niin, että kaikkialla oli rintaman läheisyyden tuntua. Muuan luutnantti ajeli moottoripyörällä lotta takanaan, useampaankin kertaan ohitse, meidän siinä seisoskellessa, kyytiä kotiin vartoomassa. Luutnantti pysäytti pyörän ja tuli kyselemään kuulumisia nähtyään matkasta väsyneet lapset itkemässä. "Onko kotiin matka", hän tiedusteli. "On. Olemme olleet aamusta asti tässä asemalla, tällainen joukko kotiin palaavia." "Eikö yhtään perhettä ole kuljetettu kotiin? Tämä on harmillista." Syy oli kyllä selvästi nähtävänä, mutta anoppini maltoi olla mainitsematta luutnantille siitä, mistä se aiheutui.

"Minä lähdän viemään teidät kotiin. Käyn pyytämässä luvan." Hetken perästä tuli äskeinen luutnantti kuorma-autolla, jossa oli kuomu päällä. Sama lotta istui kopissa hänen vieressään. Me pääsimme matkaan. "Yhden pitäisi tulla tänne koppiin", sanoi luutnantti, "että löytäisimme kotinne." Anoppini ehdotti minua Anteron kanssa, mutta epäilin, että jos en tuntisi enää paikkoja.

Kesken matkaa takana olijat alkoivat hakata kuomua. Luutnantti pysäytti auton ja menimme katsomaan: mikä on hätä? "Täällä Aarno ja Maire voivat pahoin." Aarno oli oksentanut itsensä pahasti ja itki. Hetken päästä jatkui jälleen matka. Kevätilta pimeni niin, että oli todella tarkoin tutkittava paikkoja löytääkseen kotiin.

Yöllä kello 3 ajoi auto kotipihaan!!!

Onko tämä unta vai totta, ei oikein tietänyt. Nyt on koti, jonka oven saa pian aukaista, ihan silmien edessä. Kannoimme nukkuvat lapset sisälle ja laitoimme lattialle unta jatkamaan.

Viljon setä asui meidän saunassa. Hän oli tullut jo vuotta aikaisemmin ja oli lämmittänyt kamarit tuloamme varten. Setä oli emäntineen hommannut korvikkeet pöytään ja niin pääsimme tuliaiskorvikkeelle.

Luutnantti arveli, että saa nähdä kuinka käy, kun lähdin ilman lupaa. "En tavannut ketään herroja. Minä olen sellainen, että jos katson toisen olevan avun tarpeessa, en pelkää seurauksia." Hän kertoili, että on joutunut tässä sodassa kulkemaan aivan samoissa paikoissa kuin talvisodassa, jopa samoissa korsuissakin. "Kai olette ampuneet samat viholliset kuin talvisodassa", kysyi setä. "Minulla ei ole vihaa vihollisiani kohtaan", vakuutti luutnantti. Heidät on pakotettu taisteluun kuten meidätkin. Ihmettelin tuon luutnantin sydämen jaloutta. Ymmärsi vihollisiaan. Juotuaan korvikkeen luutnantti lähti Valkjärveä kohden. Kiitimme häntä uhrauksesta, jonka meille teki ja pyysimme käymään, kun tässä päästään oikein taloksi.

Me olimme viimeisiä tulijoita. Muut kyläläiset olivat jo kotiteltoissaan. Aamusilla lapset heräsivät kotona. Kyllä tämä on sitten hauskaa sanoivat he ja tarkastelivat joka paikan. Heille alkoi rautaromun keräys naapurien ja omilta raunioilta. Leikkipaikalla oli ompelukoneen jäännöksiä ja kaikenlaista putkea. Välillä he juoksivat aivan tuvan luona olevaan tankkiesteeseen mäkeä laskemaan. Estehauta oli toisesta reunasta luiska ja maasto savea. Sade teki savea liukkaaksi ja housun persustin luisti siinä jotenkin. Mäenlasku päättyi, kun ensimmäiset housut vaihtuivat puhtaisiin.

Kaikkialla olivat toukotyöt käynnissä. Jokaisen talon raunioiden äärellä oli eloa. "Eikö teitä pelota täällä", kysyimme aikaisemmin muuttaneilta. "Ei. Mitä se haittaa, kun rajalla jyrisee. Ei pommiteta ollenkaan." Siihen tottui kyllä tosiaan niin hyvin, ettei pelottanut. Kun kierteli ja katseli niitä myllättyjä maita ja muisteli evakko-oloa, päätyi sanomaan:

Kyllä nämä rajamaat
on kovin pahoin raadeltu,
kaivettu ja kivitetty
metsät maahan kaadeltu.

Mutta silti onnekkaampi
Karjalainen täällä on,
kun hän astuu omaa maata
pois on nimi evakon.

Vaskela

Eräänä päivänä pyysin anoppiani hoitamaan lapsia. Lähtisin kahdeksan kilometrin päähän katsomaan syntymäkotiani. Oli kauris toukokuun loppupäivä.

Olin näkevinäni kotini niin kauniina kuin se jäi, ja koko Vaskelan kylänmaellään ryhmässä seisomassa, kauniit kodit puutarhoineen viljavainioiden keskellä. Kuulin Vaskelankosken kuohujen laulavan lapsena kuulemaani laulua. Se oli sointuva mieskuoro, joka sai kuuntelijan valtoihinsa.

Kuljin jalkaisin Riiskasta pitkin Suvannon vartta. Tuskin silmä saa kauniimpaa näkymää kuin sen, mikä on Vaskelasta ylös pitkin Suvannon selkää. Monta kilometriä avautuu kaurista vesistöä vihreine rantoineen ja koivikkometsineen. Toisinaan kohoaa aivan puhtaanvalkoinen pitkä hiekkaranta päätyäkseen petäjämetsään.

Muistelen isän kertomaa tarinaa, mistä Suvanto sai nimensä. Vaskelan kosken kohdalta se oli ollut niin kapea aikoinaan, että yli kosken oli porras, jota pitkin kuljettiin. Kerran kaksi rakastavaista olivat kosken yli suudelleet toisiaan, kumpikin omalta rannaltaan. Silminnäkiäjät olivat tapauksen jälkeen alkaneet kutsua virtaa nimellä suuanto, josta muodostui sitten Suvanto.

Näin kaukaa, ettei kodistani ollut jäljellä mitään. Silti tahdoin nähdä paikan, joka on rakkain maailmassa. Poikkesin maantieltä pellolle, ajattelin oikaista, että pääsen pikemmin. Tulin lähelle pihaa ja kuvailin mielessäni kotiani muistoinen sanoin:

Tulin tuttuhun pihahan,
astuin kotialttarille,
ristin rinnalle käteni,
katsoin kauan kartanoa.
Rakentelin raunioista
tuossa hetkessä tupasen.
Aina kun ajoimme pihahan
Viljon kanssa vierahaksi,
tuli tuvasta isäni
valkotukka vastahamme.
Hymy kasvoilta kajasti,
iloitsi sydän isoisen.
Pistelin pihan ylitse
nuorta pihanurmikko.
Siintä siirtyiksen sisälle
äidin äänen kuullakseni.

Siinä hetkessä heräsin
meni mielestä kuvaset.
Kaik on poltettu poroksi,
yks ol koivu koskematta.
Katsoin kaivoa pihalla.
Tuuli vinku vintin päästä
haastain mielissään minulle,
itkeskeli ikäviään:
Kauan kaipasin sinua,
kauan säästyti säiliöni.
Tahtoisin nyt tarjoella
virvoitella vierastani
lapsellein lasin vetosta.
Kelleen ei kelpaa veteni,
suru sumensi makuni.

Veljen perheen ja äidin luona Lapanaisissa

Noin kertoili kotipiha kasvatilleen. Kahden kilometrin päässä kotini raunioilta Vaskelasta oli Lapanaisen kylän puolella talo, joka oli säästynyt sodalta, veljeni vaimon vanhempien kotitalo. Siinä asuivat veljeni perheineen ja äitini. Menin heitä tervehtimään. Kerroin käyneeni katsomassa kotiraunioita ja tiedustelin aikovatko he rakentaa pian?

"Meillä kun on tällainen miehen alku kasvamassa, niin täytyy se talo tehdä." Toi kamarista vaunut, missä Veijo-vauva oli nukkumassa. "Onnea vaan! Onpa hauska nähdä näin riskiä miestä." "Tämä on

ensimmäinen metsäpirttiläinen, joka on takaisin vallatulla alueella syntynyt", kertoi Saima ylpeänä.

Kyselin äidin terveyttä ja kuulumisia. "Hyvin on kaikki. Kun vaan Jumala antaisi rauhan palata ja loppuisi tuo sota", äiti virkkoi. Se varmaan oli kaikkien toivomus. Juotuamme korvikkeet lähdin kotiin ehtiäkseni iltalypsylle.

Lauhalan Helenan luona

Kesä oli suotuisa. Viljat kasvoivat hyvin. Joillakin oli kylässä jo puimakone. Hyvässä yhteistyössä kaikki saatiin puimiset puitua. Ja Metsäpirtin Myöhäsen vehnämylly oli jäänyt vahvaksi. Vehnästäkin saatiin omista jauhoista.

Paljon oli sellaisia perheitä, joista mies oli kaatunut. Naiset olivat lastensa kanssa palanneet kotiseudulle, samoin monta isää ja äitiä, joilta jopa ainoa poika oli mennyt. Kerran olin vaskeloisen lapsuusystäväni Lampun Helenan, entisen Lauhalan eli Koskisen Helenan luona. Hän asui siinä lähellä. Kertoili elämänsä vaiheita, huoliaan ja surujaan. Hänelle jäi kuusi pientä lasta.

Näin hän haasteli:

"Tuntuu ihmeelliseltä, kuinka raskaasti pienet lapset osaavat suhtautua äidin huoliin. Hyvä esimerkki on nuorin lapseni Pentti, neljän vanha. Kun tässä eräänä päivänä minulla oli naapurin emäntä kylässä ja puhuimme kaikkea, hän lohdutti minua. Sanoi, että kyllä sinulla nyt on paljon huolta ja työtä, mutta sitten kun lapset kasvavat suureksi, niin he pitävät sinusta huolen. Nämä ovat niin rakkaita huolia sinulle, että et niitä varmaan muille uskoisikaan, jos ne joku ottaisi sinulta.

Vieraan mentyä, kun istuimme ruokapöytään, ei tuo lapsi syönyt mitään. Istui vaan ja näytti totiselta. Pelkäsin hänen olevan sairaana. Miksi sinä, Pentti, et tahdo syödä? Oletko sairas, kysyin. 'Äiti, en minä ole sairas. Olen miettinyt sitä, että kun minä kasvan suureksi, niin kyllä minä vien sinut kunnalliskotiin.'

Ensin ihmettelin, mistä lapsi tuollaisen ajatuksen on saanut, muttasitten muistin. Olin naapurin emännän puheeseen vastannut vanhalla vertauksella, kun hän lievensi huoliani sillä, kuinka sitten on hyvä, kun lapset kasvavat suunksi ja pitävät äidistä huolta. Olin vanhaa vertausta käyttäen sanonut: 'Yksi äiti elättää yhdeksän lasta, mutta yhdeksän lasta ei elätä yhtä äitiä. En tiedä, vaikka saisi kunnalliskotiin kuolla, mutta kunhan yritän minkä voin.'

Lapsi oli käsittänyt asian niin, että olin huolissani siitä, etten pääse kunnalliskotiin ja suri sitä niin, ettei ruokakaan maistunut." "Mutta tuo lasten sydämen suru antaa pienen ilonaiheen", jatkoi ystäväni. Oli ihme, että kuuntelin kenen tahansa kohtaloa, niin jokaisen heidän osansa oli mielestäni paljon raskaampi kuin omani.

Lapset isänsä haudalla

Olin luvannut lapsille, että kun päästään kotiin, niin vien heidät isänsä hautaa katsomaan. "Nyt tänään lähdetään Sakkolan kirkolle isän haudalle. Olen saanut autokyydin eräältä sotilalta, joka menee sinne jollekin komennukselle", puhuin lapsille. Mutta vain kaksi lasta sopii ottaa autonkoppiin ja yksi aikuinen, ilmoitti kuljettaja. "Kuka lapsista jää vapaaehtoisesti kotiin", kysyin. Martti ei luvannut lähteä ollenkaan. "Menen äijän kanssa", tuumi hän. Viljo ei ymmärtäisi vielä mitään. Maire ja Aarno pääsivät matkaan.

Kun nousimme autosta, selostin lapsille paikkoja. Kerroin kirkosta, joka oli seisonut näillä raunioilla, joiden vierellä nyt isä nukkuu. Sankarihauta-alue oli siisti ja kauniisti koristeltu. Valkoinen santa osoitti, että heidän muistoaan kunnioitetaan.

Talutin lapset isän ristin luo kertoen heille, että tässä kummun alla nukkuu isän ruumis valkoisessa arkussa, mutta kerran Jumala herättää isän ylös. Silloin kaikki täällä ristin alla nukkujat heräävät. "Miksi sinä äiti sitten itket, kun isä kerran herää", sanoi Aarno katsoen minuun. "Olisipa tuo lapsen usko jokaista surevaa lohduttamassa. Kuinka olisi ihanaa", ajattelin. Aarno tarttui ristiin, hyväili sitä pienillä valkoisilla käsillään. Sitten hän laskeutui hyväilemään kumpua. Pieni käsi solutteli hiekkaa sormiensa läpi ja tasasi jälleen kummulle tulleen kuopan. Näin, että jotain hän kyllä muisteli, mutta ei puhunut. Sitten hän ojensi itsensä suoraksi, katseli hauta-aluetta ja heilautti kättään tahtoen sillä viittauksella aivan kuin todistaa kysymäänsä lausetta: "Äiti, miksi näitä ristejä on näin vähän." "Eikö uhrimme olekaan niin suuri, jona me aikuiset sitä pidämme", ajattelin lapsen kysymyksen kuultuani.

Aarno lähti juoksemaan pitkin käytäviä ja joka kerralla, kun tuli isän ristin luo, seisahtui hyväilemään sitä ja solutti hiekkaa sormiensa välistä ja tasasi jälleen. Minun tuli ikävä katsellessani lapsen leikkiä Jumalan puistossa. Enkeliltä hän vaikutti, kun kullankeltainen tukka heilahteli pään pyöryksistä siinä ristin luona. Olimme tuoneet luonnonkukkia, jotka jätimme kertomaan käynnistämme. Maire seisoi koko ajan vakavana muistellen isän lupausta kotiintulosta, joka vaihtuikin ristiin ja sen kautta ylösnousemukseen.

"Tänne näyttää tulevan toisiakin", sanoin lapsille. Vanha äiti keppiinsä nojaten ja pahasti ontuen astui erään kummun ääreen. Kädessään hänellä oli kukkia. Asetteli ne vesiastiaan ristin juurelle. Laatteli niin hellästi kuin olisi pelännyt nukkuvan heräävän. "Tuon täytyy olla hänen poikansa, ehkä ainoa tuki, joka on ollut jäljellä elämässä", ajattelin. Sitten vanhus kävi istumaan hauta-alueen laitaan. Hänen jalkojaan pakotti, tein sellaisen huomion. Siinä hän katseli kukkia kummulla ja varmaan näki poikansa elämän kehdestä hautaan tuona hetkenä. Näki toivonsa kadonneena, tunsu itsensä unohdetuksi elämän illassa.

Vanhus nousi, astui kummun luo uudelleen, muutti kukkien asentoa vaasissa, siirteli aivan kuin nukkuvaa lasta, jonka pää tai käsi on jäänyt pahaan asentoon ja jälleen istui entiseen paikkaan, katse kiinteästi kukkiin luotuna. Ei vielä kukaan ollut yksi kukka tarpeeksi kauniisti. Taas hän tarttui sauvaan, ontui kummun luo, käänsi kukan asentoa. Ja nyt kuulin, miten hän puhui. "Voi meitä unohdettuja äitejä, ei meitä kukaan muista." Hän oli äiti ja valitti äidin rakkauden tuskalla kuin Jeesuksen äiti ristin juurella.

Itkin hänen suruaan. Minulla oli lapseni, ilona murheessani, mutta tuossa vanhus surussaan ilman lohduttajaa.

Auto oli tullut takaisin reisustaan ja soitti torvea kiirehtääkseen meitä tulemaan kotiin. Loin viimeisen katseen haudoille. Sinne jäi itkevä äiti yksin meistäkin. Kaikilla on omat huolensa, emmekä niiden keskellä muista aivan yksinäisiä ja unohdettuja ihmisiä.

Asevelitalojen vihkiäiset

Kesän aikana valmistuivat Sakkolaan viimeiset asevelitalot. Parakkeja oli paranneltu talviasunnoksi jollain pahvivuorauksella sisältäpäin vuoraten. Navettojen raunioille ilmestyi jonkinlaisia "väliaikaista kaikki on vaan"-navettoja. Valmistauduttiin talvea vastaanottamaan.

Sotilaat kävivät maidonhaussa suurin joukoin. Heitä oli rintamalta lepäämässä tai reservissä lähimetsän korsuissa. Samat miehet olivat olleet jo kuusi kuukautta, niin että oltiin kaikki kuin saman talon sakkia. Kyllä niin sattui, että pappi sai yhteenliittää sormuksella monta kertaa "mien" ja "mään". Mitäs tuosta, luultiin vaan, kyll' rakkaus kaikki ymmärtää.

Sotilaat olivat kesällä työkomennuksilla taloissa ja kyllä he auttoivat ilman komennustakin. Monet talojen runnit sotilaat tekivät talkoilla.

Syksyllä 1943 vihittiin Sakkolassa kahdeksankymmentä asevelitaloa. Tämä juhla oli omistettu läheisen rintamanosan taisteleville joukoille. Kutsuvieraina olivat kahden ministerin, korkean sotilaspäällystön,

maaherran, piispan ja monien muitten tunnettujen kansalaisten ohella noiden kahdeksankymmenen asevelitalon saajat sekä toistasataa talojen rakentajaa etulinjan taisteluhautoista. Juhlassa esittivät karjalaisten aseveljien edustaja ja asevelitalojen saajien edustaja lämpimät kiitoksensa kaikille talojen rakentajille.

Riiskan lottien puheenjohtaja pyysi minua esittämään asevelitalojen saajien kiitoksen. Tulkitsin tuntuani seuraavin sanoin:

"Oli toukokuun yö, kun astuin lasteni kanssa omaan asevelitaloon. Itoni oli sanoinkuvaamaton silloin pitkän siirtolaismatkan jälkeen. Uskon, että jokainen asevelitalon saaja on salainen rukous sydämessään iloiten astunut kodin kynnyksen yli ja siunaten kiittänyt teitä aseveljiä suuresta työstänne. Taistelujen kärsimyksissä syntynyt asevelihenki sai teidät sodan keskellä tarttumaan työaseeseen. Unohtaen omat kärsimyksenne ja huolenne te rakensitte kodit kaatuneiden, invalidien ja rintamalla olevien perheille. Nyt kuuluu pihoilta iloista lasten leikkiä, jota kuitenkin toisinaan säästää tykkien jylinä kertoen meille viestistä, jonka moni taistelija on luovuttanut ainiaaksi kohdaltaan."

Olin kirjoittanut juhlaa varten sotaorpojen puolesta kiitosrunon, jonka kuusivuotias Maire-tyttöni esitti. Juhla kesti kolme tuntia yhteen jaksoon ja Maire oli nukkua väkisin. Luulin, että Mairen kohdalta ohjelma on mennyt. En millään saanut pidettyä valveilla. Lottien puheenjohtaja tuli luokseni ja pyysi saada viedä Mairen ulos hetkeksi. Annoin luvan ja kun he palasivat luokseni, oli uni kaukana. Maire näytti, että täti antoi minulle karamelliä.

Vähän ajan päästä kuulutettiin, nyt esittää tervehdyksensä kuusivuotias sotaorpo, Pikku-Maire. "Nyt äiti lähdetään." Ohjasin Mairen puhujakorokkeelle, jolle oli häntä varten varattu tuoli mikrofonin eteen. Nostin Mairen tuolille ja jäin itse seisomaan hänen viereensä. Jos sattuisi muistivirheitä tulemaan, voisin auttaa, sillä hän ei osannut vielä lukea. Puhtaalla, selkeällä lapsenäänellä Maire aloitti runonsa, joka kuului näin:

Arvaatteko aseveljet, kuka kertoo terveisen,
tää on Maire Karjalasta, sotaorpo pienoinen.
Puolestanne Taivaan Isää, hartain mielin rukoulen:
Anna voimaa voimastasi, saada aseveljien.
Suo'os heidän pian päästä, kotiin rakkaittensa luo,
ettei kaukaa surunviesti kotiin terveisiä tuo.
Muistan kuinka isälleni, pyynnön korvaan kuiskasin:
Älä isä kauan viivy, tule pian kotihin.
Eipä tullut Mairen isä, ootin, ootin edelleen
pian saapui sana meille, isä kaatui Viteleen.
Ikävöiden sydän kaipas, pian päästä kotihin
nähdä jälleen leikkipaikat, isän hauta rakkahin.
Kiitos isän aseveljet, teitä muistan siunaten,
kun te sodan melskehessä, teitte kodin minullen.
Päästäksemme taivaan kotiin, täytyi kuolla Jeesuksen,
samoin jälleen Karjalamme saimme kautta uhrien.
Kestä kaikki loppuun asti, kanna kalpaa soturin,
kärsimysten kirkastama onpi kruunu ihanin.

Kun Maire oli lopettanut runonsa, oli avarassa juhlahuoneustossa tuskin yhtään silmäparia, jota ei kyynel olisi kustuttanut. Kenraalien ja ministerienkin silmässä loisti kyynel. Mairen tervehdyksen jälkeen oli loppurukous, jonka piti arkkipiispa Salomies. Tultuaan puheessaan kohtaan, jossa hän mainitsi Pikku-Mairen vakavahenkisestä runosta, keskeytyi hetkeksi piipan puhe. Hän oli niin liikuttunut kuvatessaan sitä orpolasten joukkoa, mitä sota on tuonut tullessaan keskuuteemme.

Ohjelman päätyttyä ilmoitti kuuluttaja, että nyt seuraa tässä kasarmilla yhdessä tabn saajien kanssa kenttäpäivällinen, johon kaikkia pyydetään jäämään. Tämän jälkeen vieraat kuljetetaan autoilla kotiin. Istuimme Mairen kanssa vielä paikoillamme, kun monet sotaherroista kävivät Pikku-Mairea kädessä

pitäen kiittämässä. Hän tuskin itse edes ymmärsi, että oli tuottanut lapsensuullaan, rukouksen ja kiitoksen sanoilla, lohdutusta ja toivoa monen kuulijan elämään.

Juhlasalista alkoi väki purkaantua ruokailemaan kasarmin toisiin huoneisiin. Kyllä siellä tilaa riitti jokaiselle. Kun menimme loppupäässä Mairen kanssa ruokailemaan, näyttivät pöydät olevan sotilaita ja sotaherroja täynnä. Jono kulki hiljaa pöytien välissä. Jokainen talonsaaja johdatettiin pöytään luullakseni edeltä määrättyihin paikkoihin. Kun sotilaat huomasivat Mairen käytävällä, alkoi kuulua huuto "Pikku-Maire, Pikku-Maire". Pikku-Maire oli heille monelle muistuttamassa omista lapsistaan.

Meidät johdatettiin pitkään pöytään. Siinä oli sotilaita ja päällystää sekaisin. Taas kajahti: "Pikku-Maire!" Jokainen olisi antanut hänen leipänsä päälle vainappinsa tai pannukakkuosansa, jolle oli levitetty marmelaadia. Maire oli heille kuin juhlan huippu. Ruoka maistui hyvältä. Perunasoppaa, leipää, vainappi, vettä lasissa ja jälkiruokana edellä mainitsemaani pannukakua marmelaadin kera. Eräs upseeri siinä kehoitteli syömään. Sanoi, että tällainen on juhlapäivällinen, sekä tarjoili vettä kannusta. "Kyllä tällä nälkä vaan lähtee", kuului joku siviilivieras todistavan. Vieraat pyydettiin autoihin. Nousivat niihin asevelitalojen omistuskirjat kainalossaan. Matka alkoi kotia kohden.

Aamulla tuli juhlien ohjaaja meille. Hämmästyin, mitä nyt on tekeillä, kun luutnantti sisään tultuaan sanoi, että taidan sittenkin olla oikeassa paikassa, tässähän on Pikku-Maire. Tulin pyytämään Mairen runoa. Koko aamun ajan sain puhelinsoittoja sanomalehtimiehiltä. Kaikki pyysivät Mairen runoa ja kuvaa, joka otettiin esityksen aikana. Soin, että kuvan annan, mutta runoa en. "Sen lunastamme Karjalan Vartio -joululehteen", kertoi luutnantti. Juhlatilaisuus oli ääninauhoitettu ja esitys kuultiin yleisradiosta.

Lähellä asuvat sotilaat kävivät tahtomassa Mairelausumaan heille runonsa. "Se maksaa markan miehestä, en minä muuten lausu." Sätuaan ensimmäisen markkansa Maire lähti naapureihin rahaa tienamaan. Innostus oli niin suuri, että hän pyysi saada lähteä etemmäksi kiertueelle saadakseen antaa äidille rahaa. Ei lapsi voi mennä yksin kodista kauas selostin. Kerroin vaaroista, joita voi tulla. Niin päättyi Mairen esiintyminen sillä kertaa.

Pikku-Antero

Pikku-Antero oli ruvennut jo puhumaan aivan selvästi. En osannut kuvitella, että hänen kyselynsä isästä olivat ehtymättömiä ja toisinaan niin kummallisia, etten osannut vastata mitään.

Viljon sisaren mies, Viljami, oli lomalla. Se herätti Anterossa kaipauksen isään. Hän näki, miten Veikolla ja Elvillä on isä eikä hänellä. "Miksi minulla ei ole isää, kun Veikolla on", tuli hän minulta kysymään. "Äiti, millainen minun isäni di? Oliko se nainen?" "Ei sinun isäsi ollut nainen. Hän oli sotamies kuten Viljami-setä."

Antero alkoi sanoa Viljamia isäksi, eikä se selityksistä muuttunut. Sylvin ja Viljamin poika oli samanikäinen Anteron kanssa. Isästä riideltiin monta kertaa ja molempien täytyi päästä isän syliin yhtäaikaan, eikä toiset saaneet Anteroa viedä saunaan paitsi "isä". Toiset lapset eivät kyselleet isää. He muistivat hänet ja ymmärsivät, mitä oli tapahtunut.

Paukun Lovissa asui mökissään. Se oli säilynyt sodalta. Samoin oli säilynyt myös meidän sauna. Se oli ammuttu täyteen tuuletusreikiä, mutta kyllä se sen ajan saunasta kävi. Lovissalla oli kissa ja sillä oli poikaset. Niitä lasten täytyi käydä usein katsomassa. "Missä näiden kissan lasten isä on", kysyi Antero. "Vai kaatuiko sekin sodassa." "Ei äiti tiedä sitä, kun kissa ei osaa puhua sellaisia asioita."

Hengellistä ravintoa

Seurakunnan uusi rovasti saapui eräänä päivänä Riiskaan. Naapurikylästä olivat tiedot kertoneet, että rovasti on kovin kansanmies. Hän on tutustumismatkallaan jalkaisin kulkenut pitkiä matkoja

nähdäkseen seurakuntansa jälleenrakennuksen keskellä. Kiersi tutustuakseen niihin vaikeuksiin, joita kansalla oli. "Mitä tarjoamme rovastille, jos hän meillekin tulee", hätäili anoppini, kun nähtiin rovastin menevän naapuriin Rastaalle. "Kyllähän rovasti ymmärtää, ettei kenelläkään ole herkkuja, eikä niitä kukaan saa, vaikka kuinka tahtois vierastaan ravita. Keitetään korviketta ja onhan meillä voita ja leipää, tarjotaan niitä", sanoi Sylvi.

Lapset huomasivat ikkunasta vieraan tulevaksi. Rovasti tervehti kaikkia kädestä pitäen. Miten pehmeä ääni, katse niin lempeä, aivan kuin lämpöä sädehtivät silmät, rauhallinen hymy kasvoilla, joita ohimoilta tukka hopeoi kuin sädekehä. Pyysimme rovastia istumaan. Hän kertoi olevansa tutustumassa seurakuntaansa ja alkoi kysellä, mitä hyvää kuuluu perheeseen. Anoppini kyseli taas rovastilta, mitä hyvää kirkonkylään ja sen asukkaille kuuluu. "Me saimme uuden pappilan. On siis koti. Aina perhe toisensa jälkeen saa katon päänsä päälle", kertoi rovasti.

"Ehkä saamme tarjota korviketta rovastille", ehdotti anoppini. "Kiitos, minä olen juuri tuossa Rastaalla syönyt ja juonut. Ei pidä laittaa mitään. Olen samalla, kun käyn kodeissa, ottanut vastaan Kotimaa-lehden tilauksia, jos joku haluaa." Rovasti nousi ja hyvästeli jokaista erikseen toivoen menestystä ja rauhan pikaista saapumista rajoillemme.

Teki jollain lailla tuo rovastin käynti sellaisen vaikutuksen, niin kuin hän olisi ollut sitomassa ja lähentämässä revittyä seurakuntaa yhteen. "Hänen käyntinsä oli kuin Jumalanpalvelus kodille", kertoi anoppini ajatuksiaan. Seurakunta oli liian hajallinen. Kirkkoon oli pitkät matkat maanteitse, eikä ollut veneitä, joilla olisi Suvannon ylittänyt. Ei ollut radioita, josta olisi voinut kuulla Jumalan sanaa. Ihminen, joka sitä kaipasi, sai hiljentyä yksinäisyydessä omassa kammiossaan tai luonnossa, joka on Jumalan temppeli.

Luonto puhuu Jumalan suuresta voimasta ja huolepidosta selvemmin kuin parhainkaan sananjulistaja. Seurakunnan rovasti ja kanttori kävivät kyllä eri puolilla pitäjää pitämässä hartaustilaisuuksia, mutta kylää kohden niitä tuli harvoin, vaikka he olivat liikkeellä paljon.

Tuli mieleen monesti, miksi ei ole maalikkosaarnaajia, jotka kokoaisivat kansaa yhteen Jumalansanan ääreen? Toisinaan tuntui siltä, että Jumala sanoi: "Vie pois virtesi pauhina. Minä näen kansani luopumuksen. Se lähestyy minua suullaan ja kunnioittaa minua huulillaan, mutta sydämensä on kaukana minusta." Tuntui, että rangaistus oli ansiomme mukaan. Siksi nöyryten syyllisen tavoin painuin kurituksen väkevän käden alle, toivoen, että Jumala meidät ajallaan korottaa.

Kotikirkon raunioilla

Nähdessäni Palkealassa kotikirkkoni rauniot kaipas Herran huonetta psalmiston tavoin. Löysihän lintunen majan ja pääskynen pesän, mutta Sinun alttarisi Herra, johon ikävässäni tahtoisin tulla, on hävitetty. Tänne aina siirtolaisuudessa kaipas, huoneesi kauneutta ikävöin, täällä sain levon sielulleni. Tässä isämme Sinua rukoili, milloin anoen elämän tarpeitaan, milloin kiittäen rukouksen täyttymisestä. Tänne, Sinä Herra, jälleen minut johdatit antaaksesi nähdä, kuinka tahtoisin tulla Sinun pyhän temppelisi suojissa kiittämään. Mutta sitä ei ole enää!

Kauneinta oli lapsuuden muistoista, kun sain vanhempieni kanssa tänne tulla. Kun valkoinen tukka oli kauniisti kammattu palmikoille ja mekko yllä, astelin paljain jaloin auringon paahtamaa santaharjua. Voi kunka se lämmitti lapsen jalkaa. Olen kuulevinani rakkaiksi tulleet sävelet, joita kuoro laulaa pitkäperjantaina suruvoittoisesti. Kuinka todellisesti tunsin olevansa silloin Golgatan tapahtumia katselemassa. Sitten pääsiäisyönä kellosoi soittivat ilosanomaa ylösnoussesta Herrasta.

Muistin, kuinka Viljon kaatumisen jälkeen näin unen, että olin haudalla puhumassa ja puheeni lähtökohdaksi otin sanat: Miksi etsitte elävää kuolleitten seasta. Herättyäni ihmettelin, miksi tällainen sopi unessani hautapuheeksi? Muistelin, missä tilaisuudessa raamatussa nämä sanat on mainittu. Ne olivat naisille, jotka tulivat varhain haudalle voidellakseen Jeesuksen ruumiin. Kuinka ihana lohdutus. Miksi etsitte elävää kuolleitten seasta? Miksi surette, niin kuin hän ei ylös herättäisi kuolleita. Näin

tämän unen jälkeen rakkaan poisnukkuneen vainajan siduni silmillä, aina ylös herätettynä kirkasetun ruumiin. Minun oli hyvä olla.

Tässä kirkossa meidät vihittiin, eri uskontokuntiin kuuluvana, mutta se ei meitä erottanut elämässä ja kuoleman tuolla puolen ei ole uskontoa eikä kansalaisuutta. Kuinka rakas on kotikirkko, sen ymmärtää silloin, kun sinne ei ole enää tilaisuus mennä.

Jos kansalta otettaisiin kerran näin pois Jumalan sana, tuli mieleeni ajatus, mihin silloin pakenisimme hädässämme. Mihin panisimme toivomme? Lastemme lapset eivät enää tietäisi mitään ikiaikojen Jumalasta. Ajatus kauhisti minua ja mieleeni tuli sanat: Etsikää silloin Herraa, kun hänet löytää voitte.

Sota-ajan jouluku 1943

Tilanne alkoi tuntua siltä, että se turva, johon Suomi varmasti luotti, alkoi horjua. Sota, jota tähän asti käytiin maamme kohdalla luovana sotana, toi jälleenrakennetun Karjalan kansan keskuuteen epävarmuutta ja alkoi lamaannuttaa yrittämistä. Jouduimme odottavalle kannalle.

Ensimmäinen jouluku, jonka vietimme takaisin vallatulla alueella, jäi erikoisesti mieleeni. Sylvi oli muuttanut lastensa kanssa omaan asevelitaloon ja hänen äitinsä oli paljon seuranaan. Nytkin jouluku hän meni tyttärensä luo. Jouluku ei ollut silloin mässäilyä ruokapöytien äärellä, vaan hiljainen, rintaman läheisyydessä vietetty sota-ajan jouluku. Joulukuusi tuotiin, mutta ei siinä ollut kynttilöitä, ei koristeita. Vain lasten laittama silla koristeli joitakin oksia. Joulun tapahtumien muisto eli kaikkein kirkkaimmin. Sanat, joita enkelit kerran lauloivat jouluyönä, tulivat mieleen, mutta niiden ääni tuntui hukkuvan avaruuteen. Aivan kuin ne eivät olisi kantaneet tänne maanlasten ja maan mahtavien korviin sodan jyminän yli.

Eivät maan hallitsijoiden itsekkäät tavoitteet antaneet hyvän tahdon ajatukselle tilaa heidän sydämiinsä. Rauhaa ei ollut maan päällä eikä Jumala saanut kunniaa luoduiltaan, vaan kunnian saivat kuolemaa ja tuskaa kylvävät sota-aseet.

Jossain yksinäisyydessä sydän voi viettää jouluku, jota ei sodan tapahtumat häirinneet.

Jouluyllätys

Tämä jouluku toi yllätyksen kotiimme. Kun olimme kylpeneet ja syöneet illallisen, istuimme lasten kanssa pöydän luo. Appeni ja Paukun Lovissa istuivat uunin vierellä, ettei saunan jälkeen tulisi kylmä. Lauloimme jouluvirsiä. Pihalta alkoi kuulua moottorin ääni. Ikkunat oli tarkoin pimennetty, eikä uskallettu mennä katsomaan, mikä siellä on. Moottorin ääni lakkasi ja ovelle kolkutettiin. Pelkäsini kovasti, jos olisivat desantteja, ajattelin, tulleet läpi linjojen. Appeni meni kysymään, kuka kolkuttaa? "Olemme suomalaisia sotilaita. Avatkaa vaan ovi, älkää peljätkö."

Appeni avasi oven. Tupaan tuli kaksi miestä. Tunsin kohta tuon luutnantin. Hän oli samainen herra, joka silloin kävi Mairen runoa ottamassa. Toinen oli autonkuljettaja. He tervehtivät meitä kaikkia. Luutnantti kertoi: "Olen joulupukin asialla. Tulen Viipurista sotasairaalaan. Sain pyynnöstä lääkäritä luvan tehdä tämän matkan. Tuon teille kaikille aseveljien sekä kenraali Sihvon terveiset. Hän pyysi kertomaan terveisensä, kun kerroin matkastani tänne."

Olin yllättynyt tapauksen johdosta. Miksi näin suuri ilo ja kunnianosoitus meitä kohtaan. Luutnantti avasi tuomaansa lahjapakettia ja lapset olivat kaikki uteliaina. Menivät hyvin lähelle nähdäkseen, mitä paketti sisältää. Eikä odotus ollutkaan turha. Kääröstä tuli esille karamellipusseja, oikein hienoja läpinäkyviä, joita tähdet koistivat. Pussien sisällä näkyi kauniita monivärisiä karamelleja. Jokainen lapsi sai yhden pussin. Sylvin lapsille oli myös pussit. Ne luvattiin huomenna toimittaa Elville ja Veikolle.

Kirjoja oli joka lapselle, kauniita satukirjoja. Yksi oli nimeltään "Itä-Karjalan orpo". Sitä piti myöhemmin lukea monta kertaa lapsille. Ihmetyksensä oli suuri kirjan päähenkilöä kohtaan, joka jäi suomalaisten vangiksi mummonsa kanssa ja kuinka suomalaiset lotat ja sotilaat pitivät Lemettiä hyvänä. Mummo kuoli ja hänet Lemetti hautasi sotilaat apunaan. Oli haettu kreikkalaiskatolinen pappi toimittamaan siunaus, koska mummo oli siihen uskontoon kuuluva.

Pikku Lemetti sai siten kodin erään luutnantin perheessä ja hänellä oli paljon ihmettä opettajan kauniissa kodissa. Ei hän eläissään ollut nähnyt mitään sellaista. Kun luin tuota kirjaa, täytyi aina välillä keskustella lasten kanssa. He rinnastivat omaa elämäänsä Lemetin kohtaloon. Luutnatti pyysi lapsia säilyttämään kirjat siksi kunnes itse osaavat lukea. Jokaisen kirjaan oli kirjoitettu:

Joulupukin puolesta 1943
Osmo Kupiainen

Minulle luutnatti ojensi kaksi kahvinsekaista kahvipakettia, joita silloin ei enää ollut saatavana, kilon sokeria ja rahaa Mairen runosta, jonka Karjala-lehti oli lunastanut. Olipa tämä ihmeellistä, puhuin ja kiittelin luutnanttia. "Ei tämä ole mitään suurta. Tahdoimme muistaa teitä Pikku-Mairen runon yllätyksestä", sanoi luutnatti.

"Nyt saamme keittää kahvia ja sokeriakin on reilumminjouluksi", puhelin laittaessani tulta hellaan. "Minä en juo kahvia, vettä vaan tautini vuoksi, lääkäri on kieltänyt", sanoi luutnatti ja jatkoi: "Mutta minä pyytäisin, että vietetään nyt joulua. Laulua toivoisin. En ole itse laulumies, mutta kuuntelen mielelläni."

Lauloin lasteni kanssa "Maa on niin kaunis", "Jouluyö, juhlayö" ja "Mä seisahdan nyt seimelles". Lapset esittivät oppimiaan runoja ja leikkivät kuusen ympärillä: "Yks, kaks, kolme, neljä, viis kello löi jo viisi..."

Laitoin kahvia pöytään. Luutnatti keskusteli appeni ja Lovissan kanssa ajankohtaisista asioista. Kehoitin jokaista nousemaan juomaan. Olin pyynnöstä laittanut luutnantille lasiin kirkasta vettä, minkä hän joi meidän toisten juodessa ja kehuessa kahvin makua hyväksi. Tuntui oikein nololta, kun ei ollut kuin pullaa tarjota, mutta olikohan jokaisella sitäkään. Juotuaan luutnatti pyysi lapsia laulamaan vielä yhden laulun ja sen he tekivät ujostelematta.

"Meidän täytyy lähteä nyt kohti Viipuria", sanoi luutnatti hyvästellessään. "Kiitoksia teille, kun tuotitte tällaisen ilon meille ja erikoisesti lapsille", vastasin. "Sanokaa meiltä terveisiä aseveljille. Joulupukille terveiset sekä kiitokset omasta ja lasteni puolesta."

"Äiti, nämä karamellipussit ovat sellaisia kuin isä toi silloin, kun tuli sinne siirtolaiskotiin lomalle ja oli laittanut ne meidän viereen", sanoi Maire. Kyllä minäkin muistin, kun isä oli tullut kotiin ja toi karamelliä. Antero repi pussia auki ja sanoi: "Isä toi karamelliä. Kyllä minäkin muistan, mutta miksi hän lähti pois iäksi? Äiti, miksi tuo isä lähti", kysyi Antero ja heilautti päätään oveen päin, mistä luutnatti poistui, sillä käsissään oli karamelliä.

"Ei se ollut isä, vaikka toi karamelliä. Hän oli sotilas. Joulupukki ei päässyt tänne sota-alueelle. Hän lähetti tuon sedän puolestaan", yritin selostaa. Lapset eivät olleet nähneet vielä koskaan joulupukkia ja nytkö ryöpsähti kysymysten sarja. "Eikö joulupukki koskaan pääse sitten tänne", kysyi Maire. "Onko se pukki sellainen kuin Rantalassa. Sillä oli sarvet ja pitkä parta ja häntä takana. Sekö jakaa joululahjoja?" "Ei se sellainen ole, se oli vuohipukki. Joulupukki on aivan kuin ihminen, sillä on kädet ja jalat ja pitkä valkoinen parta, ja se asuu Lapissa. Sitten rauhan palattua tulee joulupukki meillekin ja tuo lahjoja." "Mutta kun Niemen Paavo kertoi minulle, että joulupukit ovat rintamalla", sanoi Martti. "Paavo sanoi, että niillä on pitkä parta ja tällaiset sarvet päässä. Paavo näytti minulle". Martti laittoi kätensä otsalleen niin, että sormet harallaan osoittivat sarvia. "Paavo näytti minulle monihaaraisia sarvia ja sanoi, että tällainen me ammuttiin ja lihat syötiin." "Se on ollut hirvi, jonka he ampuivat. Hän on narrannut sinua", sanoin Martille.

Käskin lasten mennä nukkumaan, sillä yö oli jo puolessa. Vein heidät vuoteisiinsa. Luettiin yhdessä iltarukous ja jäätin unta odottamaan.

Joulu oli tavallinen kodin joulu, paitsi tykkien laukaukset kertoivat omaa kieltään, mutta tuohon olivat ihmiset niin tottuneet, etteivät pahemmin pelänneet.

Puute ja ajan ankeus

Eräs runo, joka oli jossain lehdessä, kuvaili ajan ankeutta, rakennuksien puutteellisuutta ynnä muuta tähän tapaan:

Talven tullen kantturoille
navetoita hankittiin.
Minkä sitten lehmät lypsää
täytyy panna lankettiin.
Hevosill ei tahdo saada
kenkiä, ei länkiä,
siat juoksee porsainensa
pitkin pellonsänkiä.

Olimme syyskesästä appeni kanssa käyneet purkamassakorsuja. Siihen oli annettu lupa. Kyhäsimme niiden puutavarasta navetan, jossa karja oli ensihätään. Heinät, olet ja rehut olivat kaikki ulkona kekoihin laitettuna. Sakkolan Osuuskaupan myymälä oli Riiskassa. Se välitti tavaraa. Posti haettiin Raudusta vuorotellen; jokaisella oli määräpäivä.

Talvi 1943 kului, kevät teki tuloaan ja asukkaat aavistelivat lähtöä uudelle pakomatkalle. Kevät oli myöhässä. Sotilaiden välityksellä olimme yhteydessä muuhun Suomeen. He pääsivät aina joskus lomille. Nytkin kertoivat, että Karjalassa on kevätpiteimmällä kuin sisämaassa. Viljat olivat jokaisella kylvössä, perunat ja juurikas maassa toukokuun loppuun mennessä.

Kuulat alkavat viuhua kohti siviilejä

Venäläisten lentokoneet alkoivat lennellä useasti rintaman takana ja näinä kesäkuun alkupäivinä koneista ammuttiin konekivääreillä töissään olevia ihmisiä. Tuvassa mentiin luoteja pakoon uunin taakse. Koneet tulivat laumassa kuin mustat varikset Suvannon päältä. Palkealan ja Joussein kylien asukkaat kertoivat, että heille annettiin toisinaan Venäjältä kranaatteja tavalla, että täytyi hakeutua kellareihin.

Koneet laskivat tienoillamme lähelle maata. Anterokin aina otti päästään kiinni kädellään ja painoi itsensä kyyryyn juostessaan sisälle, ettei kone ota päähän kiinni. Meidän kohdalla koneista ei ammuttu. Siksi en kieltänyt lapsia olemasta ulkona. Pelko kasvoi.

Kaikilla oli yöksi varattu varusteet sänkyjen viereen ja kenkien kätet käännetty ovea kohden. Levossa leireillä olleet sotilaat vietiin etulinjaan. Miesten kasvoilla ei ollut hymyä, kun he kävivät hyvästelemässä. Ei laskettu leikkiä, jos ei paljon puhuttu todestakaan. Kaikille näytti olevan selvää, mitä on odotettavissa.

Metsäpirtin asukkaat saivat parina päivänä tykistötulta Laatokalta, jonka lähirannoille vihollisen laivat olivat ajaneet ja avanneet tulen. Veljeni kertoi Saiman kanssa olleensa Myöhäsen Sahalla päreen teossa, kun keskitys alkoi. Sanoi, että maantienojia pitkin ryömittiin kaksi kilometriä kotiin.

Evakuoimista ei oltu aloitettu, vaikka tällainen oli tilanne monta päivää. Jokainen pakkasi tavaransa ilman määräyksen antamistakin. Laatikot oli kyllä jo talvella käsketty tekemään kaiken varalta.

Kesäkuun kymmenes toi kauhun

Kesäkuun kymmenespäivä olimme saunan edessä pellavia lihtaamassa, anoppini, Sylvi ja minä, kun kuutisenkymmentä konetta meni ylitsemme. Ei kulunut kuin kaksi minuttia ja pommit alkoivat putoilla Raudussa. Se oli kauheaa!! Juoksimme sisälle. Lapset pelkäsivät ja itkivät. Otin Anteron syliini, toiset lapset olivat ympärilläni. Olimme uunin vieressä kaikki, myös Sylvi lastensa kanssa ja anoppini. Tuntui kuin pommit olisivat tulleet aivan seinän viereen, niin kovasti ikkunat helisivät. "Mummo, ota sinäkin minusta kiinni", pyysi Antero. Mummo pani kätensä lapsen kädelle ja hänrauhottui. Rastaan Mikko oli juuri tulossa meille kylään. Hän makasi pellonojassa pommituksen ajan.

Kun pommitus oli ohi, kysyin Anterolta, miksi mummon vielä piti pitää sinusta kiinni, vaikka olit äidin sylissä? "Katsos äiti, sitten pommi olisi leikannut vain mummon käden eikä minua", selosti Antero.

Nyt lakkasi työnteko sekä ruuan kulutus vähäksi aikaa. Kumpikaan ei maistunut. Veljeni tuli tuomaan äitini ja vuoden vanhan poikansa meille. "Jos tämä tilanne menisi ohi eikä huolisi lähteä." Metsäpirtissä oli annettu lähtömääräys. Saima oli lähtenyt viemään lehmiä Sakkolan asemalle. Voi kuinka minä olin murheissani äitini tähden, vaikka ei hän itse osaansa valittanut. Iltasella veljeni tuli ottamaan äitini ja lapsensa. Yhdessä he lähtivät jalkaisin kulkemaan. Veljeni otti lapsen ja matkalaukun, äidille jäi paketti, jossa olivat tyyny ja takki. Tiesin heidän molempientaakan raskaaksi. Äidin taakkaa oli painamassa äidin suru: veljelläni oli toinen käsi voimaton luumädän tähden, mutta auttaa ei voinut.

Lähtö

Tuli kesäkuun kolmastoista. Luonto oli kauneimmillaan. Sireenit olivat kukassa. Toukopellot viheriöivät. Peruna oli kauniilla taimella. Koko luonto kertoi uudesta elämästä, Pohjolan kauniista kesästä. Tuolla Suvanto välkehti peltojen välissä. Katselin kaikkea kuin hyvästelläkseni.

Samassa näin Suvannon päällä, lähellä veden rajaa lentokoneen, joka kylvi kuolemaa siipiensä alle. Ensimmäisen kerran näin ja uskoin, että ihmisyyys on poissa ihmisestä. Moottorivene evakuoit turvaan ihmisiä, joita tuo koneessa olija, vihollinen, himoitsi kuin vertajuova peto.

Lähtömääräys oli annettu. Odotimme autoa saapuvaksi Riiskan kyläläisiä noutamaan. Olimme pakanneet kaikki tavarat. Appeni jäi kotiin odottamaan tavaroiden siirtoa Sakkolan asemalle. Kello lähenteli kymmentä. Pian auton pitäisi tulla. Appeni oli valjastanut hevosen ja ajoi rappujen eteen, että vie meidät maantielle. Olimme juuri nousemassa kärrtiin, kun Martti sanoi, että olisi pitänyt ottaa lukemista matkaan. Tuvan pöydälle jäi Pellervo. Antero, joka oli kahden vanha, sanoi Martin puheeseen: "Minä otan Jeesuksen." Se oli kuin taivaasta tullut lohdutus ja matkasauva, lapsen suun kautta annettu. Emme yksikään puhuneet mitään. Ajattelin itseseni: "Varmaan Jumala varjelee meitä, pelastaa tuon lapsen uskon kautta vaaroista."

Nostimme lapset kärrtiin. Sylvi oli lastensa kanssa meidän matkassa. Pian tuli linja-auto, jossa oli jo ihmisiä. Nousimme autoon, ovet sulkeutuivat ja matka alkoi. Joku kysyi, että pysähtyykö auto, jos pommitetaan? "Ei", vastasi kuljettaja. "Kaikkien täytyy olla rauhallisesti kävi sitten miten tahansa."

Auton kulkiessa jäivät kotikylän rakennukset katsomaan meitä lasisilla silmillään sireenin kukkien heilutellessa hyvästejä. Aurinko oli kuivannut maasta kyyneleet, joita se yön aikana oli itkenyt aavistaen, mikä on kohtalo. Kaunis on ilme, joka erotessamme oli kasvoillasi rakas synnyinseutu.

Joku oli aloittanut laulun "Sua kohti Herrani, sua kohti ain". Sanat tulivat ahdistetuista sydämistä ja sävel kaikui voimakkaana. Tuota säveltä tuuli vieläkin kotihongissa soittelee, kun ne ikävöivät lapsiaan, joita kasvattelivat, joiden murre oli niille kaunein. Täällä myös koivu ja tähti odottaa teitä, vaikka kotia ei löytyisikään. Vieraan jalka polkee kotitannerta raskaasti. Sinun askeleesi oli keveä. Et olisi koskaan hennonut kukkeuttani tallata. Tulkaa jälleen, huokuvat hongat.

"Vieraan jalka polkee niin raskaasti minua! Sinun käyntisi oli niin keveä. Sinä vaalit minua. Sinä kunnioitit minua, kuin lapsi, jolle neljäs käsky on pyhä." Näin hyvästeli kotiseutu lapsiaan.

Auto pysähtyi Sakkolan kirkon raunioiden kohdalle. Monet riensivät haudoille, mutta minä kuulin Viljon äänen: "Pysy paikoillasi, pysy kuin vartio, joka ei saa poistua! Lapseni ovat vartiopaikkasi. Älä jätä heitä. Minun osani oli määrätty näin. Viestimiehenä vielä nytkin minun pitää pitää johdot kunnossa, muistoni kautta isänmaalle."

Matkustajat komennettiin autoon, eikä kulunut kauan, kun olimme Sakkolan aseman kansakoululla. Täällä annettiin määräyksiä. Pitäisi mennä taloihin yöksi, pommitusten tähden. Ensin on lastausvuorossa Metsäpirtti ja sitten Sakkolan asukkaat tavaroineen.

Tapasin toisena päivänä äitini Johannes-veljeni lapsen kanssa. Äiti oli kovin väsynyt. Saimaa, lapsen äitiä, he eivät löytäneet. Hänet oli kuulemma määrätty johonkin vaunuun lehmien hoitajaksi. Oli se näky, 72 vuoden vanha yksin jätetty mummo hoivaamassa poikansa vuoden vanhaa lasta.

Sain Sakkolan asemalla kuulla myös, että sisareni Maria, joka oli seitsemännellä kuudaudella raskaana, oli 15 vuotiaan tyttärensä Eilan kanssa kuollut Petäjärven pommituksessa. Sitä en kuitenkaan uskonut silloin, vaikka olikin totta. Voi kun ei äiti saisi tietää matkalla, rukoilin mielessäni. Mutta joku oli huomaamatta sanonut sen ja äitini oli tullut niin voimattomaksi, että toiset matkalaiset saivat huolehtia lapsesta ja hänestä matkalla.

Kun evakkojuna muutama päivä myöhemmin pysähtyi Pieksämäen asemalle, jossa metsäpirttiläiset jäivät pois, oli eräs upseeri tullut vaunuun ja nähnyt äitini lapsen kanssa itkemässä. Oli tullut tiukkaan sävyyn kysymys, missä ovat tämän vanhuksen saattajat? "Ei minulla ole ketään saattajaa, suru saattoi minua, kuolo korjaa omaiseni." Upseeri johdatti paikalle jonkin henkilön ja määräsi, te hoivaatte tämän vanhuksen ja lapsen majapaikkaan, ja pidätte huolen niin kauan kunnes omaiset löytyvät. Kahden viikon päästä Saima löysi lapsensa ja anoppinsa.

Sekasortoa, odotusta ja pommituksia

Sakkolalaiset olisivat saaneet olla vielä monta päivää Sakkolan asemanseudun metsissä, jos eivät olisi itse käyneet vaatimaan muutosta kuljetusmääräykseen. Onko tämä oikein, että kuljetetaan Raudun ja Metsäpirtin tavarat ensin, sitten vasta Sakkolan ihmiset? Me tahdomme päästä pois täältä! Silloin herrat muuttivat kuljetusjärjestystä niin, että seuraava juna ottaa ihmisiä, tulkoot tavarat perässä, jos tulevat.

Kolmantena päivänä alkoi sataa. Kun odotimme metsässä junakuljetustamme, alkoivat lapset itkeä, lähdetään kotiin. Tuli ilmoitus, juna on asemalla. Olimme juuri nousemassa vaunuihin, kun vihollisen lentokonelaivue oli päämme päällä. Kukaan ei saa liikkua, maahan kaikki, kuului komennus. Katsoin, kuinka Anterokin painoi pienen päänsä aivan maata vasten, käsi mummon kädessä. Mutta Anteron Jeesus oli kanssamme, ei ainoatakaan pommia, ei edes konekiväärin luotisuihkua tullut alas. Koneet palasivat Hiitolaa pommittamasta.

Kun juna lähti Sakkolasta, olivat vihollisen koneet tulleet toista junaa pommittamaan. Siinä meni veturi kuljettajineen sekä asemapäällikkö. Hiitolaa lähestyessämme seisahtui juna tunneliin. Nyt on pommitus, arveltiin. Me jäimme vaunuun jokainen. Emmehän olisi saaneet lapsia kuljetettua metsään. Vaunussa oli eräs lotta. Hän oli niin rauhallinen kuin ei mitään vaaraa olisi tiedossakaan. Maltillisuutensa rauhoitti ihmeellisesti toisia vaunussa olijoita.

Hetken perästä tuli eräs sotilas takaisin vaunuun ja sanoi, että saamme olla tässä varmaan kauan. "Hiitolan asemaa on pommitettu ja siellä palavat vaunut. Räjähdykset johtuvat palavasta ammusvaunusta. Rata on pahasti rikki."

Nyt tunsin todellista sodan pelkoa ja pelkoa jäädä tähän tunneliin moneksi päiväksi. Kuvittelin jo pommien putoilevan ympärillemme. Mutta lapset eivät tietäneet peljätä. Martti sanoi: "Ei pommit mitään tee, vaikka ne kuinka suuren jyrinän saavat aikaan. Minä en pelkää yhtään, kerran äijä lähtiessä sanoi sen minulle." Muutaman tunnin perästä juna lähti.

Kun juna tuli asemalle, oli viereisellä raiteella kolme vaunua ilmiliekeissä. Hiljaa sivuutimme palavat vaunut. Ikkunasta katsottuna näytti siltä, että yksi vaunu sisälsi sotilaiden varusteita. Jos olisimme Sakkolan asemalta päässeet aikataulun mukaan, olisimme joutuneet Hiitolan pommitukseen. Nyt toivoimme vaan junan pian vievän meidät sisämaahan.

Määränpäänä Saarijärvi

Seuraavana päivänä olimme Jyväskylässä. Siellä meillä oli junanvaihto. Jyväskylän asemalla tarjottiin korviketta ja leipää silavan kera. Seuraavan kerran juna pysähtyi Äänekoskella, mistä matkasimme linja-autoilla Saarijärvelle. Majoituspaikkana oli Linnan kylän kansakoulu. Ruoka oli paikallisten lottien toimesta odottamassa.

Suoria rukiinolkia oli varattu koululle. Niistä voitiin laittaa hyvät petit. Lakanat olivat turhia koristeita, olkien päällä niitä ei olisi kaivattu. Aamulla korvikkeen jälkeen alkoi perheiden sirtto. Koululle tuli hakijoita hevosineen. Alkoi valinta kuin ostospäivillä. Jokainen valitsija muistutti porsaanostajaa, joka tahtoo partista paraan, joka nostelee ja mittailee sitä takajalasta roikuttaen.

Onko teitä monta henkeä? Onko lapsia perheessä? Onko sellaisia miehiä, jotka tekisivät töitä? Minä tarvitsisin työmiehen, oli jokaisen hakijan toivomus.

Karvasen Anna-Liisa kuunteli vähän aikaa kuulusteluja. Sitten vastaus tuli meidän kaikkien puolesta. Anna-Liisa lausui vanhana ihmisenä meilleyhteisen totuuden: "A' mitä työ sellasii meilt kysyttä? Ettäks työ tiije mis meill' miehet ovat? Etulinjas meill' miehet hakkuaat. Tän ei tuotu ko lasta ja akkuua. Ei myö tultu työtä etsimmiä. Myö etsitiä ensittäi asunto!"

Vähitellen väheni väki koululta. Iltaan mennessä oli huvennut niin, että jäljellä oli yksi äiti, jolla oli paljon lapsia. Hän ei kelvannut kenellekään vapaaehtoisesti. Sitten tuo äiti meni huoltomiehen puheille ja sanoi: "Kun ei kerran täällä löydy minulle lasteni kanssa asuntoa, hommatkaa kyyti takaisin sinne, mistä meidät toitte." Sitten oli löytynyt asunto tällekin äidille lapsineen. Evakkomarkkinat olivat päättyneet.

Kun tulimme Saarijärvelle, olivat siellä vielä perunat kylvämättä ja sireenit aukaisivat vasta kukkansa, kaksi viikkoa myöhemmin kuin Karjalassa. Saarijärvi oli nimeltään tuttu jokaiselle, mutta kuva, jonka Runeberg siitä antoi, ei pitänyt enää paikkansa. Olimme kuvitelleet näkevämme sellaisen salomaan, jossa asunnot ovat pieniä metsämökkejä, mutta kohtasimme suuria, vanhoja sukutiloja. Peltopinta-alat eivät olleet suuria, mutta metsien rikkaudet olivat. Kulttuurista viljeltiin runsaammin kuin missään muualla, jossa tähän asti olimme kiertäneet. Siellä oli oma sairaala, keskikoulu, maamieskoulu y.m. Ja kaunistu kirkonkylää katsellessa heräsi epäily, että taisi se Runebergin runo olla pelkkä mielikuvituksen tuote.

Paavon henki eli Saarijärvellä

Siirtoväen ja paikallisten asukkaiden kesken vallitsi mitä parhain yhteishenki, Paavon henki todella eli Saarijärvellä. Siellä ei jäänyt orpojen kohtalo kunnanviranomaisen taholta pelkäksi kädenpuristukseksi ja lupauksiksi. Siellä autettiin hädässä olevaa lupauten mukaan.

Siirtoväen tavarat jäivät Suolahteen. Sieltä kävimme etsimässä omiamme. Voi sitä tavaralaatikkojen, huonekalujen ja viljan määrää, mitä Sakkolasta oli tullut. Tavaraa oli satoja metrejä pitkät rivit aseman lähellä. Oli elukkalaatikoita, joissa oli lampaita, sikoja, porsaita ja jos jonkinlaista pienempää elukkaa. Eräässä laatikossa oli vastaanottajalle iloinen yllätys! Sika oli porsinut matkalla kolmetoista tervettä

punapintaista Sakkolan porsasta! Se oli todiste pitäjämme eräästä perinteisestä elinkeinoelämästä katsojille.

Kävimme Sylvin kanssa pyörillä monena päivänä etsimässä omia tavaroitamme. Siellä oli hakijoita ja tavarahan odottajia. Toiset löysivät, toiset ei. Monet tavarat olivat menneet vallan toiseen paikkaan. Me löysimme kaikki, mitä olimme pakanneet. Se oli ilonaihe todella.

Sitten tulivat lehmät suuressa laumassa. Jokainen odotti jännittyneenä omiaan. Menin katsomaan aitauksesta, löytyisikö Mansike? Kauan sain etsiä. "Siellä se näkyy olevan", sanoin Sylville. "Tuolla on minunkin lehmäni", virkkoi Sylvi. "Ja tuo vasikan nappu, sekin on jaksanut kulkea", iloitsi Sylvi. Saimme lehmät tarkastuksen ja merkinnän jälkeen omiksemme ja lähdimme asuntotaloa kohti.

Alkoi heinänteko. Talon isäntä antoi luvan tulla töihin heinäpellolle. Se oli lääke menetykseen. Sai tehdä työtä ilman pommituksen pelkoa.

Alkoivat herrat sitten suunnitella siirtoväen lopullista asuttamista. Karjala oli mennyt jokaisen haaveista. Sakkola on kuulemma määrätty Punkalaitumelle ja sen lähipitäjiin, kertoivat huhut. Rauhan lopullisesti palattua alkoivat maallemme taloudellisesti kovat ajat. Piti maksaa sotateknot, asuttaa siirtoväkeä ja maksaa heille korvaus. Orvot, lesket ja invaliidit, kaikki saivat osansa, joskin perin niukan. Mutta jokainen ymmärsi maan taloudellisen aseman ja tyytyi kohtaloonsa, kuka vaieten, kuka purnaten.

Talvisodan aikana olimme Urjalassa olessamme kuulleet Punkalaitumesta kuvauksia. Eräs naapurissa asuva pikkumökin emäntä sanoi olevansa sieltä kotoisin. Hän kuvasi, miten suuresti siellä köyhää halveksitaan. Kertoi mahtavista maanomistajista, joita siellä oli. Kun sitten tuli sijoitusmääräys Punkalaitumelle, pelko valtasi mielen täydellisesti. Silmien eteen syntyi kuva raamatunhistorian faaraoista, joiden eteen täytyy maahan polvistua.

Hyinen ensikosketus

Keväällä 1947 muutimme Saarijärveltä Punkalaitumelle. Kun tulimme Humppilaan, oli kovin kylmä päivä. Olin lasteni kanssa asemahuoneessa. Odottelimme tavarajunaa, jossa appeni ja anoppini tulivat lehmien ja tavaroiden kanssa.

Illalla asemamies ilmoitti, että täältä täytyy poistua, ovet suljetaan yöksi. "Onko täällä sitten jotain matkustajakotia tai sen tapaista, johon pääsee lasten kanssa yöksi?" "Ei täällä ole sellaisia", sanoi asemamies.

Lähdin lasteni kanssa etsimään yösiijaa. Yö oli kylmä, montakohan astetta pakkasta mahtoikaan olla? Maa oli roudassa.

Kuljimme talolta talolle. Kolkutin, esitin asiani. Ei löytynyt asuntoa, johon olisi mahtunut neljä pientä vilussa värjöttävää orpolasta. Tein havainnon taloista, joista yöpaikkaa pyysin, että kyllä niihin olisi mahtunut, mutta sydämet olivat suljetut lähimmäisen hädältä.

Talutin lapseni jälleen asemalle, mutta ovet olivat lukitut. "Äiti, meillä on kylmä! Meitä palelee", itkivät lapseni vierelläni. Kyllä itseänikin paleli kylmä ilma, mutta enemmän paleli se kylmyys, jota sain evakkona ensimmäisen kerran omakohtaisesti kokea ihmisten taholta.

"Lähdetään niin kauas, että löydetään pieni mökki. Sinne vamaan päästään sisälle", puhuin lapsilleni. Kuljimme kilometrin verran. Anteroa täytyi aina välillä kantaa sylissä. Toisessa kädessä oli matkalaukku, joka sisälsi eväät. "Tuolla on pieni mökki", puhuin lapsille. Kolkutin ovea. Ovi avattiin. Esitin asiani. "Tulkaa vain sisälle." On näin sattunut monta kertaa, puhui emäntä, että siirtolaiset hakevat pikku mökkejä, kun suuret talot sulkevat ovensa kylmästi. Eipä tainnut se ihminen turhia puhua, joka kertoi meille Punkalaitumesta, ajattelin. Tämä tosin tapahtui meille Humppilan asemalla.

"Ei täällä liikoja tiloja ole, mutta onhan teille lämmin täällä", puheli emäntä. Voi miten mieli oli herkkä kauniille sanoille. Nuo sanat lämmittivät niin paljon, että vesipisarat putoilivat alas poskipäitä. Jää, jonka toisten ihmisten kylmyys oli saanut aikaan, sulii lämpimistä sanoista.

Syötin lapseni ja tarjosin kuumaa vettä, jota emäntä keitti. Laitoin lapset nukkumaan ja lähdin itse odottamaan tavarajunaa, että saisin appeni ja anoppini tuoda tänne kylmästä. Aamusella appeni lähti vaunulle, jossa lehmät olivat ja haki autoa, jolla päästään muuttamaan Punkalaitumelle.

Hän oli lypsänyt lehmät ja toi maitoämpäriä kädessään, kun tuli majapaikkaan. "Kyllä siellä asemalla nyt evakon maito olisi kelvannut, vaikka ei minun poikani pienet orvot yötilaa saaneet", puhui appeni. "Mutta minäpä en antanut. Tuo emäntä ämpärisi. Saat maidon. Vähän vaan jätämme itsellemme. Emäntä toi ämpärin kovin mielellään. Heillä ei ollut lehmää, korttiannos oli pieni ja heillä oli kaksi pientä lasta, jotka tarvitsivat maitoa.

Nyt, Anna, pue lapsille ylle. Lähdetään katsomaan, jos sattuu auto tulemaan, että sinä pääset lasten kanssa lähtemään. Me tullaan mummon kanssa tavaroiden mukana.

Kun menimme asemalle, sattui Punkalaitumen Osuuskaupan auto tulemaan tavaranhakuun. Appeni esitti kuljettajalle asian. Voisinko minä lasten kanssa saada kyydin Punkalaitumen Hankurin Ylösmäkeen ja onko se teidän matkanne varrella?

"Kyllä on matkan varrella ja paikan tiedän. Koitetaan ottaa kaikki lapset tänne koppiin." Eväät jäivät yökortteeriin. Muistin ne, kun olimme autossa. Oli iltapäivä, kun auto pysähtyi. Kuljettaja osoitti kädellään mäen päällä olevaa suurta taloa: "Tuo on Ylösmäki."

Appeni oli aikaisemmin käynyt katsomassa taloa. Neuvoi, ettei pidä mennä päärakennukseen. Siinä pihassa on työmiesten asunto ja siihen menet. Menin rakennukseen sisälle. Siinä asuivat Känkäset, Muolaan siirtolaisia. He olivat juuri ruokailemassa. Esitin itseni ja asiani. Muuta ei tarvinnut, kun jo tuttuja oltiin. "Riisukaa nyt päältäme ja tulkaa syömään." "Kiitos vaan, mutta kuinkas me toisten korttiannoksia käymme syömään. Ei meillä kyllä ole evästäkään. Ne jäivät kiireen keskellä Humppilaan."

Söimme lämmintä ruokaa, joka oli monen päivän jälkeen virvoittavaa.

"Te tullette Saarijärveltä", sanoi Känkäsen emäntä. "Niin tullaan. Sinne olisimme mielellämme jääneetkin, mutta kun määräisivät tänne. Oikein pelottaa tulla uuteen paikkaan."

"Voi hyvänen aika. Mitä te oikein pelkäätte. Ei missään ole niin hyvä olla kuin täällä. Niin mukavia ihmisiä on, kun vaan ensin pääsee tutuksi", puheli Känkäsen emäntä. En oikein uskonut hänen vakuutuksiaan, kun muistin Humppilan seikkailut.

Känkäsen emäntä oli käynyt elukoitaan ruokkimassa ja kertonut Ylösmäen emännälle meistä ja kuinka meiltä jäivät eväät Humppilaan. Hetken päästä tuli talosta vanha täti paketti kainalossaan. "Olemme kuulleet, että teiltä jäivät eväät Humppilaan. Talon emäntä laittoi teille paketin, kun olin siellä maitoa hakemassa." Kiitin sydämestäni ja ajattelin, on taidettu sittenkin antaa väärä kuva tämän pitäjän rikkaista.

ja lämmintä ihmisyyttä

Avasin paketin. Kaksi hiivaleipää, niin herkullisen näköisinä ja suuri kimpale VOITA tervehti meitä emännän puolesta. "Äiti, anna meille voileipää", pyysivät lapset. Tein heille voileivät ja otin itsekkin. Kovin hyvää on tämä uuden pitäjän leipä kehuin Känkäsille.

Kuukauden asuimme Känkäsen perheen kanssa yhdessä, huoneen ja keittiön käsittävässä tilassa, koko

neljäntoista hengen porukka. Sitten Känkäset muuttivat Somerolle.

Appeni rakensi pienet huoneet maapaikalleen ja muutti sinne. Minä jäin lasteni kanssa Ylösmäen huoneisiin.

Tutustuin tuona aikana tähän kotiin ja sen perheenjäseniin lähemmin. Emännästä tuli minulle oikein ystävä. Hän oli ihminen, jonka olemusta kaunisti sisäinen valo. Oli nöyrä ja hiljainen. Rikkaus ei ollut sokaissut hänen silmiään näkemästä puutteenalaisia lähimmäisiään. Hän loi olemuksellaan lämpimän kodin hengen, jossa vieraskin sai oppia, miten vanhuksia kunnioitetaan niin, että jokainen perheenjäsen tunsi paikan kodikseen.

Kysyin kerran leikilläni, kun katselin heidän hommiaan, millä sinä Sylvi oikein tulet toimeen, kun sinä et pääse koskaan rahaa tienaamaan kuten minä? Minulla on eläke ja vielä tienaan sinulta ja sittenkin tahtoo olla matti kukkarossa. Hän nauroi vaan vastausta antamatta.

Oma tupa, oma lupa

Monet siirtolaiset olivat rakentaneet asuntoja. Tuntui mukavalta, kun kulkija-kanta väheni. Odottelin, jos sattuisi koti löytymään minullekin lasteni kanssa. Minulla ei ollut korvauksia ja velkaa en uskaltanut ajatella, enpä olisi varmaan saanutkaan.

Minulle kyllä osoitettiin Punkalaitumen Kanteenmaasta, kaukana asutuksesta, parin hehtaarin kokoinen maapala ainoana rakennuksenaan hatara lato. Siihenkö minun olisi pitänyt asettua lasteni ja Mansiken kanssa? Asuin vuoden verran Kanteenmaassa vuokratalossa. En innostunut korpeen yksinäni taloa rakentamaan.

Sitten oli eräs pikkupaikka myytävänä huutokaupalla, Punkalaitumen Sadonmaassa. Ensi kerran lähdin elämässäni huutokauppaan, vieläpä talon ostoon. Rakennukset olivat niin huonot, ettei niissä voinut asumista ilman korjausta ajatellakaan. Metsää ja peltoa oli yhteensä viisi hehtaaria.

Keskustelin asiasta erään tuntemani henkilön kanssa, jonka sattumalta tapasin ennen huutokauppaa. "Mitä arvelat? Kuinka paljon tuon paikan hinnaksi sinä noteeraat?" "Olin lukemassa siitä metsän. Johan sen metsän hinta yksistään tekee siinä kaksisataatuhatta markkaa", kertoi tuttavani. Luotin häneen varmasti ja kuljin katsomassa maan ja metsän.

Laskin rahavarani. Olin säästänyt lasten sotakummiavustuksista satatuhatta. Valtio oli vuosi takaperin nostanut eläkkeet jällellejääneistä kuukausista siltä vuodelta. Sain silloin seitsemänkymmentäkaksituhatta markkaa. Rahat olivat säästössä. Olin aina kartuttanut vähin erin muitakin säästöjä siinä toivossa, että saisin kodin.

Luettiin huutokaupan säännöt. Pohjatarjous oli satayhdeksänkymmentätuhatta. Lisäsin kymmenentuhatta, eikä muita lisäyksiä tullut. Kahden tunnin miettimisajan jälkeen myyjä tuli luokseni ja ilmoitti, ettei hän hyväksy sitä hintaa. Jos nostatte kahteensataankahteenkymmeneenviiteentuhanteen, saatte paikan. Vuosi oli tuolloin 1949.

Lupasin kohta tuon summan, ja minusta tuli talonomistaja.

Muutimme uuteen kotiin, joka sanan täydessä merkityksessä oli vanha. Tuli ensimmäinen ukkossade. Naapurin emäntä oli pellollaan asuntomme vieressä ja tuli sadetta pakoon. Vesi tuli sisälle kuin kankaan läpi. Vaikka menisimme pöydän alle sateensuojaan, niin pöytäkin vuotaa, sanoin naapurille. Vesi, joka katosta tuli pöydälle, virtasi haljennutta pöydänrakoa pitkin lattialle. "Kun sade lakkaa, minä lähdän työmiehiä hakemaan. Mökki täytyy saada talveksi asuttavaan kuntoon", sanoin naapurin emännälle.

Siinä sitä sitten laskettiin kustannusarviota ja tehtiin kaikkea mitä tarvitaan. Mökki muuttui kuin

taikasauvaa heiluttaen sellaiseen kuntoon, että maalaustyöt vain oli tekemättä. Minä keitin saunanpadassa maalin ja jokainen lapsi oli työssä mukana. Pienemmät maalasivat alaosa ja minä Mairens kanssa yläosa. Kenellä oli kenkäharja, kenellä hevosen häntä pensselinä, minulla oli oikea harja. Seinä seinän jälkeen alkoi punottaa kuin puolukka vihreiden kuusien keskellä.

Ikkunalaudat maalattiin valkeaksi. Kovin oli kaunis näkymä. Punainen talo valkoisine ikkunalautoineen.

"Äiti, täältä ei koskaan muuteta pois, kun tässä on näin hyvä mäki tuossa kalliolla", sanoi Aarno. Kylläpä tuntui mukavalta, kun sai syksyllä ottaa omasta laarista jauhoja, eikä huolinnut ostaa. Vasta nyt tunsin kuin olisin ensi kerran saannut astua myrskyiseltä mereltä maankamaralle.

Kyllä mieli osasi olla kiittollinen elämän antajaa kohtaan, kaikesta hyvästä, jota olin saannut. Olin saannut uudet naapurit ja uudet ystävät. Tahdoin kasvaa kiinni tähän seutuun ja sen asukkaisiin. En ollut vielä kohdannut niitä ylpeitä ihmisiä, joilla meitä peloteltiin.

Mielestäni olikin oikein, että köyhiä ja rikkaita on sekaisin. Oikea rikas aina auttaa köyhää ja saa siunauksen. Köyhät eivät pysty yhdessä auttamaan toisiaan. Se herättää katkeruutta ja tasajaon halua yhteiskuntaa kohtaan. Tällainen tuottaa kiirousta. Minä olen näinä elämäni harjoitteluvuosina kohdaltani saannut sanoa vain hyvää meidän yhteiskuntaoloistamme.

Saan sanoa kuin Paavali: "Olen elänyt kälissa, olen elänyt kodittomana, olen ollut köyhyydessä, olen elänyt hyvissä oloissa, mutta aina olen oppinnut osaani tyytymään."

Marttahenki virkosi

Marttaliitto lähetti kirjelmän, jossa menetetyn Karjalan yhdistyksiä kehoitettiin lakkauttamaan tai aloittamaan uudelleen toiminta. Olin oman yhdistykseni puheenjohtajana ja kutsuin Riiskan marttoja kokoukseen, päättämään asiasta. Asiaa pohdittuamme tuli yhteinen päätös, alottaa jälleen yhdistyksen toiminta Riiskan Marttojen nimellä Punkalaitumella.

Meillä oli lähes viisikymmentätuhatta markkaa yhdistyksellä rahaa, joten päätimme kohta järjestää kutomakurssin. Tilasimme kolmet kangaspuut ja niihin pirrat. Niitä martat saivat vuokraa vastaan lainata. Ostimme yhdistykselle loukutuskoneen, joka oli tarpeellinen, sillä kangasta täytyi pellavasta valmistaa. Kutomakurssit olivat kolmessa talossa. Oppilaita oli neljäkymmentäviisi.

Pidimme päättäjäiset näyttelyineen. Paikallislehti antoi hyvän arvostelun. Paikkakunnalla ei ollut kutomatyö aiemmin niin yleistä kuin miksi se sitten kurssien jälkeen muodostui.

Päättäjäiset toivat väljuhlien kanssa niin paljon rahaa, ettei seuran tarvinnut kassaan koskea ollenkaan. Kuulutukset olin päättäjäistilaisuuteen laatinut runomittaan. Näyttämön yläreunaan teimme suuren lakanan, jossa sanat:

Meille työ ei ole taakka, vaan ainainen ilojen aihe,
se katseemme ain ylös kohottaa, mikä lieneekin matkamme vaihe.

Arkisen aherruksen keskellä antoivat aatteelliset riennot virkistystä. Oli luotava taas kaikki alusta. Ei auttanut jäädä katsomaan menetyksiä. Uusi polvi oli kasvamassa. Heidän täytyy oppia pikkukotien asukkaina mahdollisimman monipuoliseksi. Tämä ajatus sai Martat jaksamaan ja jatkamaan työtään.

Terve vierahat veräjät

Karjalaisten lopullisesti jäädessä uusille asumasijoille oli perustettu "Karjalaisten asioiden valvomisen ja Karjalaisen heimon perinteiden vaalimiseksi" Karjalan liitto. Jokaiseen pitäjään perustettiin Karjalaseura, joka toimi henkisen elämän ylläpitäjänä järjestäen juhlia.

Punkalaitumen siirtoväki piti ensimmäisen tutustumisjuhlan Vartiolassa, johon oli paikkakuntalaisiakin saapunut runsaasti. Juhlaa varten olin kirjoittanut tervehdysrunon uudelle kotipitäjällemme. Kun kuvailin runon syntyä, tuli eteeni näkymä siitä hetkestä, kun auto jätti meidät Ylösmäen talon kohdalle maantielle.

Olin näkevinäni itseni suljettujen porttien edessä, joita avasin kuin muukalainen, jonka täytyy etsiä armoa mahtavien valtioiden edessä. Ennen avaamista seisoin ja katsoin kauan näkymiä. Tartuin mielikuvassa porttiin ja tervehdin sitä ensin. Tervehdin kaikkia asukkaita, esitin itseni, jonka henkilöksi kuvasin Maire-tyttärenti, koska hän tulisi lausumaan runon juhlassa. Tahdoin kehoittaa heimoani mukautumaan uusiin oloihin. Tahdoin kiittää niitä, jotka ymmärsivät meitä.

Runo kuului, Mairen esittämänä, näin:

Terve, vierahat veräjät,
Terve, outoihin oloihin,
Terve, uudet naapurini,
Terve, kaikki kuntalaiset.

Olen lapsi laulumailta.
Saavu in suven koittaessa
muuttolintujen mukana.

Kauas on kotini jäänyt,
leikkipaikat lehtoinensa,
kotipihat koivuine nsä.

Vaan kuulen sointusi Suvanto
kuulen lauhan laulartasi
sekä honkien huminan,
missä urhot uinahtavat
levon saavat omaisemme.

Ei niin rajaa suljettua
ei niin vahvaa vartiota,
ettei mieli sinne mene,
muiston kerä kuljettele
vapahana vaeltele
noilla kultakunnahilla
aurinkoisilla ahoilla.

Kun en mie, isoni, taida
haudallasi huokaella
tuoda kukkaa kummullesi:
Itke pilvi kyyneleitä,
kasva kumpu kukkasia
peitto kaunis kaivatulle.

Kasva tänne, Karjalani,
vastuksista ällös vaivu.
Iske kuokka korpimaahan,
savipelto pehmittele,
kohota kotoinen pirtti.

Olkoon uskos uupumaton
voimas aina voipumaton.
Tää on toivomus todella
kaunihille kansalleni
heleälle heimolleni.

Viell' on toinen toivotuskin,
aivan hartahin ajatus:
Että te entiset eläjät
pistäytte pirteissämme
tuttaviksi tullaksemme.

Kiitos, kenpä mejän salli
antoi koissaan asustella
viikon piti vieraanansa
tuntemattomat tulijat.
Kiitos, ken ymmärsi meitä
taittoi leivästä murusen,
antoi meille hyvän annin.

Siispä toivon menestystä
Luojan suurta siunausta
Kaikkivallan varjelusta
koko pitäjän kodeille
asukkaille tämän tienoon.